

KS. STANISŁAW LIBROWSKI

Archiwa, Biblioteki
i Muzea Kościelne. T. 22:1971

WYSTAWA
„CZTERYSTA LAT ISTNIENIA I DZIAŁALNOŚCI
SEMINARIUM DUCHOWNEGO WE WŁOCŁAWKU”
(1568/69—1968/69)

URZĄDZONA PRZEZ WŁOCŁAWSKIE ARCHIWUM DIECEZJALNE

WSTĘP

1. PRZYGOTOWANIE DO UROCZYSTOŚCI ORAZ JEJ PRZEBIEG

Seminarium Duchowne we Włocławku obchodziło 16 marca 1968 r. jubileusz czterechsetlecia swej fundacji a 16 sierpnia 1969 r. takąż rocznicę swojej erekcji.

Do tej wielkiej uroczystości diecezja, której seminarium jest sercem, i sama szkoła włocławska starannie się przygotowały; materialnie — dokonywując inwestycji w budowlach i robiąc porządki w ogrodzie (w co nie mało wysiłku włożył prokurator instytucji, ks. kan. Euzebiusz Modrzejewski), duchowo — jednocząc umysły kapłanów, kleryków i wiernych wokół spraw seminaryjskich, zwłaszcza powołań, oraz naukowo — przez pogłębienie u wspomnianych wiedzy odnośnie seminariów duchownych w ogóle a własnego w szczególności.

Znacznym np. wysiłkiem materialnym dla tutejszego środowiska było sprawienie 25 jednakowych, oszklonych gablot, wykonanych we Włocławku na wzór posiadanych przez Bibliotekę Uniwersytecką KUL, na co chętnie znalazł fundusz administrator apostolski diecezji, bp dr Jan Zaręba. Bez tych stoisk nie byłoby wystawy, po której będą one służyć dalszym ekspozycjom. (Zresztą przygotowujący wystawę jako warunek jej urządzenia postawił właśnie zrobienie owych gablot).

Jedną z form pogłębienia wiedzy o seminarium były odczyty wygłoszone na tematy z nim związane w ciągu r. 1968 i na początku 1969 przez

ks. doc. dra Stanisława Librowskiego, spośród których trzy (*Czterechsetlecie fundacji Seminarium Włocławskiego (1568—1968)*, *Które seminarium diecezjalne w Polsce jest najstarsze?* oraz *Czterechsetlecie erekcji Seminarium Włocławskiego (1569—1969)*) ukazały się na łamach niniejszego półrocznika.

Także redakcja czasopisma *Ateneum Kapłańskie*, wydawanego od r. 1909 przez tutejszą Alma Mater, przygotowała na jubileusz zeszyt specjalny (361) pt. *400-lecie Włocławskiego Seminarium Duchownego*, który jednak wyszedł z drukarni już po uroczystościach¹.

Uroczystości wspólne ku upamiętnieniu obu rocznic (fundacji i erekcji) seminarium odbyły się w dniu 18 maja 1969 r.² Głównymi ich momentami były: 1) suma koncelebrowana w katedrze pod przewodnictwem arcybpa poznańskiego dra Antoniego Baraniaka z kazaniem prymasa Polski, kard. dra Stefana Wyszyńskiego; 2) akademii — sesja naukowa z referatem ks. doc. dra Stanisława Librowskiego pn. *Włocławskie Seminarium Duchowne na przestrzeni czterech stuleci*³, urządzona na dziedzińcu (wirydarzu) seminaryjskim; 3) otwarcie przez ks. prymasa opisywanej tu wystawy oraz odsłonięcie przez tegoż tablicy pamiątkowej⁴.

2. URZĄDZENIE I OBJAŚNIENIE WYSTAWY

Całość wystawy — od uczynienia jej przedmiotem mej myśli aż do napisania tego sprawozdania obejmuje dość długą ewolucję i składa się z (następujących) siedmiu etapów.

¹ W numerze tym trzy artykuły odnoszą się ściślej do włocławskiej uczelni: 1) ks. mgra Stefana Szczepielewskiego pt. *Seminaria duchowne diecezji włocławskiej* (s. 237—258), ks. dra Wincentego Dudka pn. *Teologiczno-naukowy dorobek Włocławskiego Seminarium Duchownego* (s. 267—300), 3) ks. prał. Jana Adameckiego pt. *Biblioteka Seminarium Włocławskiego* (s. 304—316).

² Sprawozdanie z powyższych uroczystości pt. *Czterechsetlecie Seminarium Duchownego we Włocławku* ukazało się w *Kron. Diec. Włoc. T. 52: 1969 s. 145—188*.

³ Odczyt ten drukowano dwukrotnie — w wersji, w jakiej był wygłoszony, w *Kron. Diec. Włoc. T. 52: 1969 s. 176—188*) oraz w formie nieco rozszerzonej w piśmie niniejszym (T. 20: 1970 s. 203—216).

⁴ Tablica z ciemnego marmuru, o wymiarach 135×75 cm, została wykonana w warsztacie kamieniarskim w Toruniu. Wmurowano ją w poprzeczną ścianę parterowego korytarza gmachu frontowego seminarium, w pobliżu głównego wejścia do niego, tu gdzie przedtem stał zegar. Wmurowana jest w poprzek, wystając jednocześnie ze ściany na 3 cm. Ryty majuskułą i wystający tekst płyty składa się z 15 wierszy. Zamiast znaków przestankowych w treści artysta zastosował krzyżyki. Tekst tablicy publikuję poniżej, zachowując odrębność poszczególnych wierszy:

KU UPAMIĘTNIENIU 400-LECIA SEMINARIUM
DUCHOWNEGO WE WŁOCŁAWKU + OBCHODZONEGO W DNIU 18 MAJA 1969 ROKU +
Z BŁOGOSŁAWIENSTWEM OJCA ŚW + PAWŁA VI
POD PRZEWODNICTWEM KARDYNAŁA
STEFANA WYSZYŃSKIEGO + PRYMASA
POLSKI + WYCHOWANKA TEJŻE UCZELNI +
KU UCZCZENIU ZAŁOŻYCIELA TUTEJSZEGO
SEMINARIUM + BISKUPA STANISŁAWA
KARNKOWSKIEGO + ZASŁUŻONYCH DLA
TEGOŻ SEMINARIUM BISKUPÓW
I KAPŁANÓW + TABLICĘ TĘ KŁADĄ +
BISKUP ADMINISTRATOR APOSTOLSKI +
REKTOR + PROFESOROWIE I ALUMNI
SEMINARIUM WŁOCŁAWSKIEGO +

Prawdopodobnie pierwszy to przykład w dziejach seminariów polskich, ze alumni są współfundatorami pomnika. Zaproponował tak piszący te słowa, jednocześnie projekto-

Wystawy stały się w naszej epoce nie tylko powszechnym środkiem do popularyzacji wiedzy na interesujące społeczeństwo tematy, ale także okazją do zebrania dawniejszej i wytworzenia nowszej dokumentacji w tym przedmiocie. Mając przeto na uwadze różnorakie korzyści, jakie wynikną dla duchowieństwa, kleryków i wiernych z pogładowego przedstawienia przeszłości Almae Matris Wladislaviensis, zaproponowałem sponte sua administratorowi diecezji, bpowi drowi Janowi Zarębie i rektorowi seminarium, ks. kan. mgrowi Leonowi Dębowskiemu urządzenie takiej wystawy na jej wielki jubileusz (choć i z drugiej strony zdawałem sobie sprawę, ile ona zabierze czasu). Ułożywszy zatem (1) plan wystawy, podzieliłem się nim z profesorami i alumnami seminarium na posiedzeniu naukowym w dniu 10 lutego 1969 r. Tytuł (2) referatu, który wtenczas wygłosiłem, brzmiał: Projekt wystawy „Czterysta lat istnienia i działalności Seminarium Włocławskiego”. Projekt ten rozdałem kilku upatrzonym księżom, a niektórzy z nich poczynili na maszynopisach swoje uwagi.— Kolejnym (3) etapem było zgromadzenie eksponatów na wystawę. Dostarczyło ich przede wszystkim Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dokumenty, akta, fotografie, druki), Biblioteka Seminarium Duchownego (rękopisy, druki), rektorat szkoły (liczna nowa dokumentacja fotograficzna), ks. kan. mgr Jan Paweł Grajner (fotografie), wreszcie organizujący wystawę (druki, różne rzeczy).— Następną (4) czynnością było ułożenie eksponatów w gablotach, względnie zawieszenie na ścianach, oraz danie pod każdym lub obok niego odpowiednich napisów.— Dalszym (5) etapem podjętych prac było rozebranie wystawy. W czasie tej czynności starano się o zachowanie porządku odnośnie zgromadzonych pozycji dla osiągnięcia ostatnich dwóch celów wystawy — (6) zredagowania niniejszego obszernego sprawozdania oraz (7) powrócenia eksponatów do właścicieli, gdzie musiały być ułożone na swoim miejscu.

Przy opracowywaniu sprawozdania zostały wykorzystane wspomniane podpisy pod eksponatami, które przecież nie wystarczyły scenariuszowi wystawy do ciągłego opowiadania dziejów seminarium. Stąd w sprawozdaniu spotykamy dość często krótsze lub dłuższe urywki narracyjne bez powoływania się na wystawione obiekty.

Wydajną pomocą przy urządzaniu i rozbieraniu wystawy służyli mi: s. Laurencja (Maria) Jędrzejczak NM, prac. umysł. Archiwum Diecezjalnego (przy ogóle czynności), p. Marianna Jędrzejczak, prac. fiz. tegoż archiwum, alumni Zygmunt Ignaczak i Józef Alter (przeważnie w drugiej części ekspozycji). O współdziałaniu z kierownikiem wystawy innych osób wspomnę poniżej przy omawianiu ich wkładu w dane partie ekspozycji.

Wystawa składała się z dwóch części, które były ulokowane zasadniczo na szerokim i estetycznym korytarzu I piętra we frontowym gmachu. Od głównego wejścia do seminarium strzałki kierowały widzów do miejsca wystawy.

Część 1 wystawy zawarta była w 25 gablotach, z których 24 ustawiono na korytarzu — od głównych schodów do jego końca — przy oknach, a 25-tą, nazywaną dalej 20a — w przylegającej do korytarza dużej sali (dawnej: rekreacyjnej, pracowni naukowej, kaplicy). Część 2 wystawy, charakteru przeważnie statystycznego, zawieszona na magistralnej

dawca napisu na płycie, by przez to zadokumentować czasy demokratyzacji i emancypacji, w jakich żyjemy.

ścianie tegoż korytarza i w tejże sali, zaczynała się odwrotnie — od jego końca do głównego wejścia. Stąd widoczne, że zwiedzający wystawę obchodzili ją wokół — zaczynając od schodów wejściowych i kończąc przy nich.

W części 1, ułożonej zasadniczo chronologicznie, prawie każda gabłota zawierała odrębną tematykę. W środku podłużnej ścianki bocznej wszystkich stoisk, na wprost oczu osoby oglądającej wystawę, były wypisane dużymi literami tytuły poszczególnych gablot, na które składały się: numer kolejny stoiska, jego nazwa oraz liczba wyłożonych w nim eksponatów. Jeżeli zatem w poszczególnych gablotach spostrzegliśmy większą ilość obiektów, to znaczy, że rozmiary ich były mniejsze i odwrotnie, albowiem wszystkie stoiska posiadają jednakową powierzchnię. Atoli ilość pozycji wyłożonych w każdej z osobna gablocie zależała nie tylko od ich fizycznych rozmiarów, lecz także od liczby, którą udało się zgromadzić na oświetlane tematy i zagadnienia życia seminaryjskiego.

W następstwie tego chronologiczno-rzeczowy rząd gablot nosił następujące nazwy: 1) Diecezja włocławska w rozwoju historycznym i jej katedra, przy której powstało seminarium, 2) Biskup S. Karnkowski funduje (w r. 1568) seminarium we Włocławku, 3) Biskup S. Karnkowski eryguje (w r. 1569) seminarium diecezjalne, 4) Biskup Rozrażewski przenosi (w r. 1586) seminarium z Włocławka do Poznania, a jednocześnie w Gdańsku osadza jezuitów (1592), ażeby prowadzili tam drugie seminarium tutejszej diecezji, 5) Dzieje Seminarium Włocławskiego od wprowadzenia go z Poznania (w r. 1619) do powierzenia misjonarzom św. Wincentego (1719), 6) Seminarium Diecezjalne we Włocławku pod zarządem misjonarzy na przestrzeni XVIII w., 7) Seminarium pod kierownictwem misjonarzy w XIX stuleciu (do r. 1866), 8) Sprawa przeniesienia seminarium z Włocławka do Łądu (1827—1828) i Seminarium Kaliskie (1839—1850), 9) Życie dydaktyczno-wychowawcze seminarium w okresie niewoli narodowej (XIX w.), 10) Przyjmowanie kandydatów do seminarium w czasach niewoli, 11) Ratio studiorum oraz egzaminy w seminarium w XIX stuleciu, 12) Sprawy gospodarcze szkoły w okresie niewoli, 13) Seminarium w czasie pontyfikatu W. Popiela (1876—1883) i A. Bereśniewicza (1883—1902), 14) Seminarium Włocławskie za rządów biskupa Żdździwieckiego (1902—1927), 15) Niższe Seminarium Duchowne we Włocławku (1908—1961), 16) Seminarium Diecezjalne we Włocławku ośrodkiem naukowym i wydawniczym, 17) *Ateneum Kapłańskie*, 18) Seminarium za rządów biskupa Krynickiego (1927—1928), 19) Seminarium Włocławskie za pontyfikatu K. Radońskiego (1929—1951), 20, 20a) Martyrologia seminarium w czasie II wojny światowej (1939—1945), 21) Biblioteka Seminarium Duchownego we Włocławku, 22—23) Ważniejsze publikacje profesorów Seminarium Włocławskiego, 24) Jubileusz czterechsetlecia fundacji i erekcji seminarium.

Część 2 — statystyczna, przedstawiona graficznie i fotograficznie, posiadała następujące działy: 1) Chronologiczny wykaz rektorów Seminarium Włocławskiego, 2) Alfabetyczny wykaz profesorów i wykładowców szkoły, 3) Stan liczbowy alumnów seminarium na poszczególnych kursach (poczynając od r. 1798), 4) Wychowankowie Seminarium Duchownego we Włocławku studiujący na uniwersytetach, 5) Wychowankowie Almae Matris Wladislaviensis, którzy zostali biskupami, 6) Wykaz absolwentów seminarium, którzy potem zostali rektorami i profesorami wyższych uczelni, 7) Wychowankowie Seminarium Włocławskiego zasłużeńi w innych dziedzi-

nach życia, 8) Wychowankowie duchownej szkoły włocławskiej zmarli w opinii świętości, 9) Alfabetyczny spis absolwentów seminarium przebywających w więzieniach i obozach niemieckich w latach wojny 1939—1945 r.

Pewnego rodzaju aktualnym wprowadzeniem do wystawy były teksty zaczerpnięte z Pisma św. i dekretów II Soboru Watykańskiego oraz ilustracje objaśniające ustanowienie kapłaństwa, potrzebę kapłanów, troskę o powołania kapłańskie i dialog człowieka z Bogiem, wykonane na czterech kartonach i zawieszone na ścianie korytarza na początku ekspozycji. Opracował je ojciec duchowny seminarium, ks. mgr Czesław Lewandowski przy pomocy któregoś z alumnów.

Wystawa była czynna przez cały rok i zwiedziło ją kilkanaście tysięcy osób — prywatnie oraz grupowo, z Włocławka, diecezji i całego kraju.

Część 1 EKSPOZYCJA W GABLOTACH (Ekspozyty 1—345)

Gabłota 1

Diecezja włocławska w rozwoju historycznym i jej katedra, przy której zostało założone seminarium duchowne. (Ekspozyty 1—11).

Ekspozyt 1, zatytułowany „Diecezja włocławska w obecnych granicach Polski zajmuje miejsce centralne”, przedstawiał mapę administracyjną Polski Ludowej, na którą naniesiono kontury tutejszego biskupstwa, o jego kształcie wydłużonym (po r. 1925), ciągnącym się z południa na północ po linii Kalisz, Konin, Włocławek, Lipno.

Następną mapę, już historyczną, świeżo wykonaną na kartonie (eksp. 2) podpisano następująco: „Dawniej było inaczej [zdanie to odnosiło się — jako tytuł naczelnny do 2 i 3 ekspozytat]: w latach 1123—1818 diecezja [włocławska] nazywała się kujawska i pomorska, rozciągając się od Włocławka do Gdańska”. Mapa przedstawiała więc przedrozbiorowe biskupstwo, położone w ciągu siedmiu stuleci przeważnie po lewej (zachodniej) stronie dolnej Wisły, na linii Włocławek — Kruszwica — Inowrocław — Bydgoszcz — Świecie — Tczew — Gdańsk — Łębork — Bytów.

Kolejna mapa (eksp. 3) nosiła szczegółowy tytuł: „Po rozbiorach Polski (1772—1795), w latach 1818—1925; tutejsza diecezja nazywała się kujawsko-kaliską i sięgała od Włocławka do Częstochowy włącznie”. Rozległe jej terytorium, mające kształt dużej szóstki, ciągnęło się z północy ku południowi łukiem od Włocławka przez Konin, Kalisz, Wieluń, Częstochowę, Radomsko do Piotrkowa Tryb., by zamknąć w środku Pabianice, Łask i Sieradz. Pozycja ta stanowiła zmniejszoną fotografię mapy wykonanej przez kapucyna Bernarda Gratowskiego w r. 1887.

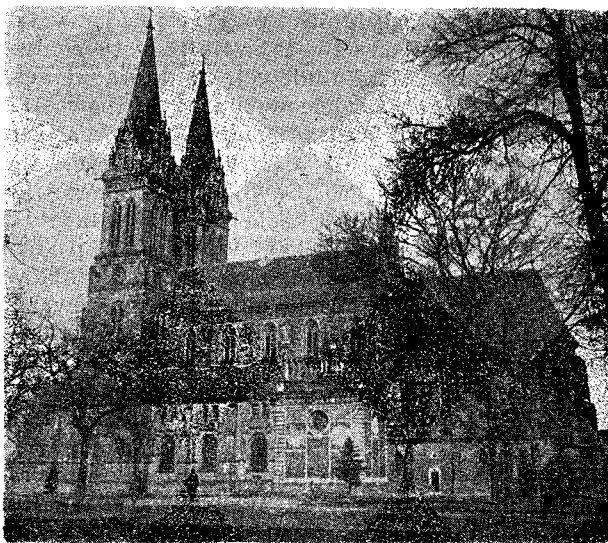
Czwarty obiekt, również kartograficzny, miał podpis: „Zamieszczenie obu wymienionych faz diecezji [kujawskiej i pomorskiej oraz kujawsko-kaliskiej] na jednej karcie wskazuje, że w r. 1818 granice jej wykonały obrót z północy na południe o całe 180°”. Mowa tu o tradycyjnej, chociaż nie zawsze dokładnej w szczegółach mapie, dołączonej do wydawnictwa *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae* (coll.

et ed. Zeno Chodyński, Varsaviae 1890), którą ułożono w gablocie w pewnym zmniejszeniu fotograficznym. Z mapy tej widać, że omawiane biskupstwo obecnie stanowi obszary dzisiejszej diecezji wrocławskiej, większą część chełmińskiej i częstochowskiej oraz znaczne połacie archidiecezji gnieźnieńskiej i diecezji łódzkiej.

Dalszy (5) przedmiot, podpisany: „Wygląd diecezji wrocławskiej w granicach po r. 1925”, przedstawiała fotografia mapy sporządzonej w roku 1957 przez pracownicę Kurii Diecezjalnej we Wrocławku s. Jolantę (Irenę) Zdrojewską NM w oparciu o taką mapę tutejszej diecezji z około r. 1937, niestety wykonaną zbyt ciemno i nie podpisaną przez autora. (Mapa s. Zdrojewskiej w szczegółach zawiera pewne niedociągnięcia, a ponadto autorka jako stolice dekanatów oznaczyła parafie, w których dziekani byli proboszczami, co prawie w połowie wypadków nie pokrywa się z rzeczywistymi siedzibami dekanatów).

Ostatnią (6) pozycją kartograficzną była fotografia *Mapy Kościoła rzymsko-katolickiego w Polsce*, wykonanej nie bez pewnych błędów pod kierunkiem prof. dra Stanisława Pawłowskiego w r. 1925. Fotografia z podpisem „Wśród diecezji pięciu metropolii polskich w r. 1925 biskupstwo wrocławskie, w ówczesnych granicach państwa, było wysunięte znacznie więcej na zachód”. Znacznie więcej na zachód — w porównaniu z położeniem diecezji w dzisiejszych granicach Polski, przedstawionym na pierwszym ekspozycie gabloty.

Po omówieniu geograficznych dziejów diecezji scenariusz wystawy prowadził wprost do jej serca — katedry wrocławskiej, przy której od swego początku istnieje seminarium duchowne. Jednakże „diecezjalna” droga do Wrocławka i jego bazyliki (tytuł ten nosi tutejsza katedra od r. 1907) wiedzie przez Kruszwicę. Stąd podpis siódmego obiektu poucza, że „Pierwszą stolicą diecezji kujawskiej była Kruszwica, w której istniały dwie kolejno po sobie następujące katedry: św. Wita (XI w.) i św. Piotra (początek XII stulecia). Dzieje ich czę-

1. Katedra wrocławska

ściowo omawia powyższa rozprawa”. Tytuł przedmiotu ma na myśli pracę ks. doc. dra Stanisława Librowskiego pt. *Z dziejów katedry a następnie kolegiaty św. Wita w Kruszwicy*, której rozdział 1, zajmujący się historią tejże instytucji do r. 1428, został opublikowany w niniejszym czasopiśmie (T. 15: 1967 s. 251—269).

Kilkunastokilowe dzieje miejscowej bazyliki, której fotografię przedstawiającą ją od strony południowej wyłożono w gablocie (8 numer na wystawie a jednocześnie 1 ilustracja sprawozdania), informacja ekspozycji kwituje krótko podpisem pod zdjęciem: „Katedra włocławska, pod wezw. Wniebowzięcia NMP, z XIV w. Jest ona chronologicznie trzecią we wschodniej stolicy Kujaw. Pierwsze dwie katedry włocławskie — drewniana z XII oraz z kamienia granitowego z XIII stulecia — były położone nad brzegiem Wisły”.

„Przy katedrze we Włocławku — opowiada dalej scenariusz wystawy — istniała od początku XIII w. szkoła katedralna, która w dużej mierze zastępowała seminarium duchowne, a nawet po jego założeniu (1568/69) czasem przychodziła mu z pomocą w kształceniu duchowieństwa. Historię tej szkoły opisuje powyższa praca”. Mowa o broszurze ks. inf. kdt. Stanisława Chodyńskiego pt. *Szkoła katedralna włocławska* (Włocławek 1900), którą wyłożono jako 9 pozycję.

„Obecna katedra włocławska — kończą objaśnienia wystawionych przedmiotów w 1 stoisku — posiada tylko dwa (niewystarczające) drukowane opracowania samoistne, jedno napisane prozą, a drugie prozą i wierszem”. Pierwszym jest wyłożona broszura ks. Kazimierza Junga pt. *Katedra włocławska* (Włocławek 1900) — eksp. 10. Dziełko oddane prozą i wierszem — to druk Seweryna Żybskiego, również pn. *Katedra włocławska* (Włocławek 1908), pokazane jako obiekt 11.

U w a g a. Do kartograficznych przedmiotów gabloty 1 nawiązywała dużych rozmiarów mapa — „Seminaria duchowne diecezji włocławskiej”, wykonana przez alumnów pod kierunkiem ks. mgra Stefana Szczęblewskiego, aktualnego wykładowcy historii Kościoła w Seminarium Włocławskim. Na mapie historycznej diecezji, pośród ważniejszych jej miejscowości, widniały oznaczone większymi kółkami cztery seminaryjskie ośrodki: 1) Wyższe Seminarium Duchowne we Włocławku (1569—1969), 2) Seminarium Gdańskie (1620—1780), 3) Seminarium w Kaliszu (1839—1850) oraz 4) Niższe Seminarium Duchowne we Włocławku (1908—1961). Mapę tę zawieszono na ścianie magistralnej korytarza wystawowego.

Oprócz wspomnianej można by na tym miejscu przytoczyć jeszcze wielką mapę — „Diecezja włocławska. Powołania kapłańskie”, wykonaną barwnie przez tutejszych alumnów około 1960 r. Przedstawia ona kontury biskupstwa włocławskiego podzielone na parafie. Cyfry umieszczone na terytorium poszczególnych parafii (od 1 do 6) oznaczają aktualną liczbę kleryków Seminarium Włocławskiego, pochodzących z tychże parafii. Parafie, które nie posiadają kleryków są na mapie puste. Od poszczególnych cyfr, oznaczających alumnów, ciągną się kolorowe nici do Włocławka czyli seminarium. Mapa ta wisiała na ścianie dolnego korytarza głównego gmachu uczelni.

Gabloty 2

Biskup Stanisław Karnkowski funduje w r. 1568 Seminarium Diecezjalne we Włocławku. (Eksponaty 12—18).

Gablotę rozpoczynała pergaminowa bulla papieża św. Piusa V z r. 1567 (eksp. 12), którą tenże powiadamiał kapitułę katedralną we Włocławku o wyniesieniu przez siebie Stanisława Karnkowskiego na bis-

kupa włocławskiego (kujawskiego i pomorskiego) oraz polecał jej przyjąć wspomnianego jako swojego ordynariusza.

Druga bulla perg. tegoż papieża, również z r. 1567 (eksp. 13) powiadała o nominacji Karnkowskiego lud miasta biskupiego Włocławka i całej diecezji, nakazując jednocześnie przyjęcie go za swojego pasterza.

Kolejnym (14) obiektem była fotografia olejnego portretu założyciela seminarium, biskupa Stanisława Karnkowskiego (1567—1581) z r. 1570, tj. z czasu, kiedy miał 47 lat, przedstawiającego tegoż w całej postaci. Fotografję tę kładę w niniejszym opisie jako 2 ilustrację.

Przedmiot 15 stanowiła jedyna dotąd samodzielną pracę drukowaną o Karnkowskim, autorstwa ks. mgra Antoniego Chmielowskiego pt. *Życiorys księdza Stanisława Karnkowskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego* (Warszawa 1884). — Przed kartą tyt. tejże książki znajduje się reprodukcja olejnego portretu (w połowie postaci) prymasa, pochodząca z galerii łowickiej arcybiskupów gnieźnieńskich (obecnie w Seminarium Metropolitalnym w Warszawie). Atoli w Seminarium Duchownym we Włocławku, na ścianie przy głównej klatce schodowej, wisi inny olejny portret prymasa Karnkowskiego (nowszy, w całej postaci), pochodzący ze zbiorów rodzinnych w Karnkowie, pow. Lipno. Pozyskał go stamtąd przed r. 1939 biskup Radoński.

Jako pozycję 16 otwarto wydawnictwo *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae* (coll. et ed. Zeno Chodyński, Varsaviae 1890) na s. 47, którą podpisano: „Biskup Stanisław Karnkowski, za zgodą duchowieństwa zgromadzonego na synodzie diecezjalnym w katedrze włocławskiej, funduje w dniu 16 marca 1568 r. Seminarium Duchowne we Włocławku”. — A oto wyjątki z uchwał synodu na powyższy temat: „Seminarii vero institutio tam fuit necessaria, quam quae unquam maxime ——. Seminario clericorum opus est. Cui fundando et instituendo reverend[issimus] dominus episcopus — de facultatibus tamen mensae suae prospici curavit ——. [s. 48:] Ad haec seminarium ministrorum Ecclesiae synodali decreto apud eandem ecclesiam meam pie ac necessario institutum — omni modo et ratione salvum tuebor et promovebo, sic me Deus adiuvet”.

Następnym (17) eksponatem było to samo wydawnictwo utworzone na s. 79 z podpisem: „Papież św. Pius V zatwierdza 22 maja 1568 r. uchwały synodu włocławskiego z 16—17 marca tr., a wśród nich fundację miejscowego seminarium duchownego”. — Ustęp ten w piśmie papieskim, skierowanym do biskupa Karnkowskiego brzmi następująco: „Pius papa V — Venerabili fratri Stanislao episcopo Wladislaviensi. Venerabilis Frater, salutem et apostolicam benedictionem. Spei, quam de te habuimus, abs

2. Bp S. Karnkowski

te ipso tuae administrationis initio gaudemus esse responsum. Quod enim synodum dioecesanam celebrasti — quod seminarium ex decreto Tridentini concilii instituisti et de mensae tuae reditibus dotasti; in eo iecisti muneri tui praeclara admodum fundamenta —”.

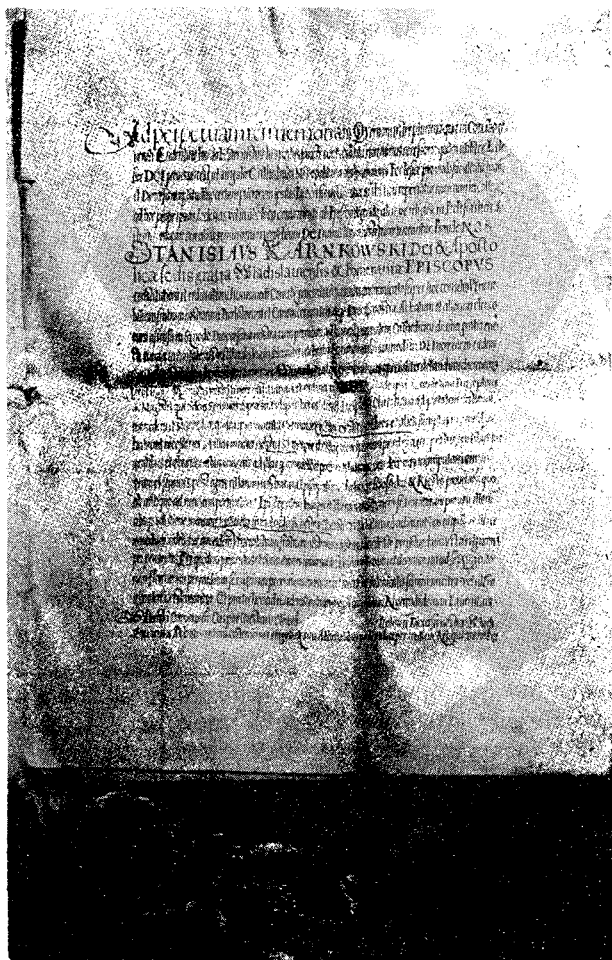
„W celu uczczenia czterowiekowego jubileuszu fundacji tutejszej Almae Matris wydrukowano w roku ubiegłym powyższy artykuł”. Podpis ma na myśli przyczynek ks. doc. dra Stanisława Librowskiego pt. *Czterechsetlecie fundacji Seminarium Włocławskiego (1568—1968)*, opublikowany w niniejszym czasopiśmie (T. 17: 1968 s. 179—185), którego nadbitkę, jako ostatni (18) obiekt wyłożono w 2 stoisku wystawy.

Gablota 3

Biskup Stanisław Karnkowski eryguje w r. 1569 Seminarium Duchowne we Włocławku, powierzając jego prowadzenie profesorom wziętym z duchowieństwa diecezjalnego. (Ekspoznaty 19—24).

„Biskup Stanisław Karnkowski, za zgodą kapituły katedralnej włocławskiej, wystawia w dniu 16 sierpnia 1569 r. (na posiedzeniu gen. tejże kapituły) dokument erekcyjny dla Seminarium Diecezjalnego we Włocławku”. Podpis ten został umieszczony pod 1 ekspoznatem niniejszej gabloty, 19 z rzędu, stanowiącym perg. dokument erekcyjny tutejszej Almae Matris. Pierwszą stronę tego dyplomu przedstawia 3 ilustracja sprawozdania z wystawy.

W sąsiedztwie tegoż pergaminu została otwarta (na k. 95) księga zawierająca statuty kapituły katedralnej we Włocławku z XV—XVI w. (eksp. 20), na której rozpoczyna się kopia bulli wspomnianego papieża Piusa V z 19 maja 1571 r. zatwierdzająca erekcję tutej-

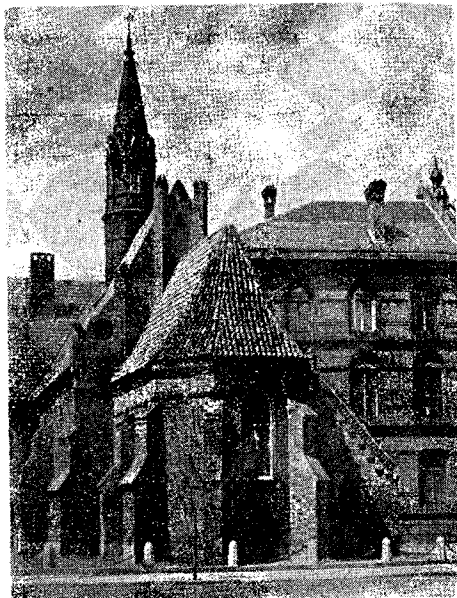
3. Dokument erekcyjny seminarium

szego seminarium. Oryginału bulli nie znamy. Tytuł wpisu brzmi: „Confirmatio s. Sedis Apostolicae institutionis seminarii [...] Władislawien[is]”.

„Czterowiekowy jubileusz założenia studium teologicznego we Włocławku został uczczony powyższym artykułem” — oznajmiał podpis umieszczony pod przyczynkiem ks. doc. dra Stanisława Librowskiego pn. *Czterechsetlecie erekcji Seminarium Włocławskiego (1569—1969)*, drukowanym w niniejszym półroczniku (T. 18: 1969 s. 125—132), którego nadbitkę jako z kolei 21 obiekt wyłożono w tej gablocie.

Dalsze przedmioty wystawy — to dwie fotografie kościoła św. Witalisa m., najstarszej z obecnie istniejących budowli Włocławka (z r. 1330), przy którym biskup S. Karnkowski umieścił swoją szkołę. — Pierwsza z nich (eksp. 22) przedstawia kościółek od strony prezbiterium i ją tu reproduujemy jako ilustrację 4, druga zaś jego stronę południową (prawą) — eksp. 23. Od r. 1720 kościółek ten jest kaplicą seminaryjską.

Ostatnią (24) pozycją stoiska 3 była okolicznościowa broszura, stanowiąca pracę zbiorową kilku kleryków, pt. *Pamiętka 600-lecia kościołka seminaryjskiego św. Witalisa we Włocławku*, wydrukowana w r. 1930 (Włocławek).

4. Kościółek św. Witalisa

Gablota 4

Biskup Hieronim Rozrażewski przenosi seminarium z Włocławka do Poznania (w r. 1586) oraz osadza jezuitów w Gdańsku (1592), aby kierowali drugim seminarium duchownym tutejszej diecezji. (Ekspozyty 25—34).

Gablota 4 ilustruje drugi okres w dziejach Seminarium Włocławskiego, obejmujący lata 1586—1619, w którym jego klerycy kształcą się i wychowują pod kierunkiem jezuitów w Poznaniu.

Przedmioty pokazane w stoisku rozpoczyna fotografia olejnego portretu biskupa Rozrażewskiego (1581—1600) — eksp. 25, przedstawiająca go w całej postaci. Portret został wykonany w r. 1598, kiedy to biskup miał lat 63.

Oprócz dwutomowej korespondencji tego wybitnego hierarchy, opublikowanej przez ks. prał. dra Pawła Czaplewskiego (Toruń 1937—1939/47), wiele napisano o nim rozpraw i artykułów, z których najświeższą i najobszerniejszą jest praca ks. doc. dra Stanisława Librowskiego pt. *Biskup Hiero-*

nim Rozrażewski jako humanista i mecenas, drukowana w niniejszym organie (T. 11: 1965 s. 201—263), wyłożona w nadbitce jako numer 26.

Po przeniesieniu kleryków z Włocławka do Poznania, uczyli się oni razem z alumnami diecezji poznańskiej pod kierunkiem jezuitów, a wspólne dla obu biskupstw seminarium nazywało się Poznańskim i Kujawskim. — Właśnie luźne akta, wyłożone jako obiekt 27, zawierają wykaz kleryków diecezji włocławskiej uczących się w Poznaniu w r. 1586 i następnych.

W związku ze sprawą poprzednią — eksponat 28 przedstawiał spis wydatków łożonych od r. 1586 przez diecezję włocławską na jej alumnów przebywających w studiach w Poznaniu.

Opierając się pośrednio na uchwałach Soboru Trydenckiego z 1563 r., zezwalających biskupom na obciążanie bogatszych klasztorów na rzecz seminarium diecezjalnego, a bezpośrednio na dokumencie erekcyjnym szkoły włocławskiej z r. 1569, który pozwolenie to wcielił w życie, Rozrażewski dopominał się od nich wiadomych opłat, mimo że seminarium przebywało poza diecezją (w Poznaniu). — Kolejne przeto trzy dokumenty pokazane w gablocie 4 uwiadcniają, jak wspomniany biskup zmusił do uiszczenia tejsze należności (100 złp. rocznie) w 1584 opata cystersów z Pelplina Leonarda Rembowskiego (eksp. 29), tego samego roku — Wawrzyńca Żalińskiego, opata cystersów koronowskich (eksp. 30), wreszcie w r. 1590 — opata cysterskiego z Oliwy Dawida Konarskiego (eksp. 31).

Jako pozycja 32 została wyłożona pierwsza samoistna księga zespołu akt biskupów kujawskich i pomorskich, w którą wpisano imiona, nazwiska, miejsce pochodzenia i tytuł święceń poszczególnych kleryków. Jest nią „Metrica ordinatorum” biskupa Rozrażewskiego z lat 1582—1597. Obok alumnów włocławskich wpisano w nią wiele osób inkardynowanych do innych diecezji i zakonów, które przyjęły z rąk wspomnianego ordynariusza jakiegokolwiek święcenia.

Obiektem 33 na ekspozycji było pokwitowanie w r. 1609 przez prefekta czyli rektora Seminarium Poznańskiego i Kujawskiego (w Poznaniu), jezuitę Mikołaja Oborskiego, pieniędzy odebranych z Włocławka na poczet nauczania i utrzymania alumnów naszej diecezji. Wpłacającym należną sumę był archidiakon włocławski Wojciech Słupski, prowizor seminarium.

Stoisko 4 kończył numer 34, stanowiący osiemnastowieczną kopię dokumentu erekcyjnego klasztoru jezuitów w Gdańsku (oryginał Archiwum Diecezjalne we Włocławku nie posiada). Placówkę jezuicką w Gdańsku, mieście nie tylko największym na terenie diecezji włocławskiej lecz także w ówczesnej Polsce, założył biskup Rozrażewski w r. 1592. Jezuici gdańscy mieli prowadzić drugie seminarium duchowne tutejszej diecezji, kształcące kapłanów głównie dla Pomorza. Atoli seminarium to zdołał otworzyć dopiero w r. 1620 szósty następca Rozrażewskiego we Włocławku, biskup Paweł Wołucki.

Gablota 5

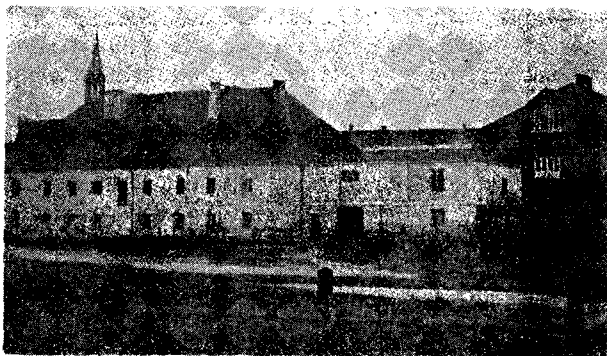
Dzieje Seminarium Włocławskiego od sprowadzenia alumnów z Poznania przez biskupa Pawła Wołuckiego w r. 1619 do r. 1719, w którym biskup Felicjan Konstanty Szaniawski powierzył kierownictwo zakładu misjonarzom św. Wincentego a Paulo. (Eksponaty 35—44).

Gablota 5 przedstawia trzeci okres w dziejach niniejszego seminarium, w którym ono po raz drugi było zarządzane przez kler własnej diecezji.

Biskupi kujawscy i pomorscy z początku XVII w., a zwłaszcza Wawrzyniec Gembicki (1609—1615), oraz miejscowa kapituła katedralna byli niezadowoleni z przebywania kleryków w odległym Poznaniu. Następują więc powolne przygotowania do sprowadzenia alumnów do Włocławka. W związku z tym pierwsze dwa obiekty tego stoiska (35—36) przedstawiały luźne rachunki z lat 1612—1615 dotyczące budowy nowego gmachu seminaryjskiego we Włocławku.

Jako eksponat 37 wyłożono fotografię olejnego portretu świętobliwego biskupa Pawła Wołuckiego (1616—1622), który w r. 1619 sprowadził do Włocławka z kolegium jezuickiego w Poznaniu kleryków kujawskich, a w r. 1620 otworzył drugie seminarium tutejszej diecezji u jezuitów w Gdańsku. Z całej galerii ordynariuszów włocławskich, znajdującej się obecnie przeważnie w miejscowym gmachu biskupim, jedynie Wołucki jest przedstawiony w postawie klęczącej.

Przedmiot 38 przedstawiał fotografię frontowego budynku Seminarium Duchownego we Włocławku z r. 1620, wykończonego za pontyfikatu Wołuckiego, stojącego (od strony katedry) aż do r. 1899. Zdjęcie to jest 5 ilustracją w niniejszym artykule.

5. Budynek seminarium z r. 1620

Pierwszy chronologicznie (po dokumencie erekcyjnym z r. 1569) statut i regula-

min dla Seminarium Włocławskiego, przywróconego przy katedrze, wydał w r. 1631 wikariusz kapitulny (administrator) diecezji, prałat Krzysztof Charbicki. Na wystawie uwidaczniały to akta Charbickiego (eksp. 39) otwarte na k. 66v, na której właśnie zaczynał się ów dokument tytułem: „Constitutiones Clericatus Ecclesiastici ad Ecclesiam Cathedralem Vladislavien[sem] erecti”.

Kolejną pozycją (40) była fotografia olejnego portretu świętobliwego biskupa Macieja Łubieńskiego (1631—1642), przedstawiającego go w całej postaci. Ordynariusz ten bardzo troszczył się o seminarium diecezjalne. On to, jako pierwszy z biskupów włocławskich, wizytował je w r. 1632.

Obok (eksp. 41) wyłożono w gablocie dekret powizytacyjny (reformacyjny) tegoż biskupa, wydany w r. 1632, zawarty w poszycie „Ordinationes — Mathiae Łubieński episcopi — pro Ven. Capitulo Vlad[islaviensi] et caetero clero cathedrae eiusdem Vlad[islaviensis]” (k. 30v—31).

Następnym numerem ekspozycji (42) był żywot kan. Stefana Damalewicza, rektora tutejszej szkoły duchownej z lat 1637—1642, wydrukowany przez Adama Chodyńskiego pt. *Stefan Damalewicz, historyk, przełożony kanoników laterańskich w Kaliszu* (Poznań 1872).

Dalszym obiektem (43) była fotografia olejnego portretu biskupa Kazimierza Floriana Czartoryskiego (1654—1674), przedstawiającego go w całej postaci. Ordynariusz ten, po spustoszeniach zadanych seminarium przez Szwedów w latach 1655—1656, przychodził mu z ojcowską pomocą.

Okres trzeci w historii Almae Matris Wladislaviensis zamykały na wystawie akta wyświęconych na różne stopnie kapłańskie przez biskupa sufragana włocławskiego Wojciecha Bardzińskiego w latach 1709—1722 (eksp. 44), otworzone w środku księgi.

Gablota 6

Seminarium Diecezjalne we Włocławku pod zarządem księży misjonarzy w ciągu XVIII wieku. (Ekspozyty 45—54).

W miarę przybliżania się do czasów nowszych, na skutek posiadania i zebrania obfitszej dokumentacji, scenariusz wystawy stawał się coraz bardziej szczegółowy. W następstwie tego czwartemu okresowi dziejów seminarium, trwającemu półtora wieku (1720—1866), w którym ono po raz drugi podlegało moderatorom i profesorom zakonnym, poświęcono prawie siedem stoisk ekspozycji. Dwie pierwsze gabloty (6 i 7) ilustrują dzieje zewnętrzne zakładu, a następne (8—12) jego dzieje wewnętrzne — naukowo-wychowawcze i gospodarcze.

Materiały zawarte w gablocie 6 rozpoczyna fotografia owalnego portretu olejnego (do połowy postaci) biskupa Felicjana Konstantego Szaniawskiego (1706—1720) — eksp. 45, który powierzył prowadzenie Seminarium Włocławskiego misjonarzom.

Jako następny (46) obiekt pokazano tzw. drugi dokument erekcyjny Seminarium Duchownego we Włocławku, wystawiony przez biskupa Szaniawskiego 31 grudnia 1719 r. Ponieważ oryginału dyplomu nie znamy, posłużono się w tym względzie jedną z jego kopii. Dokumentem tym powierzył właśnie Szaniawski kierownictwo nad szkołą diecezjalną księżom misjonarzom.

Wdzięczni misjonarze, którym Szaniawski poczynił jeszcze inne dobrodziejstwa — tak w diecezji włocławskiej jak i potem, gdy zaawansował do Krakowa, wmurowali mu w tutejszym seminarium, jeszcze za życia, pamiątkową tablicę z barokowym napisem zaczynającym się od słów „Clamate lapides de pariete”. (Płyta owa przechodziła w ciągu XIX w. zmienne koleje, dopóki na początku XX stulecia nie została ponownie wmurowana w wewnętrzną ścianę frontowego gmachu, pomiędzy głównym wejściem do seminarium a klatką schodową. Tekst wyryty na tablicy opublikował ks. inf. dr Stanisław Chodyński w dziele pt. *Seminarium Włocławskie*, Włocławek 1904 s. 243). Zdjęcie fotograficzne tego pomnika stanowiło 47 ekspozyat wystawy.

Z kolei wyłożono (w rękopisie) tekst statutu i regulaminu seminarium diecezjalnych kierowanych przez księży misjonarzy, potwierdzony przez ich kapitułę generalną w r. 1673, zatytułowany „Regulae Directoris Seminarii externi datae in Conventu Generali anno 1673” (eksp. 48).

Obok niego umieszczono podobny statut i regulamin, również w rękopisie i w języku łacińskim, w redakcji z początku XVIII w. (eksp. 49). Większych zmian treściowych między nimi nie zauważono.

W dalszym ciągu znalazły się w gablocie akta wizytacji Seminarium Duchownego we Włocławku, przeprowadzonej w r. 1735 przez wizytatora (prowincjała) misjonarzy w Polsce, Francuza Jana Aumont — „Initia, progressus et status praesens quoad temporalia Seminarij Vladislaviensis, regimini Sacerdotum Congregationis Missionis commissi, a[nn]o 1735 sub tempore visitationis conscriptus” (eksp. 50).

Następnymi aktami wizytacyjnymi seminarium od r. 1632, przeprowadzonymi przez biskupa, są dopiero pochodzące z r. 1760. Mieszczą się w księdze wizytacji gen. katedry włocławskiej, przeprowadzonej przez biskupa koadiutora tutejszej diecezji, Antoniego Kazimierza Ostrowskiego, ordynariusza inflanckiego. Księgę, stanowiącą 51 przedmiot wystawy, otwarto na s. 324—325, które właśnie dotyczyły seminarium. (Seminarium, ściśle związane z katedrą i jej kapitułą, podobnie jak nieparafialne kościoły Włocławka, było z reguły wizytowane przez biskupów razem ze świątynią katedralną).

Po wspomnianych aktach otwarto *Elenchus universi cleri archidiaconatus Vladislaviensis*, stanowiący dodatek do *Ordo divini officii ad usum diaecesis Vladislaviensis* [...] *pro anno Domini MDCCXCVIII* [...] — eksp. 52, na którego nieliczbowanych stronach znajduje się pierwszy drukowany spis alumnów tutejszego seminarium.

Potem pokazano zbiór modlitw, odmawianych w Seminarium Włocławskim przez profesorów i kleryków na przestrzeni XVIII w. (eksp. 53). Wyłożono go w odpisie z XIX stulecia.

Stoisko 6 kończyło się pozycją 54, stanowiącą monografię napisaną przez ks. dra Jana Wysockiego pt. *Józef Ignacy Rybiński, biskup włocławski i pomorski 1777—1806* (Rzym 1967). Był to eksponat zdwojony, albowiem książkę otwarto w ten sposób, że po lewej stronie uwidocznił się podobiznę biskupa w całej postaci (będącą fotografią jego portretu olejnego), a z prawej kartę tytułową dzieła. Rybiński, pasterz „rozbiorowy” diecezji włocławskiej, odznaczał się dbałością o swoje szkoły duchowne, zwłaszcza o likwidowane przez zaborcze państwo pruskie seminarium w Gdańsku. — Nb. ani Rybiński, ani też zaden z rodzimych historyków tutejszej diecezji nie nadałby podtytułowi wspomnianego druku brzmienia „biskup włocławski i pomorski”, ale „kujawski i pomorski”.

Gabłota 7

Seminarium Duchowne we Włocławku pod rządami księży misjonarzy na przestrzeni XIX wieku (do r. 1866): (Eksponaty 55—64).

W r. 1825 drugi z rzędu biskup kujawsko-kaliski (włocławski), energiczny Józef Szczepan Koźmian (1823—1831) przeprowadzał wizytację katedry włocławskiej a z okazji niej także seminarium. W związku z tym prefekt (rektor) tejże szkoły, misjonarz Józef Różycki odpowiedział pisemnie na przysłane mu przez Konsystorz Gen. Kujawski (Włocławski) pytania — „Responsiones ad quaestiones porrectas tempore generalis visitationis Seminarij Vladislaviensis anno 1825 die 3-tia julij”. Odpowiedzi te wyłożono na wystawie jako eksponat 55.

Misjonarze włocławscy prowadzili kronikę swego domu zakonnego i seminarium. Wystawiona w tej gablocie „Xiążka zdarzonych wypad-

ków w Seminarium Włocławskim" (eksp. 56) jest właśnie fragmentem tej kroniki z lat 1837—1839.

Akta wizytacyjne katedry włocławskiej z czasu pontyfikatu Koźmiana nie zachowały się, gdyż prawdopodobnie nie dostały się z jego kancelarii do Archiwum Kapituły Włocławskiej. Stąd następnymi w tej materii są akta wizytacji gen. katedry włocławskiej z r. 1840, odbytej przez biskupa Walentego Macieja Tomaszewskiego (1836—1850). W obszernej i wzorowo napisanej księdze, ostatniej z zachowanych wizytacji katedry i jej duchowieństwa (eksp. 57) o seminarium jest mowa dwukrotnie — na s. 398—523 (protokół wizytacyjny) i 542—549 (dekret reformacyjny). Rękopis był otwarty na pierwszej części dokumentacji seminaryjskiej.

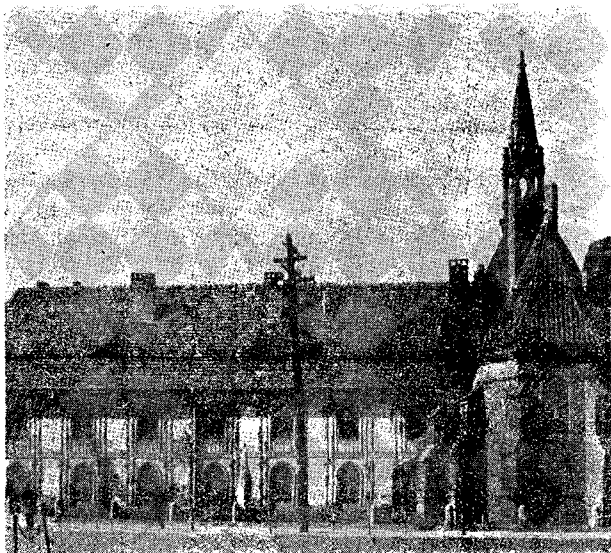
W okresie swych rządów w seminarium misjonarze wystawili tu w r. 1843 piętrowy pawilon dla kleryków, dotyczący kościółka św. Witalisa od jego strony zachodniej czyli głównego wejścia (eksp. 58 na wystawie i zarazem 6 ilustracja w niniejszym opisie). (W latach 1934—1935 budynek ten został od strony wirydarza zakładu podniesiony o drugie piętro, na zdjęciu niewidoczne, a następnie przystosowany dla potrzeb Biblioteki Seminarium Duchownego).

Już księża misjonarze myśleli o rozbudowie pomieszczeń seminaryj-

skich. Wyłożony w gablocie przedmiot 59 przedstawia właśnie „Projekt rozbudowy, urządzenia i uposażenia Seminarium”, opracowany w latach 1863 i 1867 (na polecenie biskupa Michała Jana Marszewskiego z r. 1862) przez prefekta szkoły, ks. Franciszka Płoszczyńskiego, rozwinięty i zrealizowany pednak dopiero za następnych biskupów i rektorów.

Innym obiektem (60), związanym z osobą ostatniego prefekta misjonarskiego (do r. 1866) naszego seminarium oraz pierwszego jego regensa — już jako kapłana diecezji kujawsko-kaliskiej (po zniesieniu misjonarzy w b. Królestwie Polskim, a tym samym po odebraniu im możliwości kierowania seminariami diecezjalnymi) — były „Akta osobiste śp. ks. Franciszka Płoszczyńskiego, zmarłego 1873 r.”.

Misjonarze nie tylko uczyli i wychowywali przyszłych kapłanów; niektórzy z miejscowych profesorów pracowali również naukowo w rozmaitych dziedzinach wiedzy. Na wystawie jednakże wyłożono (eksp. 61) druk charakteru duszpasterskiego, mianowicie pośmiertnie wydany bezimiennie bardzo związanego z seminarium ks. Franciszka Płoszczyńskiego — *Ka-*

6. Pawilon biblioteczny z r. 1843

techizm rzymsko-katolicki napisany przez jednego z kapłanów diecezji kujawsko-kaliskiej (Warszawa 1873).

Z kolei zamieszczono fotografię olejnego portretu (do połowy postaci) sławnego ks. Michała Nowodworskiego (na wystawie eksp. 62, a w sprawozdaniu ilustracja 7). Urodzony w r. 1831 we Włocławku, ukończył miejscowe seminarium (wyświęcony w r. 1854), potem zaś był profesorem Akademii Duchownej w Warszawie i wreszcie biskupem płockim († 1896). Co najważniejsze — był on pierwszym i długoletnim redaktorem *Encyklopedii Kościelnej*. Na kilka lat przed wystąpieniem tu zasłużonych braci księży Zenona i Stanisława Chodyńskich właśnie ks. Nowodworski naszą Alma Mater przez jakiś czas reprezentował i rozślawiał.

7. Ks. M. Nowodworski

Obok podobizny redaktora wyłożono pierwszy tom wydawnictwa (eksp. 63), którego pełny tytuł brzmi: *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetzera i Weltego, z licznymi jej dopełnieniami, przy współpracownictwie kilkunastu duchownych i świeckich osób wydana przez x. Michała Nowodworskiego* (Warszawa 1873). — Aprobaty kościelnej na druk *Encyklopedii* przez dłuższy czas udzielał ordynariusz diecezji macierzystej wydawcy. Na odwrociu karty tytułowej tomu 1 podpisano: „Clemens Skupieński, adm. dioec. Vlad. seu Caliss. 12 dec. 1872 a.”.

Przedmioty wyłożone w tym stoisku kończyła tabliczka oprawiona w tekturę (eksp. 64), na której wypisano roczne legaty mszalne, odprawiane przez księży misjonarzy w kościółku seminaryjskim św. Witalisa oraz w kościele parafialnym w Witowie na Kujawach, obsługiwany przez nich z tej racji, że wieś ta od czasu erekcji seminarium aż do r. 1866 należała do uposażenia naszej szkoły.

G a b l o t a 8

Sprawa przeniesienia seminarium z Włocławka do Kalisza względnie jego otwarcia w Łądzie. Seminarium Kaliskie (1839—1850). (Ekspozaty 65—78).

Biskupi włocławscy w ściśle kaliskim okresie tutejszej diecezji (1818—1850): Andrzej Wołłowicz (1819—1822), Józef Szczepan Koźmian (1823—1831) i Walenty Tomaszewski (1836—1850) pragnęli mieć przy sobie w Kaliszu (największym — wojewódzkim mieście diecezji, od którego ona posiadała ówczesną nazwę i gdzie zasadniczo rezydowali) kleryków. Z tego powodu zamierzali oni już to przenieść do Kalisza seminarium z Włocławka, już to nowe tam założyć.

Seminarium miało być ulokowane przy kościele kolegiackim N. Marii Panny (św. Józefa, farze) w Kaliszu słynącym z cudownego obrazu św. Józefa (św. Rodziny), przy którym wspomniani biskupi zamieszkiwali. Ekspozytem 65 na wystawie, stanowiącym jednocześnie 8 ilustrację niniejszego sprawozdania, była właśnie fotografia kolegiaty kaliskiej.

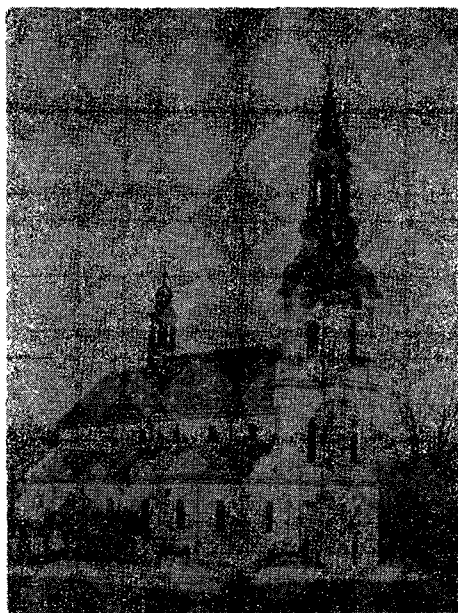
Obok zdjęcia kolegiaty sąsiednie miejsce w gablocie zajęła fotografia cudownego obrazu św. Józefa (św. Rodziny), znajdująca się w kaplicy tegoż kościoła (eksp. 66).

Kolegiata kaliska, drugi kościół w tutejszej diecezji po bazylice włocławskiej, oraz znajdujący się w niej obraz św. Józefa doczekały się znacznej liczby publikacji, z których najważniejsze trzy wyłożono w stoisku: 1) ks. prał. Stanisława Józefa Kłossowskiego pt. *Cuda y łaski za przyczyną i wzywaniem [...] Józefa świętego przy obrazie tegoż świętego patryarchy w kolegiacie kaliskiej [...] miłościwie uczynione [...]*, Kalisz 1780 (eksp. 67); 2) ks. szamb. Walerego Pogorzelskiego pn. *Święty Józef w cudownym obrazie kolegiaty kaliskiej*, Włocławek 1931 (eksp. 68); 3) praca zbiorowa pt. *Święty Józef Kaliski. Na 150 rocznicę koronacji cudownego obrazu w kolegiacie*, [Kalisz 1946] (eksp. 69).

Po wspomnianych drukach o kolegiacie i obrazie w gablocie umieszczone zostały (tylko nie wszystkie po kolei) fotografie olejnych portretów (w połowie postaci) trzech biskupów ściśle kaliskich: Wołłowicza, Koźmiana i Tomaszewskiego. (Biskupami kujawsko-kaliskimi tytułowali się właściwie dopiero ich następcy — od Marszewskiego do Żdzitowieckiego włącznie). Zatem numerem 70 była fotografia portretu biskupa Andrzeja Wołłowicza (1819—1822), który krótko rządząc diecezją nie miał w niej osiągnąć pozytywnych lecz musiał być świadkiem ogólnokrajowej kasaty kolegiat i klasztorów oraz przekazywania cenniejszych ich księzek do tworzonej wtenczas Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. — Obiektem 71 była fotografia portretu biskupa Józefa Szczepana Koźmiana (1823—1831).

Z rządami biskupa Koźmiana łączył się szereg następnych pozycji wystawowych. Przedmiot 72 z kolei stanowiła książka brata biskupiego, Kajetana Koźmiana pt. *Żywot księdza Józefa Szczepana z Rzeczy Koźmiana, biskupa kujawsko-kaliskiego* (Poznań 1864).

List biskupa Koźmiana z 12 listopada 1827 r. do wizytatora księży misjonarzy w Warszawie, ks. Pawła Rzymskiego (późniejszego kandydata na arcybiskupa-metropolitę warszawskiego), w którym tenże prosił o radę w sprawie projektowanego przeniesienia seminarium z Włocławka do Łądu n. Wartą, był eksponatem 73. (Łąd znajdował się w pośrodku nowej konfiguracji diecezji włocławskiej, chociaż na jej linii zachodniej. Biskupowi chodziło o zajęcie na seminarium obszernych gmachów po supremowanym w r. 1819 opactwie cystersów. W razie przesiedlenia seminarium z Włocławka do Łądu, Koźmian przeniósłby tam również swoją rezydencję z Kalisza).

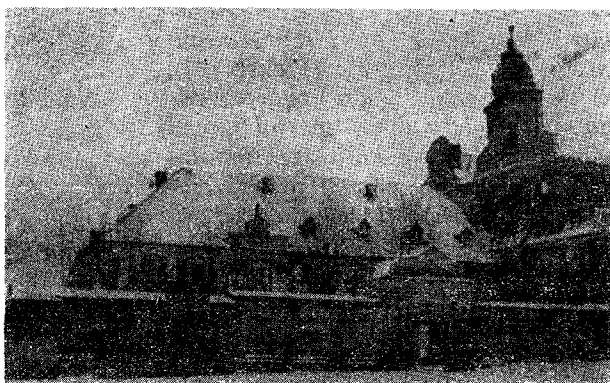

8. Kolegiata w Kaliszu

Wizytator Rzymski, pismem z 10 stycznia 1828 r. (eksp. 74) odradzał ordynariuszowi wrocławskiemu przeniesienia seminarium do Łądu. Naraziłoby to na szwank tradycję wrocławską, a ponadto w nowym miejscu, na wsi, powstałyby jeszcze większe trudności dla prowadzenia szkoły. — W uzupełniającej odpowiedzi pisemnej z tegoż 1828 r. (eksp. 75) ks. Rzymski jeszcze raz odradzał realizacji zamiaru przeniesienia seminarium do Łądu. Prawdopodobnie więc rozważna opinia wizytatora przyczyniła się do pozostawienia szkoły duchownej we Wrocławku.

Następnym (76) obiektem w gablocie była fotografia pięknego kościoła pocysterskiego w Łądzie w pow. ślupskim, znajdującego się od r. 1921 w administracji księży salezjanów.

Dalszym — 77 numerem wystawy a równocześnie 9 ilustracją w sprawozdaniu z niej była fotografia budowli pocysterskich w Łądzie, w których biskup Koźmian chciał mieć seminarium diecezjalne, a może nawet swoją rezydencję. Posiadane zdjęcie nie ujmuje całego kompleksu budynków łądzkich.

9. Gmachy pocysterskie w Łądzie

Stoisko kończyła fotografia portretu ostatniego biskupa kaliskiego Walentego Macieja Tomaszewskiego (1836—1850), stanowiąca pozycję 78. Nie znosząc seminarium we Wrocławku, założył on drugie w r. 1839 w Kaliszu, którego nie zdążył zorganizować. Przestało ono istnieć z jego śmiercią.

Gablota 9

Organizacja Seminarium Duchownego we Wrocławku w okresie niewoli (XIX w.). Życie dydaktyczno-wychowawcze szkoły. (Eksponaty 79—87).

Materiał wyłożony w tej gablocie rozpoczynały akta personalne profesorów oraz pracowników fizycznych seminarium („Stan służby, przełożonych i nauczycieli Seminarium”) z lat 1834—1835 (eksp. 79). Wykaz ten złożył Konsystorzowi Wrocławskiemu prefekt seminarium, misjonarz ks. Jan Bóbr.

Po nim następowały (eksp. 80) akta personalne samych tylko profesorów tutejszej szkoły z r. 1865 („Akta nauczycieli seminaryjskich”), wytworzone przez kancelarię prefekta misjonarskiego.

Kolejnym przedmiotem ekspozycji (81) było sprawozdanie dotyczące stanu moralnego alumnów Seminarium Wrocławskiego, złożone

w r. 1851 przez prefekta instytucji, misjonarza Franciszka Płoszczyńskiego, wikariuszowi kapitulnemu diecezji, prałatowi Michałowi Janowi Marszewskiemu.

Dalszym obiektem (82) była propozycja prefekta seminarium, ks. Franciszka Płoszczyńskiego, złożona na piśmie w r. 1863 biskupowi Marszewskiemu, zalecająca temuż przedłużenie czasu nauczania w szkole włocławskiej z czterech lat do pięciu.

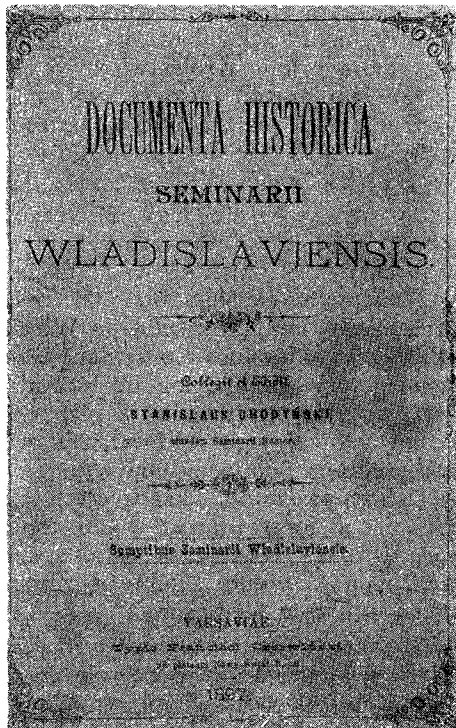
Ekspонатem 83 na wystawie był blankiet kancelarii szkoły, będący w użyciu pod koniec XIX stulecia, za rektoratu ks. prał. ktda Stanisława Chodyńskiego, z nadrukiem „Regens Seminarium Dyecezyalnego Włocławskiego w Włocławku”.

„Spis alumnów w Seminarium Włocławskim na rok 1883/4” stanowił 84 pozycję w gablocie. Podaje on numery pokoi kleryckich, tzw. numerki, w których alumni byli rozlokowani. Mutacja kleryków w celach odbywała się wtedy co kwartał. (W pierwszej połowie XX stulecia alumnom zmieniano pokoje tylko dwa razy w roku).

Następnym (85) przedmiotem wyłożonym w stoisku był regulamin alumna Seminarium Duchownego we Włocławku, który go obowiązywał w czasie wakacyjnym pod koniec XIX w.

Po nim następowała „Kantata «F-dur» na cześć JWX Prałata Stanisława Chodyńskiego, regensa Seminarium Włocławskiego, przez Władysława Plewczyńskiego, alumna tegoż sem.” (eksp. 86). Młody kompozytor ułożył ją na uroczystość imienin swego rektora. Plewczyński był klerykiem tutejszej szkoły w latach 1899—1904.

W ostatnim ćwierćwieczu XIX stulecia Alma Mater Wladislaviensis osiągnęła wysoki poziom wychowawczy i naukowy. Kilku jej profesorów, na czele z kolejnymi po sobie regensami, braćmi bliźniaczymi Zenonem i Stanisławem Chodyńskimi, pracowało na polu nauki, drukując swe prace oraz publikując źródła historyczno-prawne. — Zamykający to stoisko obiekt 87 przedstawiał, zdaje się, najbardziej związane w tym okresie z uroczystą szkołą wydawnictwo, mianowicie *Documenta historica Seminarii Wladislaviensis* (coll. et ed. Stanislaus Chodyński, Varsaviae 1897) — zawierające dokumenty, statuty i regulaminy tutejszej instytucji. Okładkę tej publikacji reprezentuję jako 10 ilustrację.

10. Okł. *Documenta Seminarii*

Gablota 10

Przyjmowanie kandydatów do Seminarium Włocławskiego w czasach niewoli narodowej i trudności z tym związane. (Eksponaty 88—95).

Przedmiotami umieszczonymi w tej gablocie były wyłącznie dokumenty i akta seminaryjskie.

Wyłożone materiały rozpoczynało pismo generał-gubernatora warszawskiego z r. 1878 (eksp. 88), którym tenże określał cenzus naukowy, jaki winni posiadać aspiranci do seminariów duchownych na obszarze b. Królestwa Polskiego.

Kolejnym eksponatem (89) było pismo małżonków Józefa i Heleny Jędrzychowskich z r. 1888, zaświadczące wobec regensa seminarium, że ich syn Józef wstępuje do szkoły duchownej z własnej chęci i za ich zgodą. (Ks. kan. Józef Jędrzychowski zmarł w obozie w Dachau w r. 1942).

Dokument gubernatora warszawskiego z r. 1879 wyrażający zgodę na wstąpienie do Seminarium Duchownego we Włocławku ucznia Władysława Pawła Krynickiego, późniejszego biskupa włocławskiego († 1928), stanowił w tym stoisku przedmiot 90.

Otrzymanie zezwolenia na przyjęcie do seminarium kandydata pochodzącego spoza granic Królestwa było jeszcze bardziej utrudnione. Zainteresowany bowiem musiał pierwiej „wykonać przysięgę na wierność tronowi”. Jako ilustrację tego pokazano dokument (eksp. 91) odnoszący się do aspiranta Ludwika Lejcherta wstępującego do szkoły włocławskiej w r. 1879 z a b o r u pruskiego.

„Kwestyonaariusz dotyczący aspiranta do stanu duchownego”, wykonany na hektografie i rozsyłany do proboszczów na przełomie XIX i XX stulecia, był 92 obiektem w gablocie.

Następnym eksponatem (93) była „Lista alumnów przyjętych do Seminarium Dyecezalnego Włocławskiego w roku 1885/6”. Przysłał ją do kancelarii rektorskiej Konsystorz Gen. we Włocławku. W wykazie tym zaznaczono, który gubernator udzielił danemu klerykowi swego pozwolenia na wstąpienie do seminarium. Z pisma tego widać, że o przyjęciu do seminarium nie decydował jego rektorat, ale władza świecka, konsystorz zaś był tylko pośrednikiem pomiędzy obu wymienionymi.

Dalszy przedmiot ekspozycji (94) stanowiły akta zatytułowane „Rok 1870. Examen aspirantów do Seminarium Włocławskiego odbyty w d. 4 lipca 1870 r.”. Powyższa lista, sporządzona przez kancelarię regensa instytucji, podaje wynik ogólny egzaminu każdego z adeptów oraz poczynione uwagi odnośnie jego osoby.

Stoisko kończył obiekt 95 pt. „Lista imienna kleryków w Seminarium Włocławskim, którzy stosownie do artykułu 8 § 13 najwyższej ustawy z roku 1859 wolni są od zaciągu wojskowego”. Jest to wykaz alumnów zwolnionych od służby wojskowej w roku seminaryjskim 1865/66.

Gablota 11

Ratio studiorum, tygodniowy rozkład zajęć oraz tematy egzaminów semestralnych i rocznych w Seminarium Diecezjalnym we Włocławku na przestrzeni XIX i w początkach XX wieku. (Eksponaty 96—106).

Także i w tej gablocie znalazły się same akta luźne pochodzące z zespołu seminaryjskiego.

Stoisko zaczynało się od „Programma lectionum in Seminario Vladislaviensi an. sch. 1907/8” (eksp. 96) — zawierający tygodniowy plan wykładów w ostatnim roku regensury ks. inf. dra Stanisława Chodyńskiego, kiedy to zakład obejmował 6 kursów, 4 wyższe (filozoficzno-teologiczne) i 2 niższe (humanistyczne).

Kilkanaście następnych eksponatów gabloty — to tematy z różnych przedmiotów filozoficznych i teologicznych przedkładane alumnom na egzaminy, wybrane spośród wielu zachowanych z lat 1828—1866, a więc z końcowej fazy rządów misjonarskich w tutejszej szkole. Wykonywali je utalentowani klerycy bardzo ozdobnie i kaligraficznie. Uszeregowano je w stoisku chronologicznie: „Prospectus ex studio theologico examini — 1828 anno expositus” (eksp. 97); „Quaestiones ex scientiis theologicis ac philosophicis in primo examine semestri publico — anno 1838” (eksp. 98); „Specimen quaestionum ex scientiis utriusque cursus theologici ac philosophici — 1839 anno solvendarum” (eksp. 99); „Quaestiones ex theologia dogmatica [1847]” (eksp. 100); „Quaestiones ex philosophia [1856]” (eksp. 101); „Quaestiones ex theologia morali [1856]” (eksp. 102); „Quaestiones ex Scriptura sacra 1856” (eksp. 103); „Specimen quaestionum ex scientiis utriusque cursus theologici ac philosophici — 1861 an. solvendarum” (eksp. 104); „Specimen quaestionum ex scientiis theologicis — 1866 anno solvendarum” (eksp. 105).

Stoisko zamykał obiekt 106 pn. „Materie do nauk katechizmowych przez alumnów Sem[inarium] Wł[ocławskiego] mieszących w kościele parafialnym wł[ocławskim] w r. 1868/9”. Zatem tutejsi klerycy z dawna wygłaszali swoje kazania ćwiczeniowe także poza refektarzem seminaryjskim, w tym wypadku w miejscowym kościele parafialnym św. Jana Chrzciciela.

Gabłota 12

Sprawy gospodarcze i ekonomiczne Seminarium Włocławskiego w okresie niewoli (XIX w.). (Eksponaty 107—116).

Już na przełomie XVIII i XIX stulecia biskup Józef Rybiński (1777—1806) odważnie bronił spraw materialnych instytucji kościelnych, zwłaszcza obu swoich seminariów duchownych — we Włocławku i Gdańsku, przeciwko krzywdom wyrządzanym im przez zaborcę urzędy pruskie. Pewną dokumentację owych wysiłków obronnych stanowi praca ks. prof. dra Ignacego Subery pt. *Walka bpa Józefa Rybińskiego z regencją pruską o utrzymanie polskości na Pomorzu* (Prawo kanon. R. 1: 1958 nr 1/2 [druk. 1960] s. 183—280), której nadbitkę umieszczono w gablocie jako eksponat 107.

W czasach Księstwa Warszawskiego (1807—1815) prefekt misjonarski miejscowego seminarium odpowiadał pisemnie na pytania urzędu państwowego, związane ze stanem majątkowym szkoły. Mowa tu o wyłożonym w stoisku poszycie akt pn. „Indaganda Seminaryum w Włocławku” (eksp. 108).

Również w r. 1816 prefekt tegoż seminarium udzielał pisemnej odpowiedzi na podobne zapytania, przysłane do niego przez Komisję Rządową

Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Królestwa Kongresowego — „Pytania dotyczące się Seminarium” (eksp. 109).

W r. 1819 władze województwa mazowieckiego, do którego należał Włocławek, sporządziły obszerny „Spis funduszu i przychodów rocznych do Seminarium Włocławskiego X.X. Misyonarzy należących w r. 1819 przez Moczydłowskiego komiss[arza] deleg[owanego]”. Fascykuł ten znalazł się na wystawie jako obiekt 110.

Także sama władza diecezjalna mianowała w r. 1828 swoją komisję, która spisała inwentarz rzeczy gospodarskich szkoły pt. „Tabella sprzętów wszelkich w Seminarium i w folwarku w Witowie” (eksp. 111).

„Wykaz funduszu Seminarium Dyecezyi Kujawsko Kaliskiej w Włocławku [po r. 1815] do Pruss Zachodnich odpadłych, ułożony przez x. prefekta tegoż Seminarium — — d. 8 sierpnia 1837 roku” stanowił 112 przedmiot ekspozycji.

W r. 1853 kancelaria seminaryjska, na żądanie Konsystorza Gen. Włocławskiego, sporządziła „Wykaz tabellaryczny budowli należących do Seminarium Dyecezalnego w Włocławku” (eksp. 113).

Pozycją 114 wystawy były luźne akta wykazujące wydatki tutejszego seminarium z maja 1856 r.

W r. 1873 pierwszy regens seminarium pochodzący znowu z kleru świeckiego, ks. Franciszek Płoszczyński (eksmisjonarz), wystosował pismo do wikariusza kapitulnego diecezji kujawsko-kaliskiej, prałata Klemensa Skupieńskiego, rezydującego w Piotrkowie Trybunalskim, prosząc go usilnie o pomoc materialną dla kierowanej przez siebie instytucji. Kopia tego pisma stanowiła 115 numer w gablocie.

Stoisko zamykał akt (eksp. 116) podający „Szczegółowy koszt dzienny na stołowanie jednego profesora tudzież jednego alumna” Seminarium Duchownego we Włocławku, obliczony przez ks. prefekta Płoszczyńskiego w r. 1863. Jak wynika z zestawienia, pożywienie w zakładzie było całkiem obfite.

Gablota 13

Seminarium Duchowne we Włocławku za pontyfikatów Wincentego Popiela (1876—1883) i Aleksandra Bereśniewicza (1883—1902). (Ekspozyty 117—132).

W miarę jak przybywa dokumentacji historycznej do dziejów szkoły, gabloty zawierały treść coraz szczegółowszą. Właśnie poczynając od niniejszego stoiska — wystawa przedstawiała dzieje seminarium poszczególnymi pontyfikatami ordynariuszów włocławskich. Niektórzy z biskupów patronowali pośrednio nawet dwom lub trzem gablotom. — Jednocześnie trzeba tu przypomnieć, że od r. 1866 (były to ostatnie lata rządów biskupa Marszewskiego) aż do chwili obecnej włocławska szkoła duchowna znajduje się po raz trzeci w rękach duchowieństwa diecezjalnego.

Ekspонат pierwszy (117) tej obfitej w materiały gabloty stanowiła fotografia olejnego portretu (do połowy postaci) biskupa Wincentego Teofila Popiela (1876—1883), późniejszego arcybiskupa-metropolity warszawskiego (1883—1912). W dziejach diecezji kujawsko-kaliskiej otrzymał Popiel tytuł „biskupa katechizmu”, polecając duchowieństwu nauczać go wiernych

i ogłaszać drukiem jego opracowania. We Włocławku zapoczątkował on restaurację miejscowej katedry i przyczynił się do zbudowania dwóch nowych pawilonów seminarium, o których będzie jeszcze poniżej mowa.

List pasterski biskupa kujawsko-kaliskiego [Wincentego Popiela], Włocławek 1882 — był na wystawie 118 obiektem.

Jako kolejne trzy przedmioty znalazły się w stoisku katechizmy wydane w tym okresie w tutejszej diecezji. Pierwszy (eksp. 119) — X. R[udolf] F[ilipski]: *Krótki katechizm* [...]. Warszawa 1874. — Drugi (eksp. 120) to nieznanego autora *Katechizm odmawiany z ludem w dni niedzielne po parafiach dyecezyi kujawsko-kaliskiej*, Włocławek b. r. — Trzeci (eksp. 121) było piąte wydanie opracowania X. R[udolf] F[ilipski]: *Krótki katechizm* [...], Warszawa 1880.

„Akta restauracyi zabudowań seminaryjskich” z lat 1868—1876, a więc częściowo za rządów biskupa Popiela, ujęte w oddzielny poszyt, stanowiły 122 numer w gablocie.

Dalej pokazano (eksp. 123) dwa pawilony seminaryjskie wystawione w czasie tego pontyfikatu, głównie staraniem drugiego z kolei regensa „diecezjalnego”, ks. kan. kdt. Zenona Chodyńskiego w latach 1880—1882, reprodukowane w sprawozdaniu jako ilustracja 11. — W dwupiętrowym budynku od strony lewej (piętro drugie dostawiono w nim dopiero na początku

11. Dwa pawilony seminaryjskie z lat 1880—1882

XX w.) mieszczą się pokoje („numerki”) kleryckie. W pawilonie piętrowym po stronie prawej — na parterze znajdują się m. in. refektarze alumnów i profesorów; na piętrze, w kilku jego salach, było w okresie międzywojennym dość zasobne, zwłaszcza w przedmioty numizmatyczne, Muzeum Diecezjalne, rozgrabione przez Niemców po r. 1939.

Eksponat 124 powtarzał fotografię skrzydła kleryckiego budowli, ale ujętego szczegółowiej i pokazanego od strony przeciwnej czyli wirydarza seminaryjskiego, widocznego pomiędzy dwoma urodzonymi dębami włoskimi.

Następne obiekty gabloty odnosiły się już przeważnie do pontyfikatu biskupa Aleksandra Kazimierza Bereśniewicza (1883—1902), który w dziejach naszej diecezji pozyskał przydomek „obrońcy narodu prześladowanego przez zaborcę”. W czasie jego rządów m. in. została przebudowana w stylu

neogotyckim katedra włocławska oraz wzniesiono okazały frontowy gmach seminaryjski.

Szereg pozycji związanych z biskupstwem Bereśniewicza rozpoczynała fotografia jego portretu olejnego (do połowy postaci) — eksp. 125. — Obok niej otworzono (jako eksp. 126) ukazujący się w Płocku *Rocznik dla organistów na rok 1898*, w którym na s. 157—165 znajduje się rzadki przyczynek do żywotu tegoż hierarchy pt. *Jubileusz kapłański J. E. Biskupa A. K. Bereśniewicza, najdosłojniejszego pasterza dyecezyi kujawsko-kaliskiej* nie podpisanego autorstwa ks. Leona Moczyńskiego, wybijającego się muzykologa Seminarium Włocławskiego. Na początku wspomnianego rocznika umieszczono inną podobiznę biskupa.

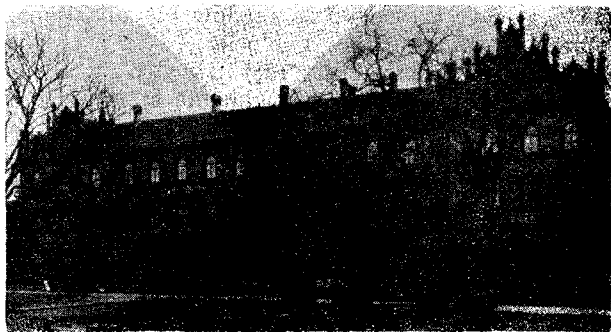
Kolejnym (127) przedmiotem na wystawie była fotografia katedry włocławskiej, przebudowanej w latach 1891—1893 głównie staraniem biskupa Bereśniewicza, połączona z widokiem na kompleks zabudowań seminaryjskich od strony ogrodu szkoły (południowej).

Po wspomnianym następował obiekt 128, stanowiący fotografię wspaniałego gmachu frontowego Almae Matris Wladislaviensis, umiejscowionego naprzeciwko bazyliki katedralnej przy ul. Seminaryjskiej 3, zbudowanego w latach 1899—1900, w czasie długoletniej regensury ks. inf. kđta Stanisława Chodyńskiego. Budowlę tę przedstawia 12 ilustracja mojego opisu.

Ekspонатem 129 był dokument pergaminowy, mocą którego papież Leon XIII udzielił w r. 1892 odpustu zupełnego odwiedzającym pobożnie kościołek klerycki św. Witalisa w uroczystość św. Stanisława Kostki (13 listopada), patrona Seminarium Duchownego we Włocławku.

Koniec stoiska poświęcono dwom profesorom seminarium zmarłym w okresie rządów biskupa Bereśniewicza. Zatem pozycja 130 — to reprodukcja fotograficzna portretu (do połowy postaci) ks. prał. Zenona Chodyńskiego († 1887), pochodzącego — jak jego następców — z galerii rektorskiej w seminarium. Ks. Z. Chodyński był organizatorem tutejszej szkoły, mężem wielkiej nauki (kanonista, historyk) i chlubą diecezji. Fotografię jego zamieszczam jako 13 ilustrację sprawozdania.

Zenon Chodyński nie doczekał się jeszcze należytnej mu monografii naukowej. Z braku takowej

12. Gmach frontowy seminarium z lat 1899—1900

13. Ks. Z. Chodyński

wyłożono na wystawie (eksp. 131) druk zastępczy i rzadki zarazem — X. Józef Kozłowski: *Mowa żałobna nad zwłokami ś. p. księdza Zenona Chodyńskiego [...] regensa Seminarjum Djecezalnego, miana w kościele katedralnym 30 maja 1887 r.* (Warszawa 1887).

Ostatnim spośród długiego rzędu eksponatów tej gabloty (132) był *Życiorys ś. p. księdza Antoniego Szrettera [...] profesora Seminarjum Djecezalnego oraz Trzy mowy głoszone na jego pogrzebie w m. Turku* (Warszawa 1888).

Gablota 14

Seminarium Włocławskie za pontyfikatu biskupa Stanisława Żdzitowieckiego (1902—1927). (Eksponaty 133—151).

Stanisław Kazimierz Żdzitowiecki otrzymał w tej diecezji tytuł „biskupa organizacji kościelnej”. W ciągu swego ćwierćwiekowego pasterzowania zasłużył się on bardzo w diecezji na różnych polach, m. in. na odcinku seminaryjskim. Za jego rządów duchowna szkoła włocławska została podzielona na dwa seminaria — wyższe i niższe.

Bogaty zestaw przedmiotów tej gabloty zaczynał się fotografią olejnego portretu (w połowie postaci) biskupa Żdzitowieckiego (eksp. 133).

Kolejnym (134) obiektem była fotografia okazałej rezydencji ordynariuszów włocławskich oraz siedziba centralnych urzędów biskupstwa: Kurii Diecezjalnej i Sądu Kościelnego, odbudowana przez tegoż Żdzitowieckiego po pożarze w czasie wojny 1920 r., położona nad Wisłą.

Po niej pokazano (eksp. 135) pierwszy drukowany modlitewnik kłerycki — *Modlitwy odmawiane w kościółku seminaryjskim we Włocławku* (Włocławek 1907).

Następną pozycją wystawy (136) był statut i regulamin szkoły, wydany z polecenia tegoż biskupa — *Constitutiones et regulae Seminarii Wladislaviensis iussu ac mandato Stanislai Żdzitowiecki [...] episcopi Wladislaviensis seu Calissiensis editae* (Wladislaviae 1916).

Założenie Seminarium Niższego domagało się powiększenia istniejących mieszkań dla uczniów. Z tego powodu pawilon kłerycki z końca ubiegłego stulecia został w r. 1908 nadbudowany o drugie piętro. W związku z tym fotografia skrzydła seminaryjskiego, w którym znajdują się pokoje alumnów, znalazła się w stoisku jako eksponat 137.

Ks. inf. dr Stanisław Chodyński († 1919), brat bliźniaczy Zenona, profesor i długoletni regens (1887—1908) seminarium, znany kanonista, historyk i liturgista, swoją działalnością dydaktyczną i naukową należy w większości do dwóch poprzednich pontyfikatów (Popiela i Bereśniewicza). Fotografię jego portretu włożono (eksp. 138) dopiero w stoisku poświęconym biskupstwu

14. Ks. S. Chodyński

Żdzitowieckiego również dlatego, ażeby nie była razem z podobizną brata. Publikuję ją jako ilustrację 14 niniejszego opisu.

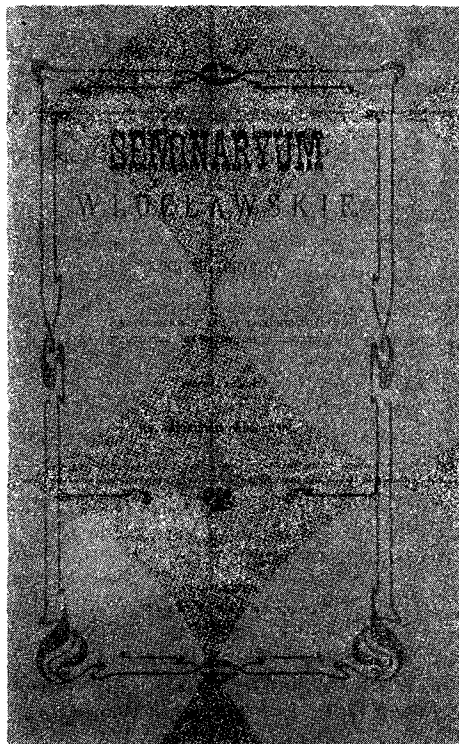
Jakkolwiek sama działalność pisarska ks. S. Chodyńskiego jest bardzo obfita, co uwidoczniło w gablocie otwierając *Kronikę Dyecezyi Kujawsko-Kaliskiej* z r. 1919 na s. 177, gdzie zaczyna się artykuł ks. R[udolfa] Filipskiego pn. *Spuścizna naukowa i literacka po ś.p. prałacie Stanisławie Chodyńskim* (eksp. 139), to jednak nie posiada on dotąd większej biografii.

Z wielu jego prac najbliższą dla obchodzonej uroczystości jest obszerna monografia, jakiej nie posiada dotychczas żadne seminarium polskie, *pt. Seminarium Włocławskie, Włocławek 1904* (eksp. 140), której okładkę, z datą 1905, reprodukuje jako 15 ilustrację sprawozdania.

Wychowankowie Almae Matris Wladislaviensis w ciągu jej długich dziejów niejednokrotnie dawali wyraz swej wdzięczności pod adresem zakładu i jego kierownictwa. Ks. regens S. Chodyński szczególnie był przez nich lubiany i szanowany. Przykładem tego może być list ks. Edwarda Łukaszevicza (eksp. 141), administratora parafii Przyrów, skierowany do wspomnianego 5 kwietnia 1904 r. w imieniu swoim i kolegów kursowych. Z treści pisma dowiadujemy się, że kapłani owego kursu, z okazji swojego srebrnego jubileuszu kapłańskiego, ufundowali do kleryckiego kościoła św. Witalisa monstrancję.

W czasie rządów biskupa Żdzitowieckiego Seminarium Duchowne we Włocławku osiągnęło szczyty swojej sławy. Po ks. Stanisławie Chodyńskim przyszedł na regensa szkoły (1908—1914) sławny ks. dr Idzi Radziszewski, późniejszy rektor Akademii Duchownej w Petersburgu (1914—1918) i wreszcie główny założyciel oraz rektor (Katolickiego) Uniwersytetu Lubelskiego (1918—†1922), którego fotografia była na wystawie 142 eksponatem. Publikuję ją tu jako 16 ilustrację.

Ciesząc się bardzo dobrą opinią i sympatią w całym kraju Seminarium Włocławskie mogło obchodzić w r. 1918, poza radością wypływającą z odzyskania niepodległości przez Polskę, także uroczystość lokalną, albowiem trzech jego wychowanków a następnie profesorów: ks. prep. Marian Leon Fulman, ks. prał. Władysław Paweł Krynicki i ks. kan. Wojciech Stanisław Owczarek zostało wtenczas biskupami. W nawiązaniu do tego

15. Okt. Seminarium Włocławskiego

tom *Kroniki Diecezyi Kujawsko-Kaliskiej* z r. 1918, otwarty na s. 214, na której podano o tym wiadomość redakcyjną pn. *Prekonizacja biskupów*, był 143 obiektem w stoisku.

Przedmiot 144 ekspozycji uwidaczniał fotografię nowego ordynariusza lubelskiego biskupa Fulmana († 1945), profesora tutejszego seminarium w latach 1890—1894. — Obiekt 145 przedstawiał fotografię biskupa Krynickiego († 1928), tyt. ordynariusza achantyńskiego i sufragana włocławskiego, regensa tutejszej szkoły w l. 1914—1918. — Pozycja 146 była fotografią biskupa Owczarka († 1938), ordynariusza askalonitańskiego i sufr. włocł., będącego wykładowcą miejscowego zakładu w l. 1902—1907. Wszystkie trzy podobizny zostały wykonane w połowie postaci.

Kiedy regens Krynicki został biskupem, kierownicze stanowisko w seminarium, ale już z tytułem rektora, objął po nim ks. dr Antoni Borowski (1918—1925), potem profesor Uniwersytetu Warszawskiego i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego († 1968), którego fotografia stanowiła 147 eksponat.

W Seminarium Diecezjalnym we Włocławku istniały i działały różne organizacje kleryckie. Właśnie przedmiotem 148 był w gablocie tom *Kroniki Diecezyi Kujawsko-Kaliskiej* z r. 1916, otworzony na s. 174, gdzie mieści się początek artykułu pt. *Uroczystość abstynencka w seminarium*.

W r. 1920 Kuria Biskupia we Włocławku czy też rektorat miejscowego seminarium zwróciły się do kapłanów diecezji z apelem, ażeby opisali swoje czasy kleryckie w tejże szkole. I oto jako obiekt 149 wystawiono pamiątnik ks. Wacława Gajzlera, proboszcza parafii Męka w pow. sieradzkim, pn. *Mój pobyt w Seminarium* (błoczek).

Dalszym eksponatem (150) była fotografia ks. Stefana Wyszyńskiego, obecnego prymasa Polski, z r. 1924, w którym tenże ukończył Seminarium Włocławskie i otrzymał w miejscowej katedrze święcenia kapłańskie. Podobiznę tę podaje w sprawozdaniu jako ilustrację 17.

Zasłużony biskup Żdzitowiecki, który patronował temu stoisku, nie posiada jeszcze większej monografii. Dlatego jako pozycję 151 wyłożono w nim broszurę ks. lic. Michała Morawskiego pt. *Ks. Stanisław Żdzitowiecki, biskup diecezji włocławskiej 1902—1927, Włocławek 1927* (Odb. z *Kron. Diec. Włoc. R.* 21: 1927 s. 33—54).

Do pontyfikatu Żdzitowieckiego odnosi się także w znacznej części historia seminarium przedstawiona wizualnie w następnych trzech gablotach (15—17).

16. Ks. I. Radziszewski

17. Ks. S. Wyszyński

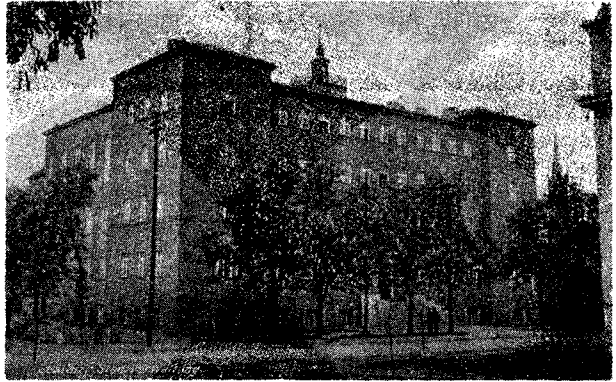
Gablota 15

Niższe Seminarium Duchowne we Włocławku (1908—1961). (Ekspozycja 152—161).

Niższe Seminarium Duchowne we Włocławku, początkowo z nazwą Liceum im. Piusa X, zostało założone z inicjatywy regensa ks. dra Idziego Radziszewskiego, przy pełnym zrozumieniu sprawy przez biskupa Stanisława Żdzitowieckiego, w r. 1908. Do r. 1932 mieściło się ono w zabudowaniach Seminarium Wyższego.

W r. 1932 Seminarium Niższe zostało przeniesione do własnego gmachu, zbudowanego na posiadłości seminaryjskiej przy ul. Arcybpa S. Karnkowskiego nr 4. Fotografia budynku była ekspozycją 152, reproduktorem w opisie jako ilustracja 18.

Seminarium Niższe tejże diecezji nosiło do r. 1939 chronologicznie takie nazwy: Liceum im. Piusa X, Gimnazjum im.

18. Gmach Seminarium Niższego

Piusa X, Liceum i Gimnazjum im. Piusa X, Seminarium Niższe; natomiast po drugiej wojnie światowej zwało się: Niższe Seminarium Duchowne (1945—1952), Seminarium Duchowne Stopnia Humanistycznego (1952—1956) i ponownie Niższe Seminarium Duchowne (1958—1961). W związku z nazwą szkoły obiektem 153 w stoisku było pismo, zawierające wykaz jej nauczycieli i uczniów z r. 1939, wykonane na urzędowym blankiecie instytucji „Seminarium Niższe czyli Prywatne Liceum i Gimnazjum Ogólnokształcące im. Piusa X [we Włocławku]”.

W tymże samym okresie (przed r. 1939) szkoła ta używała również innego formularza kancelaryjnego i pieczęci, mianowicie „Prywatne Liceum i Gimnazjum Męskie im. Piusa X Kurii Diecezjalnej we Włocławku” (eksp. 154).

„Statut Niższego Seminarium Duchownego we Włocławku” znamy dopiero z lat około 1932—1939. Maszynopisowy jego egzemplarz stanowił 155 przedmiot ekspozycji.

Kolejnym ekspozycją w gablocie (156) były „Protokoły egzaminów dojrzałości od r. szk. 1926/27—1937/38 [Liceum im. Piusa X we Włocławku]”. Księgę pokazano na rozwartych kartach numeru 104 z roku szk. 1926/27, na których widzowie oglądali bardzo dobre oceny maturzysty Wincentego Dudka, od r. 1952 profesora Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku.

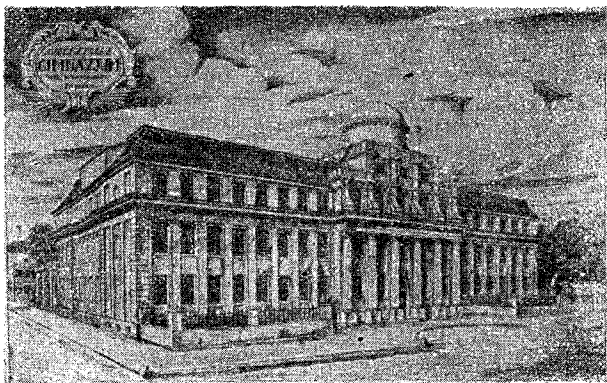
Przełożeni obydwu seminariów (wyższego i niższego) przesyłali obowiązkowo, za pośrednictwem Kurii Diecezjalnej, co 3 lata do Rzymu (Kongregacja Seminariów i Uniwersytetów) sprawozdania z funkcjonowania powierzonych ich pieczy zakładów. Do sprawozdań dotyczących seminariów

diecezjalnych biskup zazwyczaj dołączał dane odnoszące się do seminariów zakonnych z terytorium swej diecezji (orionistów w Zduńskiej Woli, misjonarzy św. Rodziny z Kazimierza Biskupiego). Otóż pozycją 157 na wystawie była „Relatio triennalis de statu seminariorum (1934—1935—1936) Dioecesis Vladislaviensis”.

Jednym z pierwszych a dotąd nielicznych opisów dziejów Seminarium Niższego jest fragment książki ks. dra Michała Morawskiego pt. *Monografia Włocławka* (Włocławek 1933), zatytułowany *Liceum im. Piusa X (Seminarjum Małe)*. Dzieło to, otworzone na s. 302 i udostępniające ów przyczynek historyczny, stanowiło 158 obiekt w niniejszym stoisku.

Obszerniejszym opracowaniem na omawiany temat jest praca dyplomowa diak. Lucjana Cerskiego — *Niższe Seminarium Duchowne we Włocławku od założenia do roku 1939* (Włocławek 1952, rękopis — wyłożony jako 159 przedmiot na wystawie). — (Praca została wykonana w latach 1950—1952 na Seminarium Historii Kościoła w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku. Z niej to m. in. dowiadujemy się, że tutejsze Seminarium Niższe posiadało od r. 1920 prawa szkół państwowych kat. I; pierwsza państwowa matura odbyła się w nim w r. 1922; funkcjonowało owocnie i bez przerwy do r. 1939; po drugiej wojnie światowej było dwukrotnie wznowiane — w r. 1945 i 1958).

Oprócz Liceum im. Piusa X czyli Seminarium Niższego, nastawionego głównie na przygotowanie kandydatów do Seminarium Wyższego, diecezja włocławska posiadała jeszcze drugą szkołę katolicką ale świecką — Humanistyczne Gimnazjum Męskie im. ks. Jana Długosza we Włocławku. Założył je w r. 1916 biskup Żdzitowiecki. W latach 1927—1928 gimnazjum otrzymało własny imponujący gmach przy ul. Łęskiej 26. Fotografia tej budowli, którą tu publikuję jako ilustrację 19, stanowiła 160 przedmiot wizualny.

19. Gmach Zakładu im. Długosza

Zakład im. Długosza (gimnazjum i szkoła powszechna) znane były również z dość licznych sprawozdań i publikacji, z których najpoważniejszą, wyłożoną jako ostatnia pozycja (161) w tym stoisku, jest druk — *Zakład im. Ks. J. Długosza we Włocławku. Sprawozdanie opracowane pod red. K[arola] Masłowskiego w XXII roku istnienia szkoły* (Włocławek 1938).

Gablota 16

Włocławek i jego seminarium — środowiskiem naukowym i wydawniczym. (Eksponaty 162—179).

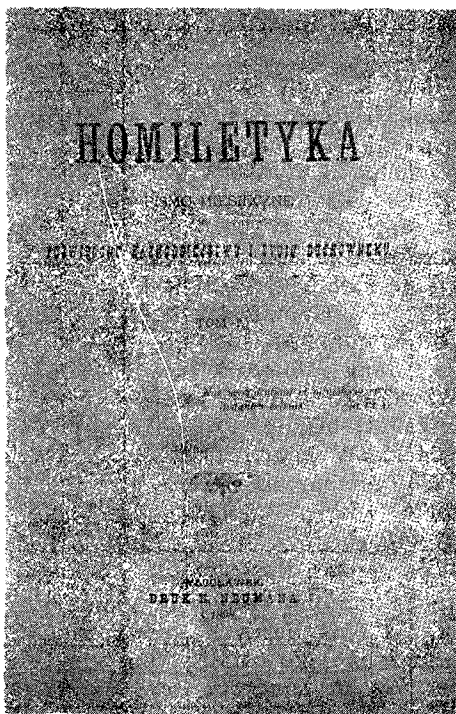
Seminarium Włocławskie stało się w drugiej połowie XIX w. dość ważnym kościelnym ośrodkiem umysłowym. Już tu, jak można przypuszczać, zrodziła się u młodego ks. kdtą Michała Nowodworskiego myśl wydania *Encyklopedii Kościelnej*, której tom pierwszy opuścił drukarnię w r. 1873. W równe sześćdziesiąt lat od ukazania się jego — w r. 1933 Wyższe Seminarium Duchowne we Włocławku wydało (pod red. ks. dra Stefana Biskupskiego) tom 33 i zarazem ostatni tegoż zbiorowego dzieła. Ów tom 33 *Encyklopedii* stanowił pierwszy (z kolei 162) eksponat niniejszej, bardzo zasobnej w materiały gabloty.

We Włocławku przede wszystkim bracia księży Z. i S. Chodyńscy wydawali m. in. pożyteczne *Monumenta historica dioeceseos Wladislaviensis* (Fasc. 1—25, Wladislaviae 1881—1912), najpierw w oficynie Hermana Neuman'a, a od r. 1907 w Drukarni Diecezjalnej, założonej przy poparciu zasłużonego biskupa Żdzitowieckiego przez kilku światłych i przedsiębiorczych kapłanów. Przy drukarni, w której powstawały książki i czasopisma, założono także Księgarnię Powszechną, ażeby powyższe rozprowadzała. Zeszyty I i XXV wspomnianych *Monumentów* były na wystawie 163 oraz 164 obiektem.

Dzieje obu instytucji, które wielce przyczyniły się do ożywienia ruchu naukowego i wydawniczego w diecezji, a zwłaszcza w seminarium, opisał alumn Jerzy Aksamitowski w pracy dyplomowej, przygotowanej na wzmiankowanym Seminarium Historii Kościoła, pt. *Drukarnia Diecezjalna i Księgarnia Powszechna we Włocławku* (maszynopis, Włocławek 1953). Maszynopis opracowania był 165 przedmiotem na ekspozycji.

Drukarnia i Księgarnia publikowały po kilka razy specjalne katalogi swoich oraz obcych wydawnictw, będących na składzie we Włocławku. Jako pozycję 166 pokazano więc w stoisku *Katalog książek polskich do nabycia w „Księgarni Powszechnej” we Włocławku* (Warszawa 1911).

W skład założycieli i zarządu drukarni i księgarni wchodził przez kilka lat ks. Jan Stanisław Żak, który wśród swoich publikacji posiada także broszurę *Z moich wspomnień. Włocławek 1909—1915* (Włocławek b.r.). Pamiętnik zajmuje się dziejami kilku czasopism, wydawanych przez wspomnianą oficynę. Otworzono go (eksp. 167) na s. 16—17, na któ-

20. K. tyt. *Homiletyki*

rych widnieje fotografia podpisana: „Pracownicy Księgarni Powszechnej i Drukarni Diecezjalnej w 1913 r.”.

W drukarni tej, poza opracowaniami i publikacjami samoistnymi oraz seryjnymi — jak rubrycele i schematyzmy parafii tudzież duchowieństwa świeckiego i zakonnego, wychodził również szereg czasopism o zasięgu lokalnym, diecezjalnym a nawet ogólnopolskim. Kierownictwo wystawy uwzględniło tylko niektóre z nich.

Najstarszym poważnym czasopismem wychodzącym we Włocławku była *Homiletyka* — pismo miesięczne poświęcone kaznodziejstwu i życiu duchownemu, wydawane od r. 1898 przez ks. mgra Konstantego Waberskiego, a w latach 1905—1915 przez ks. mgra Mariana Nassalskiego, b. profesorów tutejszego seminarium. Od r. 1906 rozszerzony tytuł pisma brzmiał *Homiletyka i Przewodnik Społeczny*. Zanim więc powstały czasopisma kaznodziejskie w Poznaniu i Kielcach, *Homiletyka* już ukazywała się we Włocławku. Drukowano ją przeważnie u Hermana Neuman'a nie zmieniając dobrej oficyny także po założeniu Drukarni Diecezjalnej (1907). Eksponat 168 w gablocie przedstawiał pierwszy rocznik, tom 1 *Homiletyki*, którego karta tytułowa jest równocześnie 20 ilustracją w tym sprawozdaniu.

Po *Homiletyce* następnym chronologicznie miesięcznikiem wychodzącym w diecezji włocławskiej, ale także przeznaczonym dla duchowieństwa całego kraju, były *Wiadomości Pasterskie* (T. 1—3: 1905—1907) wydawane przez ks. mgra Mariana Leona Fulmana, b. profesora Seminarium Włocławskiego (Fulman i Nassalski po powrocie ze zsyłki nie mogli kontynuować zajęć profesorskich w naszej szkole). Czasopismo to wydawano najpierw w Warszawie, a potem w Drukarni Diecezjalnej we Włocławku. Eksponat 169 uwidaczniał w stoisku kartę tytułową pierwszego tomu *Wiadomości*.

Wiadomości Pasterskie przekształciły się w dwa nowe pisma miesięczne, wychodzące do chwili obecnej. Pierwsze z nich — to *Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej* (od r. 1927: *Włocławskiej*) — czasopismo poświęcone sprawom diecezji, a więc urzędowo-historyczne. Pierwszy rocznik *Kroniki*, otwarty na karcie tytułowej, stanowił 170 obiekt na wystawie. — Drugim pismem jest *Ateneum Kapłańskie*, któremu poświęcono w całości następną gablotę.

Kronika uwzględniając ogół rzeczy diecezjalnych, jak z jednej strony nie zapomina o Seminarium Duchownym, będącym szkołą duszpasterzy, tak z drugiej o Drukarni Diecezjalnej, w której się sama dla czytelników rodzi. W związku z tym przedmiotem 171 w stoisku był tom *Kroniki Diecezji Włocławskiej* z r. 1935, w którym na s. 269 rozpoczyna się artykuł pt. *Nowy rok pracy 1935/6 w Wyższym Seminarium Duchownym*; natomiast zaraz drugi rocznik (1908) *Kroniki Diecezji Kujawsko-Kaliskiej*, rozwarty na s. 54, gdzie widnieje opis pn. *Drukarnia Diecezalna. (Urządzenie drukarni i jej eksploatacja w 1907 r.)* — znajdował się jako 172 pozycja na wystawie.

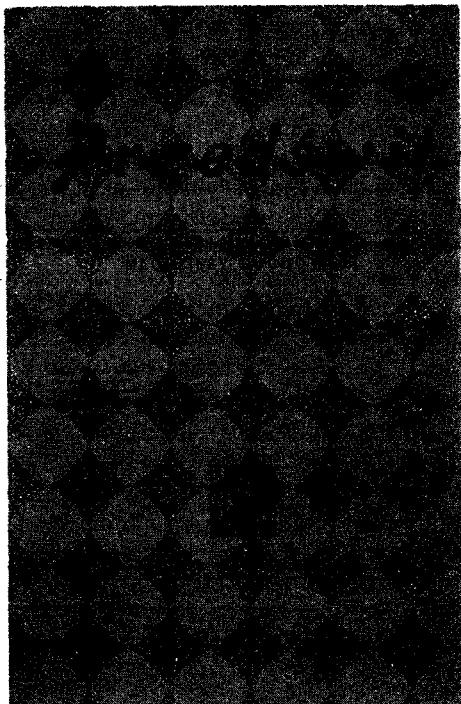
Jak naprzód *Wiadomości Pasterskie*, a po nich zwłaszcza *Ateneum Kapłańskie*, wychodzące pod kierunkiem profesorów tego seminarium, stało się ogólnoteologicznym pismem całego duchowieństwa polskiego, tak potem *Przedświt* — kwartalnik polskiej młodzieży duchownej, wydawany przez kleryków Almae Matris Wladislaviensis w latach 1918—1931, roznosił dale-

ko dobre imię tutejszej szkoły. I właśnie pierwszy rocznik tego *Przedświtu* był w stoisku 16 eksponatem 173. Okładkę jednego zeszytu tego biuletynu reprodukuje w niniejszym opisie jako 21 ilustrację.

W tejże Drukarni Diecezjalnej wychodziły również pozostałe czasopisma, kończące ekspozycję niniejszej gabloty. A więc najpierw obiektem 174 był pierwszy (1933) rocznik *Wskazań Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej we Włocławku*, ukazujący się do r. 1939, wydawany przez kapłanów związanych głównie z Kurią Biskupią.

Przedmiotem 175 stał się rocznik piąty (1937) *Tygodnika Polskiego*, redagowany w latach 1933—1939 przeważnie przez b. profesorów seminarium, otwarty na s. 405, gdzie zamieszczono aktualny dla uczelni wychowującej księży ilustrowany artykuł pt. *Królewskie kapłaństwo*.

Powojenną kontynuacją *Tygodnika Polskiego* był tej samej częstotliwości periodyk *Ład Boży*, redagowany w latach 1945—1953 także zazwyczaj przez profesorów naszej szkoły. *Ład* był na wystawie reprezentowany dwoma rocznikami. Pozycją 176 był R. 2: 1946 nr 24, otwarty na s. 5, na której figuruje ilustracja z podpisem: „J. E.

21. Okł. *Przedświtu*

ks. biskup Wyszyński, ordynariusz lubelski, przed odjazdem do Lublina w otoczeniu pracowników Drukarni Diecezjalnej i Księgarni Powszechnej oraz redakcji „Ładu Bożego” we Włocławku”. Pracowników tych zatrudniano przeszło stu. — Jako eksponat 177 wyłożono R. 5: 1949 nr 8 s. 4 z fotografią ks. arcybiskupa Stefana Wyszyńskiego podpisaną: „Prymas Polski — gdy był redaktorem „Ładu Bożego”.

Ponieważ opracowania i wydawnictwa naukowe, które wyszły z Drukarni Diecezjalnej znajdują się w znacznym wyborze w gablotach 22—23, na tym miejscu — jako obiekt 178 wyłożono książeczkę popularną — ks. R[udolf] Filipski: *Nabożeństwo adoracyjne miesięczne do odprawiania w kościołach diecezji kujawsko-kaliskiej [...]*, Włocławek 1911.

Księgarnia Powszechna we Włocławku miała także własną serię wydawniczą pn. „Biblioteka Księgarni Powszechnej”. Np. jako nr 5 tej Biblioteki ukazał się w r. 1927 druk pt. *J. E. ks. biskup Krynicki, nowy pasterz włocławski*, który pokazano jako ostatni (179) przedmiot tego stoiska.

Gablota 17

O działalności naukowej profesorów Seminarium Diecezjalnego we Włocławku świadczy m. in. czasopismo *Ateneum Kapłańskie*, wychodzące od roku 1909 pod ich kierunkiem. (Ekspozaty 180—192).

Pierwszym w gablocie a 180 z kolei obiektem był R. 1: 1909 t. 1 czasopisma, otwarty na karcie tytułowej, na której czytamy: *Ateneum Kapłańskie — miesięcznik wychodzący pod kierunkiem profesorów Włocławskiego Seminarium Duchownego, poświęcony Pismu św., teologii dogmatycznej, apologetyce, teologii moralnej i ascetycznej, prawu kanonicznemu, liturgice, filozofii, historii, naukom społecznym, pedagogii i sztuce chrześcijańskiej*. Powyższą kartę tytułową publikuję tu jako ilustrację 22.

Do r. 1939, poza zdwojonymi zeszytami wakacyjnymi (czerwiec/lipiec i sierpień/wrzesień) pismo to było miesięcznikiem, a od r. 1946 jest przeważnie dwumiesięcznikiem. Przed ostatnią wojną wychodziło ono w formacie B-5, a po wznowieniu w r. 1946 a następnie 1957 — w A-5. Od czasu drugiej wojny światowej wydawnictwo to nie jest już poświęcone ogólnie nauk filozofii chrześcijańskiej i teologii, lecz tylko ściśle dyscyplinom kapłańskim i duszpasterskim.

Kolejne pozycje stoiska stanowił szereg zeszytów *Ateneum Kapłańskie*go z uwidocznionymi jego okładkami, a więc z grubą ciemnozieloną okładką sprzed r. 1939, o dużym formacie i z tradycyjną pieczęcią czerwoną (eksp. 181); z papierową okładką koloru zielonego i również z pieczęcią — po r. 1946, z okresu red. ks. prof. Stefana Biskupskiego (eksp. 182); z okładką wykonaną na kartonie białym i nadal z czerwoną pieczęcią — od r. 1957, z czasu obecnego redaktorstwa biskupa Kazimierza Majdańskiego (eksp. 183).

Wymienione dotąd trzy odmiany okładek były jednakowego projektu. Przedmiotem 184 na wystawie był numer jubileuszowy czasopisma — 1909—1959 (R. 51: 1959 t. 58 z. 1/3 (300/302) z odmiennym wzorem okładki, wykonanym także (jak wszystkie po r. 1946) na białym kartonie. Ostatnim pokazem okładki (eksp. 185) był wzór znajdujący się na zeszycie 354 z r. 1968, wykonany na białym tle kartonu, w następnych zaś numerach powtarzany na płaszczyźnie różnokolorowej.

W dalszym ciągu gabloty wyłożono chronologicznie kilka otwartych zeszytów wydawnictwa, z początkiem rozpraw i artykułów związa-

22. K. tyt. *Ateneum Kapłańskie*go

nych z samym *Atenium*, seminarium i diecezją włocławską. Najpierw zeszyt 247 (R. 31/38: 1946 t. 45) na s. 3, na której zaczyna się artykuł biskupa Franciszka Korszyńskiego, rektora szkoły pt. *Redaktor Atenium Kapłańskiego* [ks. Stefan Wyszyński] — biskupem lubelskim (eksp. 186). — Następnie numer 253 (R. 39: 1947 t. 47) na s. 209, gdzie rozpoczyna się rozprawa ks. prof. Antoniego Pawłowskiego (późniejszego ordynariusza włocławskiego) pn. *Wniebowzięcie Bogarodzicy jako przedmiot projektowanej definicji dogmatycznej* (eksp. 187). — Dalej zeszyt 276 (R. 41: 1949 t. 51) na s. 1 — z początkiem *Listu Prymasa Polski* [Stefana Wyszyńskiego] do Redakcji *Atenium* (eksp. 188). — Potem numer 323 (R. 54: 1962 t. 65) na s. 193, na której zaczyna się artykuł ks. redaktora Kazimierza Majdańskiego pt. *Ś. p. ks. biskup Franciszek Korszyński 19.I.1893 — 3.XI.1962* (eksp. 189). Ks. Korszyński był również redaktorem *Atenium*. — Wreszcie zeszyt 359 (R. 60: 1968 t. 71) na s. 351, gdzie rozpoczyna się *Słowo pożegnania z kapłanami i wiernymi* tragicznie zmarłego biskupa tutejszej diecezji, ks. Antoniego Pawłowskiego (eksp. 190). Numer ten w pierwszej jego części poświęcono wspomnianemu pasterzowi.

Ekspонатem 191 całości wystawy była fotografia (do połowy postaci) biskupa tyt. zorońskiego i sufragana włocławskiego Kazimierza Jana Majdańskiego z podpisem: „Obecny redaktor *Atenium*”.

Czasopismo *Atenium Kapłańskie* posiadało w pierwszym okresie swojego istnienia także własną „Bibliotekę” wydawniczą, w której to serii ukazało się w latach 1909—1918 (zawsze w Drukarni Diecezjalnej we Włocławku) aż 20 większych prac i rozpraw. Właśnie ostatnim (192) obiektem w tym stoisku była 2 strona okładki jednego z zeszytów pisma z r. 1918, na której widniał wydrukowany cały poczet tomów tejże „Biblioteki”.

Gablota 18

Dzieje Seminarium Włocławskiego za rządów biskupa Władysława Krynickiego (1927—1928). (Eksponaty 193—206).

Fotografia olejnego portretu biskupa Władysława Pawła Krynickiego (do połowy postaci), pochodzącego z galerii ordynariuszów włocławskich, zaczynała niniejsze stoisko, będąc zarazem 193 przedmiotem w całej ekspozycji.

Ks. mgr Krynicki zarówno jako profesor seminarium (od r. 1886), jak też potem jego regens (1914—1918) zaprawiał alumnów do życia cnotliwego, a przede wszystkim nauczał słowem i piórem jak należy rozmyślać. Właśnie jego dwie prace, wydane we wspomnianym okresie: 1) *O życiu i cnotach Matki Bożej. Dla użytku młodzieży duchownej*, Warszawa 1895 (eksp. 194) oraz 2) *O sposobie rozmyślania według metody św. Ignacego i o rachunku sumienia*, wyd. 4, Włocławek 1917 (eksp. 195), wyłożone w gablocie, m. in. są tego dowodem.

Ks. Władysław Krynicki, zostawszy biskupem w r. 1918, ordynariuszem włocławskim był niewiele więcej aniżeli jeden rok. — Bardzo lubiany przez kapłanów, kleryków i wiernych — doczekał się zaraz po swym wyniesieniu na ordynariusza okolicznościowej broszury pt. *J. E. ks. biskup Krynicki, nowy pasterz włocławski* (Włocławek 1927), autorstwa Tadeusza Foppa i ks. mgra Stefana Biskupskiego (kryptonim: Bi-ski) — pokazanej jako numer 196.

Z podobną publikacją pośpieszyło rodzime *Ateneum Kapłańskie* (R. 13: 1927 t. 20 z. 10 s. I—VI) w artykule redakcyjnym pn. *Jego Ekscelencja Ks. Władysław Krynicki, biskup włocławski*. Pozycją 197 w stoisku była odbitka a tegoż artykułu (Włocławek 1927).

Już wszakże w następnym roku inny druk — ks. lic. Michała Morawskiego pt. *Ks. Władysław Paweł Krynicki, biskup włocławski. Wspomnienie pośmiertne z fotografią*, Włocławek 1928 (Odb. z Kron. Diec. Włocł. R. 22: 1928 s. 213—229), wyłożony jako eksponat 198, stał się rekapitulacją jego pracowitego żywota.

W czasie tego krótkiego pontyfikatu wiele ważnych rzeczy zaszło w diecezji włocławskiej. Także na odcinku seminaryjskim trzeba odnotować sprawy miłe, a nawet sukcesy. Oto w r. 1927, w okresie sprawowania urzędu wikariusza kapitulnego i administratora diecezji przez biskupa Krynickiego, Rada Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej (17.X.1927) uznała tutejszą Alma Mater za szkołę wyższą. Postanowienie to, razem ze swoim komentarzem, podała Kuria Biskupia do wiadomości duchowieństwa i wiernych w *Kronice Diecezji Włocławskiej* (R. 22: 1928 s. 31) pn. *Wyższa szkoła we Włocławku* (eksp. 199).

Drugi chronologicznie drukowany modlitewnik dla alumnów pt. *Modlitwy odmawiane we Włocławskim Seminarjum Duchownym* wydano (Włocławek) w r. 1928 (eksp. 200).

Tego samego roku (1928) diak. W[alenty] Patykiewicz (obecnie prałat-diekan kapituły kolegiaty wieluńskiej w diecezji częstochowskiej) rozpoczął druk rozprawy pt. *Zarys dziejów Seminarjum Duchownego we Włocławku*, zamieszczonej w kłeryckim *Przedświcie* (R. 10: 1928 z. 6 s. 33—39). Uwidoczniiony początek pracy był 201 obiektem w gablocie.

W okresie rządów biskupa Krynickiego zmarł zasłużony profesor, ojciec duchowny i rektor (1925—†1928) tutejszej szkoły — ks. Piotr Czaplą. Jego życiu i działalności pt. *Ś.p. ks. Piotr Czaplą. (Pośmiertne wspomnienie z podobizną)* poświęcił artykuł (w *Kronice Diecezji Włocławskiej*, R. 22: 1928 s. 113—121) ks. lic. Michał Morawski. Odbitka tego życiorysu (Włocławek 1928) była 202 przedmiotem na ekspozycji.

Jeszcze w tym samym roku (1928) biskup Krynicki mianował rektorem seminarium ks. Henryka Kaczorowskiego, pierwszego chronologicznie doktora teologii (Katolickiego) Uniwersytetu Lubelskiego (1922). Pozycją 203 był ów dokument nominacyjny.

Jako sąsiedni (204) numer wystawiono fotografię (do połowy postaci) zasłużonego i świątobliwego rektora Kaczorowskiego (1928—1939), który oddał swe życie za Kościół i Ojczyznę w obozie koncentracyjnym Dachau w r. 1942.

Dalszym pokazem (205) było „Zaświadczenie szkolne nr 13/9 do uzyskania 50% zniżki kolejowej”, wystawione 21.XII.1928 przez Wyższe Seminarium Duchowne we Włocławku dla alumna I kursu Zygmunta Tyburskiego. (Wspomniany zmarł w r. 1967 jako zasłużony dyrektor Biblioteki Seminaryjskiej). Z takich zaświadczeń korzystali klerycy seminariów duchownych do r. 1939.

Ostatnią (206) pozycją tego stoiska była praca dyplomowa diak. Bolesława Szymańskiego, przygotowana na Seminarium Historii Kościoła tutejszej szkoły, pn. *Wyższe Seminarium Duchowne we Włocławku od 1900 do*

1939 roku (maszynopis, Włocławek 1952). Jest ona częściowo kontynuacją dzieła ks. inf. dra Stanisława Chodyńskiego pt. *Seminarium Włocławskie* (Włocławek 1904).

Gabłota 19

Seminarium Duchowne we Włocławku za pontyfikatu Karola Radońskiego (1929—1951). (Eksponaty 207—224).

Stoisko rozpoczynała (eksp. 207) fotografia olejnego portretu (w półowie postaci) biskupa Karola Mieczysława Radońskiego.

Biskup Radoński posiadał zamiłowania historyczno-publicystyczne, które pielęgnował. W r. 1947 wydał największą swą pracę pt. *Święci i błogosławieni Kościoła Katolickiego. Encyklopedia hagiograficzna* (Warszawa) — eksp. 208.

W celu łatwiejszego utrzymania obu seminariów (wyższego i niższego), Kuria Biskupia we Włocławku dzierżawiła w latach 1923—1936 od Państwowego Banku Rolnego majątek Lubanie w pow. nieszwawskim, stanowiący zresztą do II rozbioru Polski (1793) własność kapituły włocławskiej. Natomiast w r. 1936 diecezja tutejsza nabyła na własność od tegoż Banku leżące w pow. włocławskim dobra Żydowo (dla seminarium) i Żydówek (dla mensy biskupiej), przemianowane rychło na cześć ordynariusza na Radonie i Jasieńczyk (herb biskupa). Eksponat 209 przedstawiał dokument „umowy” biskupa Radońskiego ze skarbem państwa z r. 1936.

Kolejnym obiektem w gablocie (210) była kopia sprawozdania wysłanego przez biskupa do Rzymu (Sacra Congregatio de Seminariis et Studiorum Universitatibus) pn. „Relatio triennalis de statu seminariorum (1934—1935—1936). Dioecesis Wladislaviensis. Seminarium Maius”.

Na przełomie roku szkolnego 1936/37 wizytował seminaria polskie z polecenia Stolicy Apostolskiej o. Anzelm od św. Andrzeja Corsini, karmelita bosy zamieszkały w Rzymie, Polak. Otóż pismo Kongregacji Seminariorów i Uniwersytetów z datą 5 lutego 1937 r., powiadamiające biskupa Radońskiego o otrzymaniu od wizytatora sprawozdań na temat stanu obu seminariów włocławskich (wyższego i niższego) tudzież Gimnazjum im. J. Długosza, stanowiło 211 przedmiot na ekspozycji.

W r. 1938 odwiedził Włocławek (podróżujący po różnych diecezjach kraju) nuncjusz papieski w Polsce arcybiskup Filip Cortesi. Pozycją związaną z tym wydarzeniem (212) była w stoisku fotografia całego seminarium (profesorów i alumnow) z nuncjuszem, wykonana na dziedzińcu czyli wirydarzu zakładu.

Następnie wyłożono dwa dokumenty mające łączność z udzielaniem klerykom niższych i wyższych święceń kapłańskich. Numerem 213 na wystawie było podanie alumna II kursu Kazimierza Majdańskiego (obecnie biskupa tyt. zorołeńskiego i sufragana włocławskiego), upraszające ordynariusza diecezji o udzielenie tonsury duchownej. — Natomiast jako pokaz 214 widzowie oglądali ogólnego charakteru dokument „Declaratio propria manu scribenda a candidatis in singulis sacris ordinibus suscipiendis, iuramento coram Ordinario praestito” — na którą składali przysięgę przyjmujący święcenia wyższe: subdiakoni, diakoni i prezbiterzy.

W czasie świąt i wakacji letnich kleryków również obowiązywał regulamin seminaryjski, jakkolwiek o mniejszych rygorach aniżeli w ciągu roku

w szkole. Jako eksponat 215 wyłożono „Kwestjonariusz” rozsyłany przed r. 1939 przez Seminarium Duchowne we Włocławku do księży proboszczów, w których parafiach przebywali alumni na wakacjach, prosząc o wypełnienie kilkunastu zawartych tam pytań odnośnie ich osób.

Ażeby klerykom przypomnieć względnie pouczyć ich, w jaki sposób mają się zachowywać w czasie przebywania poza murami szkoły, rektor Seminarium Włocławskiego, ks. dr Henryk Kaczorowski wydał nawet specjalną broszurę pt. *Wakacje alumna*, Włocławek 1934 (eksp. 216), którą każdy z alumnów musiał posiadać.

Celom wychowawczo-społecznym w seminariach diecezjalnych służyły istniejące tam i działające różne bractwa i stowarzyszenia. We Włocławku, za rektoratu ks. Kaczorowskiego (1928—1939), było prawie zasadą, że każdy alumn należał do dwóch organizacji, jednej o charakterze świeckim, drugiej o celach duchownych. Wspomniany rektor najchętniej widział, jeżeli to były: 1) Bratnia Pomoc Alumnów (organizacja świecka) i Koło Misyjne Alumnów (stowarzyszenie kościelne). Obiektem 217 w gablocie była fotografia pierwszego chronologicznie zarządu Bratniej Pomocy Alumnów Seminarium Włocławskiego w roku akad. 1930/31.

Wśród jasnych promieni zdarzały się w każdym okresie dziejów seminarium także smutne. Np. śmierć była w tych murach częstym gościem. Siłą rzeczy nawiedzała częściej starszych profesorów niż młodych alumnów. Dal-sze przeto dwa przedmioty stoiska stanowią nekrologi zasłużonych i ko-chanych profesorów Almae Matris Wladislaviensis — długoletniego (1902—†1936) i pracującego w niej do ostatnich dni swego życia ks. dra Sta-nisława Gruchalskiego, oraz krótko tu nauczającego, b. wykładowcy, świę-tobliwego biskupa sufragana Wojciecha Owczarka (†1938). — Pierwsza więc zapowiedziana pozycja bibliograficzna (eksp. 218) to — ks. A[ntoni] Bogdań-ski: *Śp. ks. prałat dr Stanisław Gruchalski, profesor Seminarium Duchowne-go we Włocławku, pierwszy długoletni wydawca Ateneum Kapłańskiego*, Włocławek 1937 (Odb. z Aten. kapł. R. 23: 1937 t. 39 s. 1—7). — Drugą po-zycją (eksp. 219) była — ks. Franciszek Korszyński: *Ś. p. ksiądz biskup Woj-ciech Owczarek, sufragan włocławski (1875—1938)*, Włocławek 1938 (Odb. z Aten. kapł. R. 24: 1938 t. 42 s. 313—318).

Resztę obfitej dokumentacji z powojennych (1945—1951) lat rządów bi-skupa Radońskiego wypełniały zdjęcia i głównie formularze kancelarii semi-naryjskiej. A więc eksponatem 220 była wspólna fotografia profeso-rów i alumnów szkoły z r. 1948 (ostatniego z czasu rektoratu biskupa Fran-ciszka Korszyńskiego). — Obiekt 221 stanowiła „Karta personalna alumna”. — Jako przedmiot 222 wyłożono „Indeks [alumna] Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku”, wykonany na wzór indeksów dla studentów uniwersytetów. — Numerem 223 była „Karta egzamina-cyjna”, służąca do wpisywania ocen przez cały sześćioletni okres pobytu kleryka w seminarium. — Stoisko zamykała pozycja 224 a była nią „Legi-tymacja” alumna kursu II Czesława Lewandowskiego (r. 1947), obecnie ojca duchownego tutejszego instytutu teologicznego.

Gabłota 20

Seminarium Diecezjalne we Włocławku w czasie drugiej wojny świa-towej (1939—1945). (Eksponaty 225—246).

Patriotyczne i męczeńskie dzieje diecezji włocławskiej i jej seminarium, pokazane fragmentarycznie w tym stoisku, rozpoczynała (eksp. 225) broszura wydana na kilka miesięcy przed wybuchem wojny pt. *Księża w walce o wolność Polski* (Toruń 1939), na okładce której, obok tytułu, widnieje zbratany krzyż i orzeł.

Inna fotografia (niż w gablocie 19) biskupa-wygnańca Karola Radońskiego (1929—1951) była tu kolejnym (226) obiektem.

Jako eksponat 227 wyłożono poszyt akt wojennych biskupa Radońskiego, mieszczący w sobie zwłaszcza odważną korespondencję w obronie Polski, jej Kościoła, własnej diecezji, więzionego duchowieństwa z biskupem sufraganem Michałem Kozalem na czele, wysiedlanych przez Niemców ze swych domów i gospodarstw diecezjan... Korespondencja ta została już częściowo opublikowana⁵.

Następnym przedmiotem (228) była praca ks. prof. Stefana Biskupskiego pn. *Księża polscy w niemieckich obozach koncentracyjnych* (London 1946), z widokiem obozu Dachau na 1 s. okładki. — Rozpoczęła ona w stoisku szereg ogólnych pozycji książkowych dotyczących obozów i cierpień duchowieństwa polskiego. Drugą z zapowiadzianych publikacji (eksp. 229) była książka podpisana przez Jana Domagałę (choć materiały do niej zbierał salezjanin, ks. Wiktor Jacewicz) pt. *Ci, którzy przeszli przez Dachau* (*Duchowni w Dachau*), Warszawa 1957. — Jako trzeci z tej serii opracowań (eksp. 230) wystawiono pamiętnik bpa Franciszka Korczyńskiego pn. *Jasne promienie w Dachau* (Poznań 1957). Szlachetny autor, jak może nikt inny, nawet w miejscach kaźni doszukał się wielu jasnych chwil i czynów. — Czwartą podobną (eksp. 231) była książka arcybpa Adama Kozłowieckiego SJ pt. *Ucisk i strapienie. Pamiętnik więźnia 1939—1945* (Kraków 1967). — Część ogólną druków poświęconych męczeńskim dziejom Kościoła polskiego z okresu ostatniej wojny kończyło (eksp. 232) pomnikowe dzieło o. Władysława Szoldrskiego CSSR pn. *Martyrologium duchowieństwa polskiego pod okupacją niemiecką w latach 1939—1945*, Rzym 1965 (Odb. z *Sacrum Poloniae Millennium* t. 11 s. 7—477).

Urzędowy druk zatytułowany *Kapłani diecezji włocławskiej, którzy oddali swe życie za Kościół św. i Naród w latach wojny 1939—1945*, Włocławek 1946 (Odb. z *Kron. Diec. Włoc. R.* 39: 1945 s. 42—48), wyłożony jako numer 233, rozpoczynał już na wystawie martyrologię tutejszego biskupstwa i seminarium.

Przemówienie żałobne ks. Stefana Wyszyńskiego, wypowiedziane w bazylice katedralnej 1.XII.1945 pt. *Pamięci 245 kapłanów diec[ezji] włocławskiej*, Włocławek 1946 (Odb. z *Kron. Diec. Włoc. R.* 1946 s. 40: 1946 s. 17—24), stanowiące eksponat 234, nawiązywało do nabożeństwa odprawionego w wymienionym dniu za umęczonych w więzieniach i obozach biskupa sufragana Michała Kozala oraz naszych kapłanów i kleryków.

Krótkie życiorysy umęczonych kapłanów i kleryków tego biskupstwa, jedyne w tym aspekcie w naszej literaturze, podał ks. Stanisław Librowski w opracowaniu pt. *Ofiary zbrodni niemieckiej spośród duchowieństwa diecezji włocławskiej 1939—1945*, Włocławek 1947 (Odb.

⁵ Actes et documents du Saint Siège relatifs à la seconde guerre mondiale. Éd. P. Blet i in. [Vol.] 3: Saint Siège et la situation religieuse en Pologne et dans les Pays Baltes 1939—1945. Pars 1: 1939—1941; pars 2: 1942—1945. Città del Vaticano 1967. Zob. Index s. 951—952.

z *Kron. Diec. Włoc. R. 41—42: 1947—1948*). Książka ta była 235 przedmiotem ekspozycji. Jej karta tytułowa stanowi ponadto 23 ilustrację w niniejszym sprawozdaniu.

Kolejne pięć pozycji dotyczyło najślawniejszej osoby z ofiar wojennych diecezji — biskupa tyt. łapeńskiego i sufragana włocławskiego Michała Kozala († 1943).

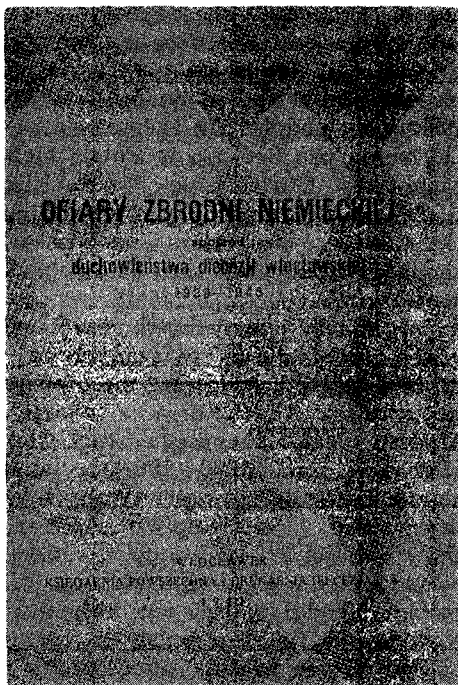
Pierwszą z nich (eksp. 236) był najstarszy spośród drukowanych życiorys tego wyznawcy i męczennika zarazem, napisany przez ks. kan. mgra Bolesława Kunkę pn. *S. p. ks. biskup Michał Kozal, sufragan diec. włocławskiej, więzień Dachau († 26.I.1943 r.)*, Włocławek 1946 (Odb. z *Kron. Diec. Włoc. R. 39: 1945 s. 33—42*).

Najobszerniejszym dotąd wspomnieniem o biskupie Kozalu jest broszura ks. prof. Stefana Biskupskiego, wydana najpierw w wersji francuskiej — *Un évêque martyr mgr Michel Kozal. La barbarie païenne allemande dans la lutte contre l'Église Catholique en Pologne* (Trad. Paul Feraud-Humiecka, Vanves 1946 — eksp. 237, a następnie po polsku pt. *Męczeńskie biskupstwo księdza Michała Kozala*.

Pogańskie barbarzyństwo niemieckie w walce z Kościołem Katolickim w Polsce, Włocławek 1946 (Odb. z *Aten. kapł. R. 31/38 t. 45 s. 42—66, 148—168*) — eksp. 238, która doczekała się także 2 wydania pod częściowo zmienionym podtytułem: *Męczeńskie biskupstwo księdza Michała Kozala. Barbarzyństwo hitlerowskie w walce z Kościołem Katolickim w Polsce*, Warszawa 1955. Biblioteka „Kuźnicy Kapłańskiej” nr 1 (eksp. 239).

Ostatnim obiektem odnoszącym się do biskupa Kozala a jednocześnie 240 w kolejności była fotografia wspomnianego, jedna z dwóch wykonanych urzędowo przez władze obozu Dachau, przedstawiająca go z profilu, mniej znana niż druga pokazująca go na wprost. Zdjęcie to publikuję jako 24 ilustrację mojego opisu. (W obozie Dachau fotografowano tylko ważniejszych więźniów. Biskupa Kozala do fotografii ubrano w sutannę).

Ekspонатem 241 była duża fotografia pamiątkowego portretu kilkunastu neoprezbiterów Almae Matris Wladislaviensis (księża: Leon Dankowski, Stanisław Dąbrowski, Bolesław Kurzawa, Stanisław Librowski, Marian Majda, Kazimierz Majdański, Franciszek Olczyk, Władysław Sarnik, Józef Świniarski, Antoni Warmuz oraz Tadeusz Karczewski z diecezji płockiej i Walery Przekop chrystusowiec), którzy po przebyciu więzień i obozów niemieckich we Włocławku, Łądzie, Sachsenhausen i Dachau jako alumni w latach 1939—1945, zostali wyświęceni na kapłanów w kościele polskim

23. K. tyt. Ofiar zbrodni

w Paryżu 29 lipca 1945 r. Ponad nimi widoczni na zdjęciu: papież Pius XII, ordynariusz włocławski Karol Radoński, „wojenny” rektor seminarium ks. dr Franciszek Korszyński oraz profesorowie tutejszej szkoły: księży: lic. Jan Adamecki, doc. dr Stefan Biskupski i dr Leon Andrzejewski — współwięźniowie. Pod neoprezbiterami m. in. minuskułowy podpis: „In Polonia nati et educati | in Germania pro Ecclesia et Patria afflicti | in Galia sacerdotes Christi facti | Parisiis 29.VII.1945 A. D.”. — (Oryginalny portret znajduje się w posiadaniu jego projektanta, księdza-artysty Władysława Sarnika, prob. par. Charlupia Mała w pow. sieradzkim).

W latach powojennych było we Włocławku wiele uroczystości związanych z martyrologią kraju i diecezji, zwłaszcza nabożeństw w katedrze za pomordowanych oraz z okazji prowadzenia procesu beatyfikacyjnego sługi Bożego biskupa Michała Kozala (1960—1964), a także kilkanaście akademii religijno-patriotycznych, urządzonych przeważnie w miejscowym seminarium. — Właśnie przedmiot 242 wyłożony w stoisku przedstawiał fotografię tablicy pamiątkowej, wmurowanej w ścianę wewnętrzną głównego budynku uczelni, opodal wejścia do kościółka św. Witalisa. Opis zewnętrzny i tekst pomnika podaje w przypisie ⁶.

Pod koniec gabloty umieszczono trzy roczniki *Kroniki Diecezji Włocławskiej* z artykułami sprawozdawczymi o pielgrzymkach b. więźniów obozów niemieckich, szczególnie duchownych, do cudownego obrazu św. Józefa w Kaliszu, któremu przypisują oni w dużej mierze swoje uwolnienie z Dachau. — Zatem pozycją 243 był tom tegoż czasopisma z r. 1948 otwarty (s. 139) na tytule: *Z uroczystości pielgrzymkowych b. więźniów politycznych w Kaliszu*. — Numerem 244 — rocznik 1965 uwidocznił na

24. Bp M. Kozal

⁶ Tablica z białego marmuru o wymiarach 110×63 cm, wmurowana w poprzek w ścianę, wystając ponad jej powierzchnię 1 cm. Wykonał ją warsztat kamieniarski Bolesława Dobrzyńskiego we Włocławku ok. r. 1948, głównie staraniem wicerektora seminarium ks. dra Leona Andrzejewskiego. Tekst minuskułowy został na niej wyryty na czarno. Oddaje go w układzie, w jakim znajduje się na płycie.

D. O. M.
Praeunte Candidissimo Viro Michaële Kozal Vladislavien. Auxiliari Episcopo
Professores alumnique huius Seminarii
mundano saeviente bello in castris ergastullisque Germanorum

D I R A P A S S I

nostrae posterorumque memoriae revocantur

Professores:

Brzuski Henricus 1896—1942 vicerektor
Kaczorowski Henricus 1888—1942 rector
Morawski Michaël 1898—1940
Pawlak Antonius 1901—1940
Rysztoł Victor 1908—1942 procurator
Stefańczyk Faustinus 1897—1940

Alumni:

Bagdziński Miecislaus 1913—1940
Binek Valerianus 1913—1940
Dulny Thaddaeus 1914—1942
Grzesitowski Stanislaus 1916—1942
Karamucki Edmundus 1914—1940
Kostkowski Bronislaus 1915—1942
Pioszaj Stanislaus 1918—1940

R.

I.

P.

s. 187 z nagłówkiem: *Kalisz. Pielgrzymka Księża Dachalczyków. 20-lecie uwolnienia z obozu.*— Pokazem 245 — tom pisma z r. 1967 otworzony na s. 215 z napisem: *Uroczystości w Łądzie dla uczczenia martyrologium duchowieństwa.*

Rzewne to stoisko kończyło się (eksp. 246) dokumentalnym dziełem zbiorowym, posiadającym walor ogólnonarodowy pt. *Przewodnik po upamiętnionych miejscach walk i męczeństwa. Lata wojny 1939—1945* (Wyd. 2, Warszawa 1966), owinięty w symboliczną krwawą obwolotę.

*

Najobszerniejszy ten rozdział pierwszej części wystawy nie kończył się przecież w gablocie 20 ale miał swój ciąg dalszy w przylegającej do korytarza sali oraz w umieszczonym w niej stoisku 20a. Zgromadzony tam materiał jak z jednej strony przywoływał na pamięć owe straszne lata wojny i cierpień, tak z drugiej zmuszał do głębokiej refleksji nie tylko świadków tamtej przeszłości lecz również młodsze szeregi zwiedzających jubileuszową ekspozycję.

Na głównej ścianie tej sali, u góry, zawieszono dużych rozmiarów napis: „Pro Ecclesia et pro Patria 1939—1945”, wykonany na drewnianej płycie. Napis był tytułem dla zgromadzonych tu zbiorów luźnej ekspozycji. Pod nim, na podłodze, stały świece ofiarne, podtrzymywane przez lichтары drewniane zrobione w kształcie dwóch rąk. Przy tejże ścianie, pomiędzy napisem tytułowym a oknami, była ustawiona figura Chrystusa Frasobliwego, wyrzeźbiona w gipsie (w naturalnej postaci) przez alumna tutejszego seminarium Marka Pilarskiego.

Na sąsiedniej ścianie sali, przylegającej do korytarza, wisiało w górze gipsowe popiersie biskupa Kozala, wykonane w naturalnej wielkości przez wspomnianego studenta Pilarskiego. Biskup przedstawiony był w obozowych pasiakach z numerem (obozu Dachau) 24544. Niżej znajdował się podpis: „Biskup Michał Kozal, sufragan włocławski”. Po obydwu stronach tego popiersia wisiały cztery duże kartonowe plansze z tytułem: „Wychowankowie seminarium przebywający w więzieniach i obozach niemieckich w latach 1939—1945”.— Mowa o nich w drugiej części ekspozycji, dział 9.

Przy tej ścianie, w pośrodku, stała gablota 20a, pełna drobiazgów, przeważnie dewocjonalii i korespondencji po więźniach-kapłanach tutejszej diecezji. Przedmioty te, w ilości około 50 sztuk, nie zostały ujęte ewidencją tej części wystawy.

Gablota 21

Biblioteka Seminarium Duchownego we Włocławku im. XX. Chodzińskich. (Eksponaty 247—261).

Pierwszym w tym stoisku a kolejnym 247 obiektem na wystawie (powtórzonym z gabloty 7, eksp. 58) była fotografia pawilonu seminaryjskiego zbudowanego w r. 1843, który władze tutejszej szkoły przystosowały w latach 1934—1935 do potrzeb biblioteki zakładowej. Miejscowy księgozbiór bezpośrednio przed r. 1935 znajdował się na pojemnych strychach skrzydła kleryckiego w gmachu głównym.

Jako 248 eksponat wyłożono w rękopisie „Regulae Praefecti Bibliothecae” czyli regulamin przepisany na początku w. XVIII (przez władze Zgro-

madzenia Misji) kierownikom bibliotek seminariów diecezjalnych prowadzonych przez misjonarzy św. Wincentego a Paulo.

Przedmiotem 249 stał się „Spis książek Biblioteki Seminarium Włocławskiego 1825 r.”. Jest to najstarszy z posiadanych katalogów biblioteki seminaryjskiej, a jednocześnie bardzo młody w porównaniu ze spisami kompletowanej od XIII w. Biblioteki Kapituły Włocławskiej, ocalalymi od r. 1590.

Fotografia (w połowie postaci) ks. prał. lic. Jana Adameckiego (ur. 1895), dyrektora biblioteki w latach 1932—1956 i znanego bibliofila, została umieszczona w gablocie jako 250 pozycja.

Pod jego kierownictwem porządkowanie zasobnego księgozbioru seminaryjskiego (liczącego około 100.000 tomów, w tym od 30 do 40 tysięcy starodruków, przeszło 1.000 inkunabułów i tyleż rękopisów) posunęło się znacznie naprzód. Potrzeby księżnicy i przeprowadzone w niej prace opisał on w artykule pt. *Biblioteka Seminarjum Duchownego im. Księży Chodyńskich* (*Kron. Diec. Włoc. R.* 27: 1933 s. 283—284) — eksp. 251.

Wybuch wojny w r. 1939 przerwał prace wewnętrzne w bibliotece. Jej zbiory starsze zostały przez okupanta wywiezione do Poznania, a nawet w głąb Niemiec, natomiast nowsze, zwłaszcza religijne i z literatury pięknej — w znacznej mierze przekazane na przemiał do miejscowej fabryki celulozy.

Dzieje „wojenne” biblioteki oraz przypuszczalne jej straty opisał p.o. rektora seminarium ks. Stefan Wyszynski dwukrotnie. Pierwszy raz w „Kronice Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku”, którą zaczął prowadzić 4 kwietnia 1945 r. Nieliczbowany rękopis kroniki otwarto na stronach początkowych, opowiadających o szkodach poniesionych przez księgozbiór w latach 1939—1945 (eksp. 252). — Po raz drugi w przyczynku pn. *Z Biblioteki im. XX. Chodyńskich przy Seminarium Włocławskim* (*Kron. Diec. Włoc. R.* 39: 1945 s. 100), streszczając w nim spostrzeżenia przekazane na powyższym miejscu (eksp. 253).

Zbiory rewindykowano w r. 1945 i nn., w czym miał najpoważniejszy udział ks. dr Józef Iwanicki, profesor seminarium. Z późniejszych obliczeń kierownictwa biblioteki wynikało, że księżnica poniosła dotkliwe szkody głównie w dziedzinie dzieł wchodzących w skład pracowni podręcznej oraz druków nowych. Na skutek tego obecny zasób biblioteczny szacuje się tylko na 60.000 tomów, z czego 25.000 przypada na starodruki, 1.000 na inkunabuły i kilkadziesiąt na rękopisy. W dniu 16 sierpnia 1949 r. „...decyzją Naczelnej Dyrekcji Bibliotek przy Ministerstwie Oświaty — około 450 rękopisów, stanowiących własność Seminarium Duchownego we Włocławku [a znajdujących się jeszcze w Poznaniu], zostało przyznanych Bibliotece Narodowej w Warszawie...” — Pismo Ministerstwa Oświaty, Zbiornica Księgozbiorów Zabezpieczonych w Poznaniu, z 31 sierpnia 1949 r., z którego przytoczono powyższy wyjątek, było w stoisku 254 pozycją.

(Z powodu braku miejsca w katedrze dla Księgozbioru Kapituły Włocławskiej, które było potrzebne dla rozrastającego się Archiwum Diecezjalnego oraz nauczania religii, dyrektor tegoż archiwum ks. mgr Stanisław Librowski oraz dyrektor Biblioteki Seminaryjskiej ks. kan. lic. Jan Adamecki, za zgodą wspomnianej kapituły, nie posiadającej swego bibliotekarza, przenieśli w latach 1948—1950 cały jej zasób książkowy w ilości kilku tysięcy starodruków do Biblioteki Seminarium Duchownego, gdzie miał on

stanować „zbiór wydzielony”. Trzeba tu zaznaczyć, że druków Biblioteki Kapitulnej Niemcy nie zdążyli wywieźć z katedry i Włocławka. Natomiast rękopisy te same biblioteki były przez nich zabrane i po rewindykacji w r. 1945 pozostały z zasobem książkowym seminarium w tamtejszej bibliotece im. Chodyńskich⁷).

Symbioza obu bibliotek — nowszej seminaryjskiej oraz starszej kapitulnej, wcielonej do tej pierwszej, wypowiadała się na wystawie (eksp. 255) publikacją — *Biblioteki Kapituły Włocławskiej* (Oprac. ks. Stanisław Chodyński. Uzupełn. rozdziałem o katalogach i wyd. ks. Stanisław Librowski. Włocławek 1949. Odb. z *Kron. Diec. Włoc. R.* 43—44: 1949—1950).

W dalszym ciągu gabloty (eksp. 256) figurowała fotografia (w połowie postaci) pracowitego dyrektora biblioteki z lat 1956—†1967), ks. Zygmunta Tyburskiego, więźnia niemieckich obozów koncentracyjnych (1940—1945). Dokonał on dużych osiągnięć w umeblowaniu, a zwłaszcza w uporządkowaniu (skatalogowaniu) zbiorów, chociaż samowolnie zlikwidował „zbiór wydzielony” rękopisów i druków kapituły katedralnej.

Jednym z przykładów owocnej pracy ks. Tyburskiego i pomagających mu siostr „Wspólnej Pracy” od Niepokalanej Maryi był pokazany „Inwentarz nowych druków Biblioteki Seminaryjskiej”, sporządzony na ustalonych formularzach katalogowych (eksp. 257).

Stoisko kończyły cztery rękopisy. Pierwszym był zwój pergaminowy z tekstami Pięcioksięgu Mojżeszowego, zwany Torą, zakończony po obu stronach wałkami (eksp. 258).— Drugi to pergaminowy kodeks z XIV w., zawierający teksty Pisma św., rozarty na pięknych iluminacjach (eksp. 259).— Rękopis trzeci stanowił mszał włocławski biskupa Hieronima Rozrażewskiego z r. 1590, otworzony na karcie tytułowej z herbem tegoż ordynariusza (eksp. 260).— Ostatnim był pamiętnik ks. inf. prof. Józefa Kruszyńskiego (†1953) pt. *Moje wspomnienia*, napisany na maszynie, uwidoczniony na s. 36, gdzie zaczyna się p. 15 opowiadania: „Nominacja na profesora w Seminarium Duchownym we Włocławku...” (eksp. 261).

Gabloty 22—23

Ważniejsze prace i publikacje księży profesorów Seminarium Włocławskiego na przestrzeni XIX i XX stulecia. (Eksponaty 262—324).

Obydwie gabloty były poświęcone tej samej tematyce. Obie też były gęsto wypełnione, tak że ledwie karty tytułowe druków pozostawały widoczne. Opracowania i wydawnictwa pochodziły przeważnie z XX w. Płodniejsi autorzy otrzymali tu po dwie pozycje, mniej płodni po jednej, a najpłodniejsi po trzy. Pewne publikacje niektórych z nich pochodzą z okresu, kiedy już nie pracowali w seminarium. Opisy bibliograficzne pokazanych dzieł zostały ułożone alfabetycznie według nazwisk autorów względnie wydawców. Ten sam porządek zachowano również przy wyliczaniu dorobku poszczególnych profesorów. Mimo że materiał odnoszący się do dorobku naukowego tutejszej instytucji wypełnił dwa stoiska, opis bibliograficzny dzieł, nieraz skrócony, nie zajmuje więcej miejsca aniżeli scenariusz innych gablot. Numerację eks-

⁷ Ks. S. Librowski: *Archiwum Diecezjalne we Włocławku 1945—1958*. Włocławek 1958 (Odb. z *Kron. Diec. Włoc. T.* 41—42: 1958—1959) s. 7—8.

ponatów podano tu w nawiasach okrągłych na początku kolejnych opisów druków.

(Eksp. 262) — Andrzejewski Leo: *De virtute misericordiae. Studium theologicum speculativo-practicum*. Sieradz 1937.

(263) — Biskupski Stefan: *Obronca węzła w kanonicznym procesie małżeńskim*. Łódź 1937.

(264) — Biskupski Stefan: *Prawo małżeńskie Kościoła Rzymskokatolickiego*. Warszawa 1956. Prace Wydziału Prawa Kanonicznego Akademii Teologii Katolickiej. [T.] 1.

(265) — Borowski Antoni: *Sakramentologia w świetle nowego prawa kościelnego*. Włocławek 1918. Biblioteka „Ateneum Kapłańskiego”. Nr 19.

(266) — Borowski Antoni: *Teologia moralna*. Wyd. 2. Lublin 1959.

(267) — Brzuski Henryk: *Witraże średniowieczne w kościele N. P. Marji w Krakowie*. Kraków 1926. Biblioteka Historii Sztuki. Nr 1.

(268) — Chodyński Stanisław: *Seminaryum Włocławskie. Szkic historyczny na podstawie akt i dokumentów miejscowych*. Włocławek 1904.

(269) — Chodyński Stanisław: *Wikaryusze katedry włocławskiej (Collegium vicariorum). Z akt kapituły włocławskiej*. Włocławek 1912.

(270) — Statuty kapituły katedralnej włocławskiej. Z materyałów przysposobionych przez x. prałata Stan. Chodyńskiego wydał i bibliografią ustawodawstwa kapitulnego w Polsce poprzedził x. Jan Fijałek. W Krakowie 1915.

(271) — *Decretales summorum pontificum pro Regno Poloniae et constitutiones synodorum provincialium et dioecesanarum regni ejusdem ad summam collectae [...]. Editae cura et studio Zenonis Chodyńskiego et Eduardi Likowski*. T. 1—3. Posnaniae 1883.

(272) — *Monumenta historica Dioeceseos Wladislaviensis*. [Ed. Zeno et Stanislaus Chodyńscy]. [Fasc.] 1—25. Wladislaviae 1881—1912.

(273) — *Statuta synodalia Dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*. Coll. et ed. Zeno Chodyński. Varsaviae 1890.

(274) — Cieśliński K[arol]: *Nierozerwalność małżeństwa w świetle Pisma świętego*. Włocławek 1928. (Odb. z *Aten. kapł.* R. 12: 1926 t. 17—18).

(275) — Czapla Piotr: *Ogólne zasady duszpasterstwa*. Włocławek 1919. Biblioteka „Ateneum Kapłańskiego”. Nr 18.

(276) — Filipiński Rudolf: *Historia biblijna Starego Testamentu [...]*. Łódź 1904.

(277) — Fulman Marian: *Rytuał rzymski a piotrkowski. Studium prawno-liturgiczne*. Kraków 1896.

(278) — Górczyński Władysław: *Rozwój historii sztuki wśród innych narodów i w Polsce*. Włocławek 1912. Biblioteka „Ateneum Kapłańskiego”. Nr 7.

(279) — Insadowski Henryk: *Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*. Lublin 1935. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. T. 4.

(280) — Insadowski Henryk: *Ustrój prawny Kościoła Katolickiego*. Lublin 1926. Biblioteka Uniwersytetu Lubelskiego. Wydział Prawa Kanonicznego. Nr 3.

(281) — Iwanicki Józef: *Dedukcja naturalna i logistyczna*. Warszawa 1949.

(282) — Iwanicki Joseph: *Leibniz et les démonstrations mathématiques de l'existence de Dieu*. Strasbourg 1933.

(283) — Korszyński Franciszek bp: *Jasne promienie w Dachau*. Poznań 1957.

(284) — Bp Józef Pelczar: Rozmyślenia o życiu kapłańskim. Przerobił i wyd. ks. Franciszek Korszyński. T. 1—3. Kielce 1936.

(285) — Kremer Piotr: Wniebowzięcie Bogarodzicy w wierze i teologii współczesnego Kościoła. Włocławek 1918.

(286) — Kruszyński Józef: Pismo święte Starego Testamentu. Przekład z oryginału hebrajskiego. Komentarz. T. 1—3. Lublin 1937—1939.

(287) — Kruszyński Józef: Wstęp ogólny historyczno-krytyczny do Pisma świętego. Włocławek 1915.

(288) — Kruszyński Józef: Wstęp szczegółowy do ksiąg świętych Nowego Testamentu. Włocławek 1916.

(289) — Krynicki Władysław: Dzieje Kościoła Powszechnego. Wyd. 4. T. 1—2. Oprac. o. Władysław Szoldrski CSSR. Włocławek 1930.

(290) — Krynicki Władysław: Wymowa święta czyli podręcznik do teorii kaznodziejstwa. Wyd. 2. Poznań 1921.

(291) — Św. Augustyn: Państwo Boże — De civitate Dei. Tłum. i objaśn. ks. Władysław Kubicki. T. 1—3. Poznań 1930—1937. Pisma Ojców Kościoła. T. 11—13.

(292) — Librowski Stanisław: Kapituła katedralna włocławska. Zarys dziejów i organizacji. (Warszawa) 1949. *Studia Historico-Ecclesiastica*. [T.] 5.

(293) — Librowski Stanisław: Wizytacje diecezji włocławskiej. Cz. 1: Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej. T. 1: Opracowanie archiwalno-źródłoznawcze. Z. 1: Wstęp ogólny do wizytacji. Lublin 1964 (*Nadb. z Arch. Bibl. Muz. T. 8*). — Z. 2: Wizytacje w latach 1123—1421. Lublin 1965 (*Nadb. z Arch. Bibl. Muz. T. 10*).

(294) — Majdański Kazimierz: Le rôle des biens extérieurs dans la vie morale d'après. s. Thom. d'Aquin [...]. Fribourg (Suisse) 1951.

(295) — O. R. Garrigou-Lagrange OP: Ku doskonałości chrześcijańskiej. Tłum. i oprac. ks. Kazimierz Majdański. Poznań 1958.

(296) — Mazierski Stanisław: Determinizm i indeterminizm w aspekcie fizycznym i filozoficznym. Lublin 1961. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Rozprawy Wydziału Filozoficznego. [T.] 10.

(297) — Mazierski Stanisław: Pojęcie konieczności w filozofii św. Tomasza z Akwinu. Lublin 1958. Tow. Nauk. KUL. Rozpr. Wydz. Filoz. T. 8.

(298) — Miemieć Władysław: Bernanosa „Pamiętnik wiejskiego proboszcza”. (Powieściowe studium o świętości). Włocławek 1938 (*Odb. z Aten. kapł. R. 24 t. 41*).

(299) — Mirski [przedtem Miemieć] Władysław: Do kogo pójdziemy? Włocławek 1947.

(300) — Moczyński Leon: Śpiewnik parafialny czyli zbiór pieśni kościelnych [...]. Wyd. 2. Warszawa 1903.

(301) — Morawski Michał: Monografia Włocławka (Włocławia). Włocławek 1933.

(302) — Morawski Michał: Synod diecezjalny w dawnej Polsce. Włocławek 1937 (*Odb. z Aten. kapł. R. 23 t. 39*).

(303) — Morawski Michał: Synod prowincjonalny prowincji gnieźnieńskiej w dawnej Polsce. Włocławek 1935 (*Odb. z Aten. kapł. R. 21 t. 35—36*).

(304) — Formularium legale practicum in parochorum, vicariorum foraneorum nec non curiarum episcopalium usum compositum, cui binæ documentorum appendices accedunt. Ed. Marianus Nassalski. Ed. 2. Wladislaviae 1905.

- (305) — Olejnik Stanisław: Bibliografia obcojęzyczna teologii moralnej z ostatniego ćwierćwiecza (1940—1964). Warszawa 1967 [Mała poligr.].
- (306) — Olejnik Stanisław: Eudajmonizm. Studium nad podstawami etyki. Lublin 1958. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Rozprawy Wydziału Teologiczno-Kanonicznego. T. 16.
- (307) — Olszewski Zygmunt: Vademecum chórzysty. Włocławek 1937.
- (308) — Pęcherski Cezary: Brodziński a Herder. Kraków 1916. Prace Historyczno-Literackie. Nr 7.
- (309) — Potempa Wiktor Filip: Więcej psychologii w duszpasterstwie! (Teologia pasterska w świetle psychologii). Wyd. 2. Włocławek 1939.
- (310) — Przybyła Alfonsus: De iussu superioris tamquam causa imputabilitatem criminem afficienti in iure poenali canonico. Roma 1965. Pontificia Universitas Lateranensis. Institutum Utriusque Iuris. Theses ad lauream.
- (311) — Radziszewski Idzi: Credo nowożytnego fizyologa. Włocławek 1913. Biblioteka „Ateneum Kapłańskiego”. Nr 10.
- (312) — Radziszewski Idzi: Geneza religii w świetle nauki i filozofii. Włocławek 1911. Biblioteka „Ateneum Kapłańskiego”. Nr 6.
- (313) — Rzeszewski Marian: Kaznodziejstwo. Zagadnienia wybrane. Warszawa 1957.
- (314) — Rzeszewski Marian: Posługa słowa. Poznań (1967).
- (315) — Szafranski Władysław: Motywy prawne w sprawach małżeńskich rozpatrywane przez sądy Kościoła Rzymsko-Katolickiego. Włocławek 1966 [Mała poligr.].
- (316) — Szafranski Władysław: Przeszkoda impotencji w prawie kanonicznym. Włocławek 1964 [Mała poligr.].
- (317) — Szuleta Józef: Cyto-chemiczne zmiany drewna sosnowego pod wpływem grzybów. Warszawa 1947 (Odb. z *Acta Soc. Bot. Pol.* Vol. 18).
- (318) — Szymański Antoni: Etyka. Wiadomości wstępne. Lublin 1937. Towarzystwo Wiedzy Chrześcijańskiej.
- (319) — Szymański Antoni: Polityka społeczna. Lublin 1925. Tow. Wiedzy Chrześc.
- (320) — Szymański Antoni: Zagadnienie społeczne. Wyd. 3. Lublin 1939. Tow. Wiedzy Chrześc. Og. zb. t. 45.
- (321) — Wasilkowski Ludwik: Sakrament kapłaństwa w świetle tradycji starochrześcijańskiej do r. 258 po Chr. (Ze szczególnym uwzględnieniem pism św. Cypriana z Kartaginy). Włocławek 1927.
- (322) — Wyszyński Stefan: Duch pracy ludzkiej. Konferencje o pracy. Wyd. 3. Poznań 1957.
- (323) — Wyszyński Stefan: Przemiany moralno-religijne pod wpływem bezrobocia. Włocławek 1937 (Odb. z *Aten. kapł.* R. 23 t. 39—40).
- (324) — Wyszyński Stefan [podp. Dr Stefan Zuzelski]: Stolica Apostolska a świat powojenny. Włocławek 1946.

Gablota 24

Jubileusz czterechsetlecia Seminarium Duchownego we Włocławku (1568/69—1968/69). (Eksponaty 325—345).

Liczne materiały wchodzące w skład ostatniego stoiska pierwszej części wystawy zostały ułożone według czterech myśli przewodnich. W grupie pierwszej znalazły się fotografie dotyczące obecnego wyglądu se-

minarium w całości i ważniejszych częściach; w drugiej — zdjęcia osób związanych ze szkołą: (biskup, rektor, profesorowie, alumni); w trzeciej — dokumenty papieskie, nadesłane z okazji uroczystości; w czwartej — publikacje wydane na czterechsetlecie.

Zespół pierwszy dokumentacji rozpoczynał się eksponatem 325, przedstawiającym panoramiczną fotografię bazyliki katedralnej i budowli seminaryjskich, widzianą z ogrodu zakładu. Widok ten stanowi jednocześnie 25 ilustrację w opisie ekspozycji.

25. Panorama katedry i seminarium

Fotografia wnętrza głównego korytarza seminaryjskiego, prowadzącego od wejścia do gmachu w stronę kościołka kleryckiego, stanowiła 326 obiekt w gablocie.

Kolejnym przedmiotem (327) była fotografia wnętrza największej sali wykładowej szkoły — św. Tomasza z Akwinu czyli „teologicznej”, służącej do wykładów wspólnych dla kilku kursów, do odczytów, akademii, spotkań, rekolekcji kapłańskich z terenu diecezji.

Jako następny (328) numer pokazano fotografię obszernego i ładnego wnętrza refektarza kleryckiego, służącego nie tylko do pobierania posiłków, ale także do głoszenia kazań przez alumnów, urządzania akademii, przedstawień.

Fotografia przedstawiająca wnętrze przylegającego do budowli seminaryjskich kleryckiego kościołka św. Witalisa, z widokiem na gotyckie sklepienie oraz rczwarty tryptyk „Koronacji Najśw. Marii Panny” z połowy XV w., była ostatnią pozycją w tej grupie oraz 329 na wystawie. Zdjęcie to jest równocześnie 26 ilustracją niniejszego sprawozdania.

Zespół drugi, związany z zarządem i stanem personalnym seminarium, zaczynała fotografia (do połowy postaci) gorliwego biskupa Antoniego Pawłowskiego (1951—1968) — eksp. 330, który zainicjował te uroczystości, mianowicie jubileusz fundacji szkoły, ale nie było mu danym ich dokończyć.—

(On to w latach 1960—1964 przeprowadził na terenie tutejszej diecezji proces beatyfikacyjny sługi Bożego biskupa Michała Kozala... Pewnym udokumentowaniem powyższego zdania był tom *Kroniki Diecezji Włocławskiej* z r. 1964, otwarty na s. 265 (eksp. 331), na której rozpoczynało się sprawozdanie pt. *W sprawie sługi Bożego biskupa Michała Kozala. (Przemówienie [biskupa ordynariusza] na zakończeniu diecezjalnego procesu informacyjnego)*.— Pod jego przewodnictwem starożytna diecezja włocławska święciła uroczystości w roku 1966 *Sacrum Poloniae Millennium* — jak ilustrował artykuł pn. *Ogólnodiecezjalne uroczystości Tysiąclecia we Włocławku 8—9 października 1966 r.*, opublikowany w *Kron. Włoc.* (T. 49 s. 241 nn.) — eksp. 332.— On to, po przeszło trzech wiekach przerwy, odprawił w miejscowym kościele katedralnym i seminarium synod diecezjalny, o czym znowu świadczył w stoisku artykuł pt. *Synod diecezji włocławskiej, odbyty we Włocławku w dniach 6—9.XI. 1967 r. pod przewodnictwem J. E. księdza biskupa Antoniego Pawłowskiego, biskupa włocławskiego (statuty i załączniki)*, uwidoczniony na s. 75 *Kron. Diec. Włoc.* z r. 1968 — eksp. 333).

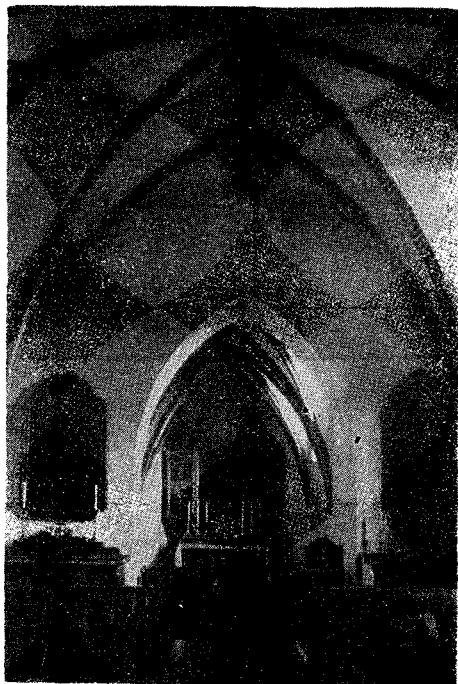
Tragiczna śmierć, która go spotkała na posterunku duszpasterskim w dniu 16 września 1968 r., nie dozwoliła mu święcić z nami dzisiejszej uroczystości. Przygotowania biskupa Pawłowskiego, jakie poczynił w związku z tym jubileuszem, dokumentował w gablocie tom *Kroniki Diecezji Włocławskiej* z r. 1968, otworzony na s. 176, gdzie czytamy tytuł pręcynka pn. *400-lecie Seminarium Duchownego* (eksp. 334).

Kolejnym widokiem była fotografia (do połowy postaci) biskupa tyt. bityleńskiego Jana Zaręby, administratora apostolskiego diecezji włocławskiej (eksp. 335).

Po niej szła fotografia (do połowy postaci) biskupa tyt. zorołeńskiego i sufragana włocławskiego Kazimierza Jana Majdańskiego (eksp. 336).

Obok niej wyłożono fotografię (do połowy postaci) „jubileuszowego” rektora seminarium ks. mgra Leona Dębowskiego (eksp. 337).

Po wspomnianych trzech zdjęciach pojedynczych następowały dwa grupowe. Pierwszym z nich, stanowiącym eksponat 338, była jubileuszowa

26. Wnętrze kościołka św. Witalisa

fotografia przedstawiająca biskupa Zarebę, rektora Dębowskiego (po prawej stronie tegoż), profesorów, z których nie wszyscy są na zdjęciu obecni, oraz alumnów, wykonana na tle głównego gmachu. Reprodukuję ją na tym miejscu jako 27 ilustrację omówienia ekspozycji.

Drugie zdjęcie grupowe (eksp. 339) przedstawiało 9 kleryków w tu-tejszej szkole, odbywających aktualnie służbę obywatelską w jednej z jednostek wojskowych na terenie kraju.

Trzeci zespół dokumentacji tego stoiska stanowiła korespondencja otrzymana z Rzymu od ojca św. Pawła VI w związku z przypadającym jubileuszem fundacji i erekcji Almae Matris Vladislaviensis.

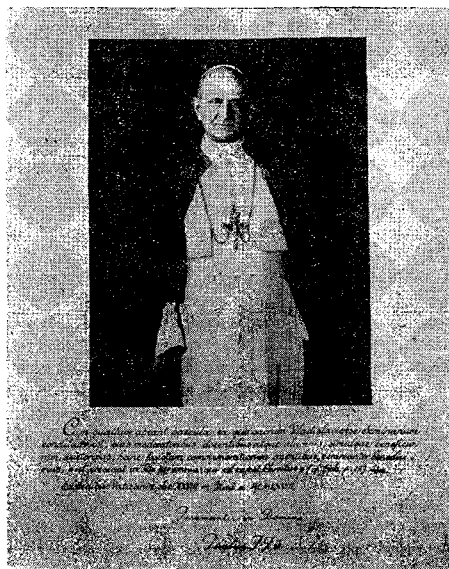
Dokumentem pierwszym (eksp. 340 — równocześnie w moim opisie ilustracja 28 i zarazem ostatnia) była fotografia papieża (prawie w całej postaci) z podpisanymi własnoręcznie (28 maja 1968 r.) u dołu słowami błogosławieństwa:

„Cum quattuor abeant saecula ex quo Sacrum Vladislaviense Seminarium | conditum est, eius moderatoribus, docentibus atque alumnis, simulque beneficio- | rum auctoribus, hanc faustam commemoratio-nem agentibus, peramanter benedici- | mus, «ut crescant in Illo per omnia, qui est caput Christus» (cf. Eph. 4,15). | Ex Aedibus Vaticanis, die XXVIII m. Maii a. MCMLXVIII. Peramanter in Domino | Paulus pp. VI”.

Drugim dokumentem papieskim był list ojca św. Pawła VI, datowany w Rzymie 9 maja 1969 r., skierowany na ręce administratora apostolskiego, biskupa Jana Zareby, przysłany na czterechsetlecie erekcji seminarium (eksp. 341). Publikuję go w całości w przypisie ⁸.

27. Fotografia jubileuszowa profesorów i alumnów

28. Błogosławieństwo papieskie

⁸ „Venerabili Fratri Ioanni Zareba, episcopo titulo Bityliensi, administratori apostolico Vladislaviensi — Paulus pp. VI. „Cor dioecesis” recte meritoque a Concilio Oecumenico

Do ostatniego zespołu przedmiotów tej gabloty należały publikacje odnoszące się do Seminarium Diecezjalnego we Włocławku, które — spośród zaplanowanych — zdążyły się ukazać przed jubileuszem. Były to trzy przyczynki historyczne ks. doc. dra Stanisława Librowskiego drukowane w tomie 17 i 18 niniejszego półrocznika i jako kolejne obiekty wyłożone w swych nadbitkach. Pierwszy z nich to artykuł pt. *Które seminarium diecezjalne w Polsce jest najstarsze?* (eksp. 342). — Drugim był przyczynek pn. *Czterechsetlecie fundacji Seminarium Włocławskiego (1568—1968)* — eksp. 343. — Wreszcie trzeci artykuł to *Czterechsetlecie erekcji Seminarium Włocławskiego (1569—1969)* — eksp. 344.

Ostatnim numerem (345) tego stoiska i jednocześnie pierwszej części wystawy było zbiorowe dzieło pt. *Seminaria Ecclesiae Catholicae* (Vaticani 1963, Sacra Congregatio de Seminariis et Studiorum Universitatibus), w którym na s. 900—901 znajduje się krótki rys historyczny i statystyczny duchownej szkoły włocławskiej.

Uwaga. W pobliżu gabloty 24 zawieszono wkrótce po centralnej uroczystości (18 maja 1969 r.) „gazetkę” sporządzoną z wielu fotografii pojedynczych i zbiorowych, wykonanych w czasie jubileuszu.

Vaticano Secundo appellatum est sacrum seminarium (Decr. „Optatam totius”, 5), cum ibi adulescens clerus in spem Ecclesiae instituitur, et compertum sit populi christiani salutem non paulum ex iis pendere, qui pro suscepto munere pabulum verbi Dei impertiant ac divina dispensant mysteria.

Ad eiusmodi „cor” in praesenti inflammatis animos intendunt Vladislaviensis dioecesis praesules, sacerdotes, sacrorum alumni, christifideles, siquidem quadragesimus mox revolvitur annus, ex quo provido consilio est coditum. Etenim Stanislaus^a Karnkowski, eiusdem sedis episcopus, vir in exsequendis decretis Concilii Tridentini diligentissimus, tantum opus anno MDLXIX prospere exegit.

Quemadmodum autem fieri solet, istud pietatis doctrinaeque domicilium, per hoc diuturnum temporis spatium, res adversas nec paucas nec leves est perpassum, praesertim saeculo XVI ad finem vergente et altero bello, quod per orbem terrarum desaevit, quoque sex professores et septem alumni, dire vexati, mortem oppetiverunt.

Sed ardua et aspera Seminarium Vladislaviense iugiter evicit. Iuvat etiam efferre merita, quae in sacris disciplinis excolendis sibi collegit; qua ex parte memorare libet primos in Polonia commentarios de sacra doctrina inde editos esse multaque auxilia ab eo praebita Catholicae Studiorum Universitati Lublinensi, in qua quattuor inde asciti professores rectoris magnifici munere sint functi.

Summum vero praeconium ei tribuendum esse videtur, quod quasi virtutis palaestra exstiterit iis, qui in sortem Domini sunt vocati. Neque ei defuit neque deest largitas divinae bonitatis, quae ex eo etiam elucet quod magnus numerus sacerdotum inde prodiit et in praesenti non pauci ad sacra munera capessenda ibidem se componunt.

Paterno igitur ac benevolo animo hanc veluti altricem adulescentis cleri respicimus ac, dum expletum temporis spatium et fructuum messem iam collectam gratulamur, vota suscipimus, ut quae feliciter adepta est, servet novisque incrementis locupletet. Itaque altioris doctrinae studia iungi pergant comparationi illarum virtutum animique ornamentorum, quibus sacerdotium aetate nostra verum et conspicuum evadat testimonium Christi et humanam consortionem salubriter attingat. Id etiam curae sit moderatoribus, magistris, discipulis, ut, a veterum laude nequaquam deflectentes, magisterio Ecclesiae semper inconcussa fidelitate inhaereant, fulgidum eius rei exemplum aliis praebentes.

Animo igitur sollemnia participare volentes, quae ob iucundam hanc anniversariam memoriam celebrabuntur, venerabili fratri nostri Stephano cardinali Wyszyński, eiusdem seminarii olim alumno, professori, rectori, Tibi, Venerabilis Frater, auxiliari episcopo, moderatoribus, docentibus ac discentibus et omnibus, qui celebritati intererunt, benedictionem apostolicam, caelestium donorum et spiritualis solacii pignus ac propensae voluntatis nostrae testimonium, libenter impertimus.

Datum Romae, apud sanctum Petrum, die IX mensis maii anno MCMLXIX, pontificatus nostri sexto. Paulus pp. VI^{us}.

C z ę ś ć 2

EKSPOZYCJA STATYSTYCZNA

(Graficzno-fotograficzna)

1. Chronologiczny wykaz księży rektorów seminarium

Wykaz sporządzono na podstawie akt seminaryjskich, schematyzmów diecezjalnych, *Kroniki Diecezji Kujawsko-Kaliskiej* (od r. 1927: *Włocławskiej*) oraz dzieła ks. Stanisława Chodyńskiego pt. *Seminarium Włocławskie* (Włocławek 1904) i nie drukowanej pracy diak. Bolesława Szymańskiego pn. *Wyższe Seminarium Duchowne we Włocławku od 1900 do 1939 roku* (Włocławek 1952). Z przygotowanego w maszynopisie przez urządzającego wystawę zestawu nazwiska poniższe przenieśli tuszem na biały karton aluminiowy Zygmunt Ignaczak i Józef Alter. Poniższy wykaz zajął dużą, składaną planszę, którą zawieszono na końcu pełnej ściany głównego korytarza pierwszego piętra gmachu seminaryjskiego (gdyż 2 część wystawy właśnie stąd się zaczynała), naprzeciwko 24 gabloty części pierwszej.

a) Z tytułem prefekta seminarium

1° Kapłani diecezjalni i bartolomici:

mgr Stanisław Ługowski	1617—1620	dr Marcin Protwicz	1667—1675
mgr Bartłomiej Bleski	1620—1628	dr Jan Michtarowski	1675—1688
dr Kazimierz Charszewski	1628—1631	Jerzy Rieger, bart.	1688—1690
dr Adam Pobroszewski	1631—1637	Mateusz Schlegel, bart.	1691—1705
dr Stefan Damalewicz	1637—1642	dr Andrzej Łaniecki	1706—1715
dr Bartłomiej Burchat	1642— ?	Józef Leib, bart.	1715—1717
dr Paweł Mirowski	? —1650	dr Jan Grymecki	1717—1720
dr Krzysztof Racki	1651— ?		

2° Misjonarze św. Wincentego a Paulo:

Stanisław Siedlecki	1720—1728	Jakub Michalski	1775—1778
Antoni Weber	1728—1732	Augustyn Wasilewicz	1778—1791
Krzysztof Okuński	1732—1734	Marcin Bezuchowski	1792—1799
Jan Wyszynski	1734—1739	Antoni Dębski	1800—1815
Antoni Pawlikowski	1740—1741	Józef Różycki	1816—1831
Maciej Kowalski	1741—1751	Jan Bóbr	1832—1838
Jakub Głowczewski	1752—1760	Kazimierz Brzozowski	1839—1840
Kazimierz Flicieński	1761—1767	Jakub Krajewski	1840—1850
Wojciech Churchocki	1768—1773	Franciszek Płoszczyński	1851—1865
Ignacy Tylian	1774—1775		

b) Z tytułem regensa seminarium

Kapłani diecezjalni:

Fr. Płoszczyński (eksmisj.)	1866—1873	dr Idzi B. Radziszewski	1908—1914
kdt Zenon Chodyński	1873—1887	mgr Władysław P. Krynicki	1914—1918
dr Stanisław Chodyński	1887—1908		

c) Z tytułem rektora seminarium

Kapłani diecezjalni:

dr Antoni Borowski	1918—1925	dr Henryk Kaczorowski	1928—1939
dr Piotr Czapla	1925—1928	dr Franciszek Korszyński	1939—1948

dr Stefan Wyszyński	1945—1946	dr Leon Andrzejewski	1952—1965
mgr Bolesław Kunka	1948—1952	mgr Leon Dębowski	1965—

2. Alfabetyczny wykaz księży profesorów i wykładowców seminarium

Zestawienie to wykonano w oparciu o te same źródła, co wykaz poprzedni, z dodaniem akt zespołu Kurii Diecezjalnej we Włocławku. Ci sami klerycy przenieśli tuszem na karton zestaw nazwisk podany im w maszynopisie przez kierownika ekspozycji. Spis poniższy wypełnił 3 duże (składane) plansze kartonowe, które zawieszono na wspomnianej ścianie korytarza obok wykazu pierwszego, kierując się zawsze w stronę początku tegoż korytarza czyli schodów głównych gmachu.

a) W okresie rządów księży misjonarzy (1720—1866):

Barthusel Mateusz	1773—1775	Konicki Tomasz	1837—1838
Bartoliński Jakub	1754—57, 1761—1762	Kossenday Ignacy	1760—1761
Bąbczyński Marcei	1839—1842	Kowalski Maciej K.	1741—1751
Bezuchowski Marcin	1791—1799	Kowalski Piotr	1858—1862
Bienayme Klaudiusz	1728—1731	Krajewski Jakub	1821—23, 1839—1850
Bojanowski Tomasz	1842—1845	Krzemkowski Wawrzyniec A.	1776.
Bóbr Jan	1830—1838	Kuczborski Jan	1830—1832
Brodzikowski Paweł	1756—1759	Kuczyński Antoni	1819.
Brzozowski Kazimierz	1838—1839	Leszczyński Kajetan	1786—1788
Churchocki Wojciech	1768—1770	Lewandowski Piotr	1823—1824
Cyrulski Jakub	1734—1735	Łopiński Piotr	1808—1814
Czech Jan	1744.	Łosański Teodor	1763—67, 1774.
Dąbrowski Antoni	1848.	Łupieński Leon R.	1825—1827
Dąbrowski Stefan	1852—1857	Markowski Tomasz	1834—35, 1842—1844
Dębski Antoni	1800—1815	Marszewski Michał (diec.)	1829—1832
Dobrosielski Jan	1832, 1834—1835	Mazurowski Michał	1784, 1786—1788
Domaradzki Michał	1763—1765	Michalski Jakub	1758—62, 1775—1777
Domizalski Franciszek	1814—1818	Milewski Tomasz	1808—1810
Drągowski Antoni	1827—31, 1833—1834	Mioduszewski Michał M.	1814—1819
Dorobis Jędrzej	1847—1850	Niegardowski Jan	1800—1803
Faszczewski Jan	1812—1813	Nostycz Józef	1796.
Ficieński Kazimierz	1761—1767	Nowakowski Adam	1851.
Fiszer Stanisław	1734, 1736—1739	Okuński Krzysztof	1727, 1733—1734
Gilge Jan	1742—1743	Olszyński ?	1721—1726,
Giziński Ignacy	1808.		1731, 1735, 1742, 1746—48
Głogowski Jan Nep.	1840—41, 1846—1857	Orlikowski Franciszek	1835—1839
Głowacki Jakub	1858—1859	Orłowski Adam	1820, 1828—29, 1831—32
Głowczewski Jakub	1740—44, 1751—1760	Orzechowski Józef	1845, 1847—1852
Gołębiowski Jakub	1824.	Pagaczewski Stanisław	1820—1829
Góraczyński Kazimierz	1727—1728	Patocki Maciej	1849—1856
Grabowski Florian	1786—1788	Pawlicki Józef	1853—1866
Grabowski Jan	1834.	Pawlicki Wawrzyniec	1819—1822
Graf Szymon	1789.	Pawlikowski Adam	1740.
Grabczewski Józef	1858—1866	Pierzanowski Maciej J.	1729—1733
Grzankowski Stanisław	1802—1807	Pliszcak Józef	1851.
Jankowski Jan	1730—1734	Plaszkiewicz Tomasz	1800—1803
Jedzewicz Tomasz	1779.	Płoszczyński Franciszek	1823—1831,
Jeska Paweł	1863—1865		1833, 1851—53, 1858—66
Kaczergis Jan	1863—1865.	Popławski Tomasz	1835—1836
Kamieński Jakub	1843—45, 1847.	Putiatycki Antoni	1838—1841
Kapiński Franciszek	1839—1845	Reguński Edmund	1860—1862
Kikulski Paweł	1738—1741	Różycki Józef	1791—98, 1815—1832
Klinger Szczepan	1833—1834	Rzymski Grzegorz	1820—1821
Konarski Michał	1743—1744	Sarnay Piotr	1746—1751

Schleyder Bernard	1768—1770	Tuszewski Józef	1734—1736
Siedlecki Jan K.	1857.	Tylian Ignacy	1774.
Siedlecki Jan S.	1720—1727	Uzdowski Florian	1797.
Sikora Filip	1766—1767	Wasilewicz Augustyn	1778—1791
Skomliński Lukasz	1779.	Weber Antoni	1727—1732
Stachowicz Karol	1825—1828	Węgrzynowski Tomasz	1745—1746
Surowiecki Marcin	1826, 1829	Widziński Ksawery	1777.
Szapski Józef	1751—1753	Więckowski ?	1721—1726
Szybicki Stanisław	1774.	Wiśniewski Mateusz	1757.
Szymczykiewicz Franciszek	1781.	Wolf Franciszek	1835—1836
Śledzikowski Józef	1729—1730	Wołowski Kazimierz	1750—1751
Średnicki Jan	1832—1833	Wróblewski Augustyn	1842.
Świerchowicz Piotr	1785.	Wyszyński Jan	1726, 1735—1736
Tokarski ?	1752—1753	Zagerman Szymon	1774.
Tollak Jakub	1738—1740	Żmijewski Feliks J.	1836—1838
Towarkiewicz Aleksy	1805—1808		

b) W okresie rządów duchowieństwa diecezjalnego (1866—1969):

lic. Adamecki Jan	1927—	dr Kott Walenty	1909—1912
dr Andrzejewski Leon	1939—1965	kdt Kozłowski Józef	1873—1890
mgr Andrzejewski Roman	1968—	mgr Kremer Piotr	1907—1914
mgr Bajer Stanisław	1895—1902	prof. Kruszyński Józef	1905—23,
lic. Barcki Kazimierz	1960—1968		1945—1953
prof. Biskupski Stefan	1927—1952	mgr Krynicki Władysław P.	1886—1918
lic. Bogdański Antoni	1919—1920	mgr Kubicki Władysław	1899—1907
prof. Borowski Antoni	1911—25,	mgr Kunka Bolesław	1918—1952
	1945—1953	Kwiatkowski Jan (świecki)	
mgr Bryksa Stefan	1965—1967		1897—1903
dr Brzuski Henryk	1824—1940	Leśniewski Apolinary	1922—1932
lic. Buss Kazimierz	1914—1918	mgr Leśniewski Henryk	1953—1959
dr Cebertowicz K. (świecki)	1946—195?	mgr Leśnik Józef	1920—1924
dr Chodyński Stanisław	1866—1908	lic. Lewandowski Czesław	1965—
kdt Chodyński Zenon	1866—1887	doc. Librowski Stanisław	1949—1968
lic. Chwiłowicz Marian	1911—1919	bak. Łytkowski Józef	1918—1919
dr Cieśliński Karol	1923—1935	dr Majdański Kazimierz	1949—1963
dr Czapla Piotr	1904—1928	dr Makowski Karol	1922—1923
mgr Dembczyk Sylwan	1918—1919	mgr Mańkiewicz Józef	1903—1905
mgr Dębowski Leon	1956—	dr Mazierski Stanisław	1952.
mgr Drzewiecki Feliks W.	1882—1886	mgr Mączyński Franciszek	1935—1940
dr Dudek Wincenty	1952—	Mergel Stefan (świecki)	1907—1911
mgr Filipski Rudolf	1908—1927	mgr Mielczarek Marian	1967—
mgr Fulman Marian	1890—1894	mgr Mirecki Stanisław	1892—1904
dr Giszter Wład.	1923—35,	dr Mirski (d. Miemieć) Wład.	
dr Gmachowski Wincenty	1923—1928		1930—1950
Górzyński Władysław	1911—1920	Moczyński Leon	1890—1914
mgr Grajner Jan	1957—	doc. Morawski Michał	1924—1939
Grochowski Antoni	1916—1918	Mroziński Władysław	1961—
dr Gruchalski Stanisław	1902—1936	mgr Nassalski Marian	1888—1894
mgr Gruse Feliks	1955—1957	lic. Nodzyński Andrzej	1924—1931
Guzenda Tadeusz	1938—	mgr Nowaczyk Jan	1967—
dr Haratym Edward TJ	1957—1960	doc. Olejnik Stanisław	1953—
prof. Iwanicki Józef	1935—47,	lic. Olszewski Zygmunt	1931—1938
mgr Janicki Stanisław	1957—1961	Ostrycki Bronisław	1910—1921
dr Jankowski Adam	1915—1949	mgr Oświeciński Jan	1945—
Jańczak Antoni	1922—1927	mgr Owczarek Wojciech S.	1902—1907
dr Józwiak Franciszek	1959—	mgr Pawlak Antoni	1937—1939
dr Kaczorowski Henryk	1922—1940	Pawlicki Józef (eksmisj.)	1866—1868
dr Kania Tadeusz	1955—58,	dr Pecherski Cezary	1916—1918
Kmieć Wojciech	1894—1899	mgr Piotrowski Stanisław	1951—1952
Komecka Maria (świecka)		Płoszczyński Fr. (eksmisj.)	
	1949—		1866—1873
dr Korszyński Franciszek	1920—1948	dr Potempa Wiktor	1924—1926

mgr	Przeździecki Józef	1890—1892	mgr	Szydłowski Stanisław	1928—1929
mgr	Przybylski Tadeusz	1960—	dr	Szymański Antoni	1908—1918
dr	Przybyła Alfons	1955—1957	mgr	Śniechowski Adam	1950—1953
		1965—	mgr	Tartanus Kazimierz	1961—1968
dr	Radziszewski Idzi B.	1901—1905,	mgr	Tomaszewski Piotr	1946—1967
		1908—1914	mgr	Tywonek Stanisław	1952—1956
dr	Rudziński Ignacy	1932—1939	mgr	Waberski Konstanty	1870—1881
dr	Rzeszewski Marian	1954—	kdt	Wadowski Jan A. (eksdom.)	1869—1870
mgr	Skowronek Michał	1902—1903		Wardęski Henryk (świecki)	1911—1916
	Sobczyński Jan	1887—1901			1950—1959
	Stefańczyk Faustyn	1930—1937	lic.	Warmuz Antoni	1919—1933
kdt	Stopierzyński Franciszek	1867—1911	dr	Wasilkowski Ludwik	1915—1918
dr	Szafrański Władysław	1953—	dr	Wojtkiewicz Józef	1931—1946
mgr	Szczeblewski Stefan	1965—	dr	Wyszyński Stefan	1920—1923
mgr	Szreter Antoni	1885—		Zalewski Teodor	
prof.	Szułeta Józef	1955—1961			

3. Stan liczbowy a l u m n ó w seminarium na poszczególnych kursach

Wykaz sporządzono głównie na podstawie schematyzmów diecezjalnych, sięgając czasem do akt seminaryjskich oraz *Kroniki Diecezji Kujawsko-Kaliskiej* (od r. 1927: *Włocławskiej*). Poniższy spis wykonany tuszem zajął 2 duże (składane) plansze kartonowe, które potem zawieszono w swojej kolejności na ścianie wiadomego korytarza.

K u r s y						K u r s y					
Rok	I	II	III	IV	V	Rok	I	II	III	IV	V
1798	4	9				1835	8	24	29	2	—
1800	8	5				1836	9	6	21	14	—
1802	9	8				1837	18	9	5	10	5
1803	8	12				1838	19	19	7	2	3
1804	11	4				1839	11	18	16	2	—
1806	5	6	1			1840	12	10	18	7	—
1809	5	4	4			1841	17	12	8	12	—
1810	4	9	3			1842	12	13	10	4	3
1812	6	5	1			1843	15	14	12	3	1
1814	1	5	—			1844	13	17	14	10	1
1815	5	7	2			1845	11	16	13	4	2
1816	7	5	4			1846	22	10	13	9	—
1817	6	7	2			1847	10	18	9	14	—
1818	2	5	4	1		1848	17	10	17	7	2
1819	7	5	2	2		1849	13	13	6	7	—
1820	7	7	5	2	1	1850	10	10	12	4	—
1821	—	5	6	1	—	1851	10	11	6	11	—
1822	10	3	5	—	—	1852	11	9	10	6	—
1823	18	2	15	4	2	1854	14	11	5	10	—
1824	10	17	2	13	2	1855	10	14	10	5	—
1825	15	10	16	2	11	1856	14	8	12	9	—
1826	20	15	6	4	—	1857	13	12	7	12	—
1827	14	18	10	—	—	1858	13	13	11	6	—
1828	16	12	18	—	—	1859	16	11	11	11	3
1829	25	15	11	2	—	1860	12	14	11	11	—
1830	23	21	13	5	—	1861	13	11	14	10	—
1831	19	22	17	4	1	1862	13	11	10	13	—
1832	—	14	18	15	3	1863	11	12	10	9	—
1833	41	2	13	8	2	1869	8	10	8	6	2
1834	27	39	1	3	3	1870	6	8	11	7	4

K u r s y							K u r s y							
Rok	I	II	III	IV	V	VI	Rok	I	II	III	IV	V	VI	VII
1871	7	7	7	2	9		1896	13	33	27	23	17	—	
1872	11	5	9	7	1	3	1897	19	19	31	25	20	—	
1873	14	13	4	9	8	—	1898	21	18	20	29	24	—	
1874	18	10	8	4	8	—	1899	10	20	21	18	30	3	
1875	11	15	9	7	3	—	1900	16	19	16	23	16	2	
1876	13	9	13	10	7	—	1901	14	19	17	15	21	—	
1877	11	12	8	13	11	—	1902	18	11	17	17	15	—	
1878	5	10	11	7	12	—	1903	33	17	11	15	18	—	
1879	9	4	10	11	8	—	1904	18	33	19	15	10	13	
1880	7	9	5	9	13	—	1905	8	35	26	14	15	7	
1881	12	7	8	5	8	—	1906	28	31	36	24	12	10	
1882	18	11	8	9	5	—	1907	36	24	29	30	23	7	
1883	29	19	10	8	9	—	1908	23	27	27	25	28	22	
1884	29	27	16	9	7	2	1909	?	17	23	21	16	25	
1885	29	32	22	17	9	—	1910	?	14	17	21	16	14	
1886	19	27	28	21	13	—	1911	?	19	16	11	20	14	
1887	31	15	27	29	18	1	1912	?	14	20	15	10	18	
1888	35	29	15	23	23	—	1913	14	17	17	19	12	8	
1889	35	40	28	14	23	—	1914	10	20	21	20	16	8	
1890	31	33	25	25	12	3	1915	?	29	24	20	18	14	
1891	29	28	28	24	22	—	1916	26	33	25	11	17	6	
1892	29	28	26	23	21	—	1917	28	29	22	17	10	6	
1893	29	24	32	24	21	—	1918	21	11	17	27	24	15	11
1894	26	31	28	25	20	—	1919	24	21	13	23	23	15	15
1895	35	24	23	20	25	—	1920	20	22	25	17	21	17	18

Po ostatecznym rozgraniczeniu seminarium wyższego od niższego czyli od wprowadzenia świadectwa maturalnego dla kandydatów do seminarium wyższego:

1921	23	17	21	20			1929	22	29	16	14	22		
1922	6	23	13	16			1930	21	19	23	14	13		
1923	14	9	18	12			1931	24	16	19	20	15		
1924	11	15	9	15			1932	21	19	17	18	20		
1925	24	8	11	10			1933	33	13	17	18	16		
1926	19	28	8	11			1934	35	28	12	17	15		
1927	23	15	24	7	8		1935	24	28	24	12	16		
1928	34	19	15	22	6		1936	28	20	28	20	13		

K u r s y							K u r s y						
Rok	I	II	III	IV	V	VI	Rok	I	II	III	IV	V	VI
1937	28	23	19	26	18		1962	14	17	6	22	22	32
1938	22	23	24	16	23	22	1965	14	13	12	12	10	11
1939	23	17	24	23	13	13	1966	10	13	14	11	13	9
1949	22	17	9	10	14	—	1967	?	23	8	4	13	9
1957	42	40	41	49	40	—							

4. Wychowankowie seminarium studium na uniwersytetach krajowych i zagranicznych w latach 1827—1939

Spośród uczelni krajowych, do których udali się na dalsze studia wychowankowie tutejszego seminarium — głównie kapłani i to często po dłuższej pracy w szkolnictwie lub duszpasterstwie, rzadziej zaś alumni starszych kursów — wchodzi w rachubę: Seminarium Generalne w Warszawie (1825—1835), Akademia Duchowna w Warszawie (1836—1867), Akademia Duchowna

w Petersburgu (1867—1918), Katolicki Uniwersytet Lubelski (od r. 1918), Uniwersytet Warszawski (od 1917), Uniwersytet Jagielloński w Krakowie i Uniwersytet Poznański (od 1919). Natomiast ze szkół zagranicznych są to następujące: Katolicki Uniwersytet we Fryburgu Szwajcarskim, Katolicki Uniwersytet w Lille, Katolicki Uniwersytet w Lowanium (Louvain), Katolicki Instytut w Paryżu, Instytut Muzyki Kościelnej w Ratzbonie (Regensburg), Uniwersytet Gregoriański w Rzymie, Katolicki Uniwersytet w Strasburgu i Katolicki Uniwersytet w Waszyngtonie.

Zestawienia poniższe wykonano głównie w oparciu o schematyzmy diecezjalne, uzupełniane aktami seminaryjnymi i Kurii Diecezjalnej oraz *Kroniką Dyecezyi Kujawsko-Kaliskiej (Włocławskiej)*.

Ze szkół krajowych niepełne są wykazy, w ujmowanym aspekcie, dla Seminarium Gen. w Warszawie (za lata 1825—1826) i Akademii Duchownej w Warszawie (z l. 1864—1867).

Nie uwzględniono udających się na dalsze studia zagraniczne w ciągu w. XIX i na początku XX (aż do r. 1913, a właściwie 1915), albowiem zainteresowani wyjeżdżali tam przeważnie potajemnie, czasem nawet pod zmienionym nazwiskiem, na skutek czego władza diecezjalna nie pozostawiła o tym śladu w swych aktach. — Nie podałem również odbywających studia na uczelniach krajowych i zagranicznych po r. 1945, albowiem byłaby ich zbyt duża liczba. — Wreszcie wymienieni zostali tylko wysłani na dalsze studia przez władzę diecezjalną, gdyż odnośnie udających się tam prywatnie, na własną rękę, zazwyczaj brak dokumentacji, tak aktowej jak drukowanej.

Nazwiska studentów względnie doktorantów wylicza się tu według poszczególnych szkół. Uczelnie krajowe zostały uwzględnione raczej według ich starszeństwa chronologicznie, a zagraniczne — alfabetycznie miejscowości. W poszczególnych zaś szkołach wymieniono studiujących chronologicznie, podając lata ich pobytu na studiach.

Seminarium Gen. w Warszawie kończyło się ze stopniem magistra teologii, Akademię Duchowną w Warszawie — kandydata teol., Akademię Duch. w Petersburgu — magistra teol. Inne z wymienionych uczelni duchownych udzielały stopni licencjata i doktora, a szkoły świeckie — magistra i doktora.

Wykazy te wypełniły 2 duże (składane), zapisane tuszem, plansze kartonowe, które zostały zawieszone w dalszej kolejności drugiej części wystawy.

a) W Seminarium Generalnym w Warszawie:

Adam Podborski	1827—1829	Augustyn. Sieklucki	1830—1831
Jan Konwerski	1827—1829	Ignacy Jarnuszkiewicz	1832—1833
Józef Liściecki	1827—1829	Maksymilian Kegel	1832—1834
Andrzej Kiełczewski	1828—1829	Ignacy Mazurkiewicz	1832—1836
Józef Gabliński	1829—1831	Józef Szwarc	1833—1836
Jan Szeliński	1829—1831	Józef Kołdowski	1834—1835
Franciszek Grygoński	1829—1831	Józef Woyterski	1834—1836

b) W Akademii Duchownej w Warszawie:

Józef Szwarc	1837—1838	Feliks Besler	1838—1841
Stanisław Lewicki	1837—1838	Tomasz Baraszkiewicz	1841—1844
Ignacy Rzędziejewski	1837—1838	Michał Nowakowski	1841—1845
Piotr Kobylński	1837—1838	Julian Grochalski	1841—1845
Józef Woyterski	1838	Józef Herbich	1842—1846
Stanisław Formałowicz	1837—1840	Ignacy Borzęcki	1844—1847
Franciszek Skupieński	1837—1841	Teofil Ojrzanowski	1845—1847
Aleksander Sumiński	1838—1840	Józef Rochański	1845—1849

Karol Pollner	1846—1850	Paweł Patocki	1856—1859
Jan Wojciechowski	1847—1851	Wojciech Górecki	1856—1859
Jerzy Sperowski	1847—1851	Edward Wołowski	1857—1861
Antoni Michalski	1849—1853	Józef Jaśkiewicz	1857—1861
Edward Rzońca	1850—1854	Zenon Chodyński	1859—1863
Łudwik Służewski	1851—1855	Stanisław Chodyński	1859—1863
Michał Nowodworski	1851—1855	Władysław Mikołajewski	1861—1865
Jan Słowiński	1853—1857	Franciszek Stopierzyński	1861—1865
Aleksander Wiśniewski	1854—1858	Augustyn Scharas	1862—1866

c) W Akademii Duchowej w Petersburgu:

Konstanty Waberski	1867—1869	Antoni Ostrowski	1891—1892
Andrzej Drecki	1867—1869	Michał Ciesielski	1891—92, 1901—1902
Jan Czyżo	1869—1873	Rudolf Filipiński	1891—1895
Wawrzyniec Jarczyński	1869—1873	Jan Kabata	1892—1895
Józef Kempf	1870—1874	Idzi Radziszewski	1893—1897
Marian Wojciechowski	1870—1874	Stanisław Małachowski	1893—1897
Ignacy Zieliński	1873—1877	Władysław Kubicki	1895—1899
Piotr Gogolewski	1873—1877	Stanisław Górniak	1895—1899
Kazimierz Puacz	1874—1876	Zygmunt Piaskowski	1895—1899
Michał Lorentowicz	1874—1875	Józef Mańkiewicz	1897—1901
Celestyn Drecki	1875—1879	Wojciech Owczarek	1897—1901
Jan Godorowski	1876—1880	Władysław Jakowski	1899—1902
Józef Szafnicki	1877—1881	Roman Kossowski	1899—1903
Feliks Drzewiecki	1877—1881	Józef Kruszyński	1899—1903
Antoni Sztretter	1879—1883	Bolesław Bojanowski	1902—1906
Władysław Załuskowski	1880—1884	Władysław Służalek	1902—1906
Antoni Sikorski	1881—1885	Piotr Kremer	1903—1907
Franciszek Jütner	1881—1882	Bronisław Jaskuński	1904—1907
Władysław Krynicki	1882—1886	Tadeusz Sypniewski	1905—1908
Marian Nassalski	1883—1887	Jan Sowiński	1906—1908
Stanisław Modrzyński	1884—1887	Franciszek Jeleński	1906—1909
Michał Majewski	1885—1886	Władysław Wojtasik	1906—1908
Marian Fulman	1886—1890	Zenon Kalinowski	1907—1911
Józef Przeździecki	1886—1890	Józef Lytkowski	1909—1910
Zenon Cwilong	1887—1890	Józef Leśnik	1909—1914
Stanisław Rokossowski	1887—1889	Aleksander Witczak	1909—1912
Bonawentura Metler	1887—1888	Józef Florczak	1909—1914
Stanisław Mirecki	1887—1891	Antoni Ostrowski	1910—1914
Wacław Niemierowski	1889—1893	Roman Kmiecik	1911—1912
Łudwik Biesiekiński	1889—1891	Piotr Kotarski	1912—1917
Wojciech Helbich	1890—1892	Sylwan Dembczyk	1912—1917
Kazimierz Wojtowski	1890—1891	Mieczysław Saboczyński	1913—1917
Franciszek Mirecki	1891—1894	Henryk Kaczorowski	1913—1915
Michał Skowronek	1891—1895	Bolesław Kunka	1913—1917
Stanisław Bajer	1891—1895	Nikodem Ast	1915—1918

d) Na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim:

Henryk Kaczorowski	1919—1922	Józef Bielowski	1922—1926
Piotr Zwierz	1919—1922	Stanisław Niewęglowski	1925—1929
Stanisław Wojsa	1919—1922	Czesław Łodziński	1925—1929
Wacław Kneblewski	1919—1922	Stefan Wyszynski	1925—1929
Henryk Kazimierowicz	1920—1922	Antoni Kolton	1926—1929
Lambert Śliński	1920—1924	Jan Kobierski	1932—1935
Michał Morawski	1920—1924	Leon Nowakowski	1937—1938
Stanisław Zajac	1921—1925	Władysław Stachura	1939.

e) Na Uniwersytecie Warszawskim:

Stefan Biskupski	1918—1922	Henryk Insadowski	1918—1919
Władysław Wojtyśiak	1918—1919	Stanisław Maternowski	1921—1925
Karol Cieśliński	1918—1923	Stanisław Szydłowski	1921—1925

Henryk Kazimierowicz	1922—1923	Henryk Suliński	1934—1937
Feliks Bińkowski	1923—1927	Józef Szuleta	1934—1939
Franciszek Mączyński	1926—1929	Franciszek Cieślak	1935—1939
Stanisław Gemel	1926.	Hieronim Łysiak	1936—1939
Antoni Samulski	1926—1927	Michał Poradowski	1936—1939
Wincenty Dudek	1933—1937	Michał Ślipek	1938—1939

f) Na Uniwersytecie Jagiellońskim:

Mieczysław Chwiłowicz	1919—1924	Władysław Miemieć	1922—1928
Apolinary Leśniewski	1920—1922	Antoni Pawlak	1933—1937
Henryk Brzusi	1920—1923	Jan Oświeciński	1934—1939
Józef Łytkowski	1922—1923	Tadeusz Czubak	1937—1939
Faustyn Stefańczyk	1922—1925, 1927	Tadeusz Schmidt	1938—1939

g) Na Uniwersytecie Poznańskim:

Roman Konecki	1920—1921
---------------	-----------

h) Na Katolickim Uniwersytecie we Fryburgu Szwajcarskim:

Antoni Bogdański	1913—1919	Jan Adamecki	1922—1927
Ludwik Wasilkowski	1914—1919	Franciszek Jaworski	1931—1932
Franciszek Krupa	1915—1920	Leon Andrzejewski	1933—1935

i) Na Katolickim Uniwersytecie w Lille:

Antoni Samulski	1923—1925	Antoni Kołtoń	1924—1925
-----------------	-----------	---------------	-----------

j) Na Katolickim Uniwersytecie w Lowanium:

Władysław Tomalka	1924—1925
-------------------	-----------

k) Na Katolickim Instytucie w Paryżu:

Franciszek Krupa	1922—1924	Stefan Wilk	1924—1928
Władysław Giszter	1922—1926		

l) Na Instytucie Muzyki Kościelnej w Ratyzbonie:

Tadeusz Guzenda	1935—1938
-----------------	-----------

m) Na Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie:

Henryk Insadowski	1920—1921	Władysław Tomalka	1925—1927
Wincenty Gmachowski	1920—1922	Zygmunt Olszewski	1927—1931
Karol Makowski	1921—1922	Edward Grzymała	1931—1936
Ignacy Rudziński	1921—1922	Leon Andrzejewski	1938—1939
Stanisław Kozłowski	1924—1926	Leon Nowakowski	1938—1939

n) Na Katolickim Uniwersytecie w Strasburgu:

Jan Broniarczyk	1924—1928	Stanisław Szczepanowski	1924—1928
Józef Iwanicki	1924—1928		

o) Na Katolickim Uniwersytecie w Waszyngtonie:

Wacław Kneblewski	1923.
-------------------	-------

5. Wychowankowie seminarium, którzy zostali biskupami

Seminaria duchowne dopiero od drugiej połowy XIX stulecia nabrały charakteru szkół wyższych. Przedtem były szkołami raczej dla kształcenia duszpasterzy. Stąd dawniejsi biskupi nie wychodzili z seminariów, ale swoje

ogólniejsze wykształcenie zdobywali w teologicznych instytutach zakonnych i na uniwersytetach.

Chronologiczny wykaz absolwentów Almae Matris Wladislaviensis, którzy po kapłańskiej osiągnęli godność biskupią, przedstawia się następująco:

- 1) Feliks Łukasz Lewiński, biskup tyt. eretreński i sufragan włocławski 1794—1818, pierwszy ordynariusz diecezji janowskiej czyli podlaskiej 1819—†1825;
- 2) Józef Marceł Dzięcielski, biskup tyt. arateński i sufragan włocławski 1819—1825, ordynariusz diecezji lubelskiej 1825—†1839;
- 3) Franciszek Pawłowski, biskup tyt. dulmeński i sufragan warszawski 1826—1829, koadiutor biskupa płockiego 1829—1836, ordynariusz diecezji płockiej 1836—†1852;
- 4) Michał Jan Marszewski, biskup diecezji kujawsko-kaliskiej (włocławskiej) 1856—†1867;
- 5) Karol Ludwik Pollner, biskup tyt. trojański i sufragan włocławski 1883—†1887;
- 6) Michał Nowodworski, biskup płocki 1890—†1896;
- 7) Władysław Paweł Krynicki, biskup tyt. achantyński i sufragan włocławski 1918—1927, ordynariusz diecezji włocławskiej 1927—†1928;
- 8) Wojciech Stanisław Owczarek, biskup tyt. askalonitański i sufragan włocławski 1918—†1938;
- 9) Marian Leon Fulman, biskup lubelski 1918—†1945;
- 10) Włodzimierz Jasiński, biskup sandomierski 1930—1934, potem łódzki 1934—1946, arcybiskup tyt. dryzyparyjski 1946—†1965;
- 11) Stanisław Czajka, biskup tyt. centuryjski i sufragan częstochowski 1944—†1965;
- 12) Stefan Wyszyński, biskup lubelski 1946—1948, od r. 1948 arcybiskup-metropolita gnieźnieński i warszawski oraz prymas Polski, od 1953 kardynał;
- 13) Franciszek Salezy Korszyński, biskup tyt. oryzeński i sufragan włocławski 1946—†1962;
- 14) Kazimierz Jan Majdański, biskup tyt. zoroleński i sufragan włocławski od r. 1962.

Zestawienie to, wypisane tuszem na dużej (składanej) planszy kartonowej, zostało zawieszone na drugiej głównej ścianie wspomnianej sali, w sąsiedztwie okien. Od tych napisów aż do samego korytarza, na całej szerokości ściany, wisiały portrety olejne względnie duże fotografie tychże biskupów, wszystkie wykonane do połowy postaci. Portrety posiadali następujący: Dzięcielski, Marszewski, Krynicki, Owczarek, Wyszyński, Korszyński. Fotografie lub kopie fotograficzne portretów mieli: Lewiński, Pawłowski, Pollner, Nowodworski, Fulman, Jasiński, Czajka, Majdański.

Prymas dał na wystawę i na własność dla seminarium nowy, mniejszych rozmiarów portret, z odręcznym podpisem: „Almae Matri Wladislaviensi, | prole fecunda nobili, | jubilanti, | † Stefan [s] card. Wyszyński | Primas Poloniae, | olim alumnus. | 8. IV. 1969”.

6. Absolwenci seminarium, którzy zostali rektorami
i profesorami wyższych uczelni

a) Księża rektorzy wyższych uczelni w porządku
chronologicznym:

- 1) prof. Idzi B. Radziszewski (1871—1922) — Akademii Duchownej w Petersburgu i (Katolickiego) Uniwersytetu Lubelskiego;
- 2) prof. Józef Kruszyński (1877—1953) — Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego;
- 3) prof. Antoni Szymański (1881—1942) — Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego;
- 4) prof. Józef Iwanicki (ur. 1902) — Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

b) Księża profesorowie, docenci i wykładowcy
wyższych uczelni w układzie alfabetycznym:

- 1) prof. Biskupski Stefan (ur. 1895) — na Uniwersytecie Warszawskim i w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie;
- 2) prof. Borowski Antoni (1884—1968) — na Uniwersytecie Warszawskim i Katolickim Uniwersytecie Lubelskim;
- 3) prof. Bromski Józef (1872—1937) — na Uniwersytecie Warszawskim;
- 4) dr Czajka Stanisław, późniejszy biskup sufragan częstochowski (1897—1965) — na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim;
- 5) prof. Drzewiecki Feliks (1855—1913) — w Akademii Duchownej w Petersburgu;
- 6) dr Florczak Józef (1887—1942) — w Kolegium Propagandy Wiary w Rzymie i na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (nominalnie);
- 7) prof. Insadowski Henryk (1888—1946) — na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim;
- 8) prof. Iwanicki Józef (ur. 1902) — na Uniwersytecie Warszawskim i Katolickim Uniwersytecie Lubelskim oraz w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie;
- 9) prof. Kremer Piotr (1878—1951) — w Akademii Duchownej w Petersburgu i na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim;
- 10) prof. Kruszyński Józef (1877—1953) — na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim;
- 11) doc. Librowski Stanisław (ur. 1914) — na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim i w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie;
- 12) doc. Mazierski Stanisław (ur. 1915) — na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim;
- 13) prof. Nowodworski Michał, potem biskup płocki (1827—1896) — w Akademii Duchownej w Warszawie;
- 14) doc. Olejnik Stanisław (ur. 1920) — w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie i na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim;
- 15) dr Pęcherski Cezary (1881—1925) — na (Katolickim) Uniwersytecie Lubelskim;
- 16) prof. Radziszewski Idzi B. (1871—1922) — w Akademii Duchownej w Petersburgu i na (Katolickim) Uniwersytecie Lubelskim;

- 17) dr Szafrąński Władysław (ur. 1908) — w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie;
- 18) prof. Szuleta Józef (ur. 1908) — na Uniwersytecie Warszawskim i Katolickim Uniwersytecie Lubelskim oraz w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie;
- 19) prof. Szymański Antoni (1881—1942) — na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim;
- 20) dr Wasilkowski Ludwik (1890—1943) — na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

Powyższy wykaz, wykonany tuszem na kartonie, zawieszono w dalszym ciągu na ścianie korytarza wystawowego, po spisie działu czwartego.

Obok wykazu zostały umieszczone dużej wielkości fotografie (wszystkie w połowie postaci) wspomnianych rektorów. Zdjęcia Radziszewskiego, Kruszyńskiego i Szymańskiego wykonano z ich olejnych portretów, znajdujących się w salonie rektorskim KUL w Lublinie.

7. Wychowankowie seminarium zasłużeni w innych dziedzinach życia (w porządku alfabetycznym):

- 1) ks. prał. Wacław Bliziński (1870—1944) — poseł I sejmku niepodległej Polski (1921), senator Rzeczypospolitej Polskiej (1935—1939), twórca wzorowej wsi Lisków;
- 2) ks. prob. Stefan Downar (1886—1942) — poseł sejmku Rzeczypospolitej Polskiej 1935—1939;
- 3) ks. kan. Stanisław Nawrocki (1879—1958) — poseł na I sejm wolnej Polski (1921);
- 4) ks. dziek. Szczepan Starkiewicz (1881—1958) — poseł do I sejmku niepodległej Polski (1921).

Zestawienie to, wykonane tuszem na planszy kartonowej, zostało zawieszone na ścianie korytarza ekspozycji, za wykazem działu szóstego. Obok zestawienia umieszczono dużej wielkości fotografie wymienionych (w połowie postaci).

8. Wychowankowie seminarium zmarli w opinii świętości (w porządku chronologicznym):

- 1) ks. kan. Konstanty Ksiński (1841—1904) — duszpasterz i działacz charytatywny na terenie Kalisza;
- 2) ks. prał. kdt Franciszek Stopierzyński (1837—1911) — długoletni profesor seminarium;
- 3) bp dr Wojciech Stanisław Owczarek (1875—1938) — sufragan, wikariusz generalny i oficjał diecezji włocławskiej, założyciel Zgromadzenia Sióstr „Wspólnej Pracy” od Niepokalanej Maryi.

Wykaz powyższy, wykonany tuszem na kartonie, zawieszono jako ostatni na ścianie przy końcu korytarza wystawy, za zestawieniem działu siódmego. Przy spisie umieszczono dużej wielkości fotografie (w połowie postaci) wspomnianych. Fotografia biskupa Owczarka była wykonana z jego obrazka wydane go w r. 1958.

9. Absolwenci seminarium przebywający w więzieniach i obozach niemieckich w latach 1939—1945

Wykaz ten sporządzono na podstawie schematyzmów diecezji wrocławskiej, częstochowskiej i łódzkiej (albowiem w ostatnich dwóch biskupstwach znalazło się po podziale diecezji polskich w r. 1925 wielu kapłanów, którzy ukończyli tutejsze seminarium), *Kroniki Diecezji Wrocławskiej*, *Wiadomości Diecezjalnych Kurii Częstochowskiej*, *Wiadomości Diecezji Łódzkiej* oraz ważniejszych publikacji odnoszących się do martyrologii czasu ostatniej wojny duchowieństwa trzech wspomnianych biskupstw. Do nich należą przede wszystkim — Jan Domagała: *Ci, którzy przeszli przez Dachau (Duchowni w Dachau)*, Warszawa 1957.— Bedřich Hoffmann: *A kdo vás zabije... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*, 4 wyd., Pířerov 1946.— Ks. Stanisław Librowski: *Ofiary zbrodni niemieckiej spośród duchowieństwa diecezji wrocławskiej 1939—1945*, Wrocław 1947 (Odb. z *Kron. Diec. Włoc. R.* 41—42: 1947—1948).— O. Władysław Szoldrski CSSR: *Martyrologium duchowieństwa polskiego pod okupacją niemiecką w latach 1939—1945*, Rzym 1965 (Odb. z *Sacrum Poloniae Millennium* t. 11). Zestawienie to podano alfabetycznie, według trzech podziałów: a) biskupi, b) kapłani, c) klerycy.

Wszystkich absolwentów Almae Matris Vladislaviensis znajdowało się w więzieniach i obozach koncentracyjnych niemieckich 382 (2 biskupów, 356 kapłanów i 24 kleryków). Zginęło ich łącznie 266 (259 księży i 7 alumnów). Uratowało się od śmierci w r. 1945 razem 116 (2 biskupów, 97 kapłanów i 17 kleryków). Spośród ocalałych zmarło do r. 1968 na wolności, w kraju i za granicą, 45. Żyje ich dotąd jeszcze 71.

Krzyżyk przed nazwiskiem oznacza zgon w więzieniu lub obozie w latach 1939—1945. Krzyżyk postawiony po nazwisku oznacza śmierć po uwolnieniu w l. 1945—1968.

Wykaz poniższy zajął 4 duże (składane) plansze kartonowe wykonane tuższem. Zawieszono je w sąsiadującej z korytarzem sali, na ścianie po obydwu stronach popiersia biskupa Kozala. (Zob. cz. 1, gablota 20, przy końcu).

a) Biskupi:

Fulman Marian Leon, ord. diec. lub. † Jasiński Włodzimierz, ord. diec. łódz. †

b) Kapłani:

† Adameczyk Stanisław	† Biniewicz Jan	† Chwiłowicz Marian
† Adamecki Jan	† Bińkowski Feliks	† Chwiłowicz Mieczysław
† Adamski Leon	† Biskupski Stefan	† Cichocki Ferdynand
† Andrzejak Franciszek	† Bobotek Paweł	† Cieśla Feliks
† Andrzejczak Stanisław	† Borowski Antoni †	† Cwilong Zenon
† Andrzejewski Leon †	† Broniarczyk Jan	† Czajkowski Marian
† Antonowicz Henryk	† Bryl Jan	† Czaki Saturnin
† Balcerowski Michał	† Brzozowski Hieronim	† Czapla Jan
† Balcerzak Feliks	† Brzuski Henryk	† Czapski Tadeusz
† Barczyk Józef	† Brzuszczyński Henryk	† Czarnecki Franciszek
† Bartczak Stanisław	† Buss Kazimierz	† Czarnecki Wincenty
† Bartecki Józef	† Butkiewicz Bronisław	† Dembczyk Sylwan
† Bekier Jerzy	† Cesarz Jan	† Dobis Władysław
† Berent Leopold	† Chaberkowski Stefan	† Dobrzański Michał
† Będkowski Józef	† Chartliński Ignacy	† Domachowski Czesław
† Białkowski Stefan	† Choroszyński Bolesław	† Domagała Jozafat
† Bielowski Józef	† Choynowski Teofil	† Domański Grzegorz
† Bilski Stanisław †	† Chwiłowicz Aurelian	† Dombrowicz Bronisław

† Downar Stefan	† Kaszyca Leon	† Masłowski Stanisław †
† Drojewski Roman	† Kazimierowicz Henryk	† Maternowski Gustaw
† Dunaj Józef †	† Kazubiński Marian	† Martenowski Stanisław
† Dyja Edward	† Kąkolewski Feliks †	† Matuszewski Tadeusz †
† Dzikowski Jan	† Kempński Stanisław	† Matuszewski Wincenty
† Dziuda Józef	† Kiełbasiński Władysław †	† Mączyński Franciszek
† Eljasz Wincenty	† Kiełkiewicz Włodzimierz	† Metler Bonawentura
† Fijałkowski Adam	† Kiskurno Antoni (junior)	† Meźnicki Józef
† Fijałkowski Jan	† Klarzak Józef	† Miara Stanisław †
† Fiwek Henryk	† Klępaczewski Ludwik	† Miastkowski Antoni
† Flisiak Stefan	† Klukaczyński Jan	† Michniewski Stanisław
† Florczak Józef	† Kmiec Franciszek	† Mietliński Antoni
† Gabryelski Tadeusz	† Kneblewski Wacław	† Mijakowski Bogdan
† Gajda Jan	† Kochanowicz Bronisław	† Mikołajczyk Andrzej †
† Garwoliński Wacław	† Kochanowski Władysław	† Mikołajczyk Jan (sen.)
† Gawlikowski Franciszek	† Kołowski Henryk	† Mikołajczyk Jan (jun.)
† Gawlikowski Klemens †	† Kołodziejski Stefan	† Mikuczewski Ludwik
† Gąsowski Jan	† Konecki Roman	† Mikusiński Bronisław
† Gemel Stanisław	† Konieczny Julian	† Mikusiński Jan
† Gizowski Edmund	† Kopania Stefan	† Mirecki Stanisław
† Głogowski Kazimierz	† Kornacki Henryk †	† Mirski Władysław †
† Głogowski Wawrzyniec	† Korszyński Franciszek †	† Moks Stefan
† Głoskowski Bernard	† Kotarski Piotr	† Morawski Michał
† Gmachowski Wincenty	† Kotlicki Ignacy	† Morawski Teofil
† Godlewski Julian	† Kott Walenty	† Morozewicz Karol
† Gogolewski Piotr	† Kowal Henryk	† Morzycki Jan
† Gołąb Franciszek	† Kozanecki Adam	† Moszczeński Stanisław
† Gołąb Józef	† Kozankiewicz Bronisław	† Mścichowski Antoni
† Gołębiowski Józef	† Kozłowski Stanisław	† Muchański Andrzej
† Gorajewski Michał	† Koźbiał Michał	† Nazdrowicz Zenobiusz
† Goszczyński Stefan	† Krauze Edmund	† Nieborski Jan
† Gozdek Adolf	† Krawiecki Jan	† Niewęglowski Stanisław
† Górecki Józef	† Krechaniak Włodzimierz	† Nitecki Antoni
† Grabarczyk Jan	† Kręciński Bolesław	† Nodzyński Andrzej
† Grabarek Bronisław	† Krupop Wojciech	† Nowacki Franciszek
† Grabowski Mateusz	† Kruszyński Józef †	† Nowacki Oktawian
† Grodkiewicz Jan	† Krysiński Jan	† Nowak Edmund
† Gruse Feliks	† Krzesiński Aleksander	† Nowakowski Leon
† Grzebielewski Józef	† Krzyszkowski Jan	† Nowański Antoni
† Grzymała Edward	† Kucharzak Stanisław	† Nowicki Józef
† Guranowski Zygmunt	† Kuczmanowski Józef	† Ogłaza Stanisław
† Guzenda Karol	† Kuczyński Klemens	† Olejnik Stanisław
† Hadaś Emanuel	† Kuczyński Marian	† Olszewski Zygmunt
† Herbich Henryk	† Kubiś Wojciech	† Osinski Władysław
† Hoffman Aleksy	† Kuliński Stefan	† Owczarek Antoni †
† Hoffman Franciszek	† Kunka Bolesław †	† Pabich Stanisław
† Insadowski Henryk †	† Kūrzawa Józef	† Pacześ Bolesław
† Jabłoński Franciszek †	† Kuzio Włodzimierz	† Paluch Ignacy
† Jakubiak Bolesław	† Kwaśkiewicz Leon	† Panek Józef
† Jakubowiak Edmund	† Lach Józef	† Panek Piotr
† Jankowski Antoni	† Lankiewicz Józef	† Papieski Mikołaj
† Jaworski Franciszek	† Leszczyński Leon	† Pawlak Antoni
† Jaworski Tomasz	† Liszewski Roman †	† Pawłowski Edward
† Jeliński Franciszek	† Ludwikiewicz Stefan	† Pawłowski Ignacy
† Jedrychowski Józef	† Łaskiewicz Stanisław	† Pawłowski Roman
† Jędrzejewski Dominik	† Łopuszyński Kazimierz	† Pelczyński Józef
† Kaczorowski Henryk	† Maciejewski Henryk	† Penkala Konstanty
† Kalinowski Antoni	† Mado Jan	† Perczak Edmund
† Kantorski Cezary †	† Makowski Aleksander	† Perliński Stanisław
† Karbowski Józef	† Mańkiewicz Henryk	† Petrykowski Stefan
† Karczewski Apolinary	† Marcinkowski Wład. †	† Piekarski Stanisław
† Kardyński Antoni †	† Margosiński Antoni	† Piekliński Józef
† Kasiński Stanisław	† Martuzalski Stefan	† Placek Bronisław

† Połatyński Józef	† Stawicki Mikołaj	Wesołowski Ignacy †
† Pomianowski Jacek †	† Stefańczyk Faustyn	† Wieczorek Jan
† Portych Teodor	† Straszewski Józef	† Wielebski Edmund
† Potapski Franciszek	† Strumiłło Antoni	† Wilczyński Władysław
† Potrzebski Wiktor	† Suck Teodor	† Wileński Józef
† Pólróla Jan †	† Sukiennicki Stanisław	† Wilk Stefan
† Prusinowski Antoni †	† Sukienik Tadeusz	† Wiśniewski Józef
† Przybysz Jan †	† Surmacki Leon †	† Wiśniewski Ludwik
† Przydacz Jan	† Suski Marian †	† Wojciechowski Czesław
† Przygodzki Wincenty †	† Sypniewski Tadeusz	† Wojciechowski
† Psonka Franciszek	† Szabelski Stanisław †	Mieczysław
† Radkowski Ignacy	† Szadkowski Józef	† Wojsa Stanisław
† Raszka Ignacy †	† Szafranski Władysław	† Wojtanowicz Józef
† Rawicki Franciszek	† Szczepanowski Stanisław †	† Wojtasik Władysław
† Reniec Antoni	† Szczodrowski Marian	† Wojtysiak Władysław
† Rorat Bolesław	† Szczygłowski Franciszek	† Wołski Edmund
† Rosiński Józef	† Szumacher Karol	† Wołski Wojciech †
† Rożnowski Kazimierz †	† Szwabiński Michał	† Woźniak Kazimierz
† Różański Zdzisław	† Szware Jan	† Wronowski Zygmunt
† Rybarski Wacław	† Szydlowski Stanisław	† Wróblewski Michał
† Rysztogi Wiktor	† Szymak Józef	† Wrzaliński Wincenty
† Sadkowski Michał	† Szymański Antoni †	† Wtorkiewicz Franciszek †
† Sieciński Stanisław	† Szymczak Andrzej	† Wysocki Antoni
† Sikorowski Wincenty	† Świeżewski Kazimierz	† Zaborowicz Stanisław
† Sikorski Wacław	† Tołkacz Wacław	† Zacharek Kazimierz
† Siutowicz Józef	† Tomczyk Józef	† Zagórski Leon
† Skowronek Michał	† Tomiec Romuald	† Załuska Paweł
† Skretny Ignacy	† Topoliński Jan	† Zawadzki Józef
† Skretny Stanisław	† Topolski Bronisław	† Zawadzki Ludwik
† Sobański Piotr †	† Trzask Stefan	† Zawadzki Marcin
† Sobiepanek Tomasz	† Tyburski Zygmunt †	† Zawadzki Stanisław
† Sołtysiak Jan	† Ulatowski Władysław	† Zawisza Walenty
† Sowiński Jan	† Urban Jan	† Zgagowski Mieczysław
† Sroka Bernard †	† Urbański Andrzej	† Zgagowski Wiktor
† Stalkowski Bronisław	† Wałczykowski Aleksander	† Zieliński Hipolit †
† Stanisław Stanisław	† Walecki Wacław	† Ziemiński Tadeusz
† Stańczyk Marian	† Wasilkowski Ludwik †	† Znamirowski Kazimierz
† Stawicki Leonard	† Wągrowski Jan	356. Zwierz Piotr †

c) Klerycy:

† Bagdziński Mieczysław	† Dulny Tadeusz	Olczyk Franciszek
† Bednarski Juliusz	† Grzesitowski Stanisław	Perz Franciszek
† Binek Walerian	† Karamucki Edmund	† Płoszaj Stanisław
† Bukowicki Roman	† Kostkowski Bronisław	Rudziński Jan
† Chebowski Władysław	† Kurzawa Bolesław	Sarnik Władysław
† Chwileczyński Marian	† Librowski Stanisław	Śniechowski Adam
† Dankowski Leon	† Majda Marian	Świniarski Józef
† Dąbrowski Stanisław	† Majdański Kazimierz	24. Warmuz Antoni

Z A K O Ń C Z E N I E

Wystawa, jak się wydaje, w zupełności osiągnęła zamierzony cel, którym na pierwszym miejscu było pogładowe ukazanie dziejów i działalności seminarium, a następnie inne wyplývające z tego dobra natury naukowej, moralnej i materialnej. Stąd można stwierdzić, że ogół przygotowań do jubileuszu i związanej z nim ekspozycji nie przeminął z uroczystym dniem 18 maja 1969 r.

Głównymi owocami obchodzonego jubileuszu Almae Matris Wladislavien-sis oraz przygotowanej wystawy są: 1) poszerzenie u zainteresowanych wia-

domości historycznych o seminariach duchownych w ogóle a wrocławskim w szczególności; 2) satysfakcja moralna, jaką odniosła tutejsza instytucja naukowo-wychowawcza, w której dziejach widzieliśmy tyle chwil jasnych i wzniosłych, podnoszących na duchu, a z drugiej strony wiele lat i dni trudnych, których przeżyć i wytrzymać nie było łatwo; 3) większe scementowanie, jakie w związku z uroczystościami i po nich nastąpiło pomiędzy seminarium a diecezją i odwrotnie; 4) wzrost liczby powołań kapłańskich na terenie własnej diecezji, który można poczytać jako bezpośredni i najbardziej pożądany owoc tych radosnych a jednocześnie pracowitych imprez; 5) pozostała po uroczystości dokumentacja, zarówno z dawna istniejąca, jak też świeżo sporządzona.

Wspomnianą powyżej dokumentację można podzielić na dwie grupy. Jedną stanowią dokumenty w ścisłym tego słowa znaczeniu, akta archiwalne, rękopisy, druki, wykresy i fotografie, dotychczas istniejące i obecnie wykonane, spożytkowane w przeważającej mierze na ekspozycji jubileuszowej, które jednocześnie zostaną przekazane potomnym jako stara i nowa baza badawcza. — Drugą grupę dokumentacji tworzą publikacje przygotowane i wydrukowane na jubileusz, a więc na pierwszym miejscu specjalny zeszyt (361 z kolei) *Ateneum Kapłańskiego* oraz artykuły i przyczynki drukowane w niniejszym półroczniku i *Kronice Diecezji Wrocławskiej*.

Po wspomnianych wypadnie wymienić mniejsze owoce, wynikłe z prac przygotowawczych do uroczystości. Do nich na pierwszym miejscu należy zdobyć się przez diecezję i seminarium na sprawienie 25 dużych i estetycznych gablot wystawowych; wykonanie w trzech egzemplarzach — z najważniejszej dokumentacji fotograficznej — pamiątkowego albumu (dla Księdza Prymasa, biskupa Zaręby i seminarium); wyłożenie na okres jubileuszu księgi pamiątkowej, do której wpisywały się różne osoby i przedstawiciele instytucji.

Na koniec niniejsze sprawozdanie z urzędzonej wystawy zachowa nie tylko pamięć o niej na dalsze lata, ale — jak można mieć nadzieję — stanie się nowym i treściwym dokumentem historycznym do dziejów naszej szkoły.

SPIS TREŚCI

Wstęp	[1]
1. Przygotowanie do uroczystości oraz jej przebieg	[1]
2. Urządzenie i objaśnienie wystawy	[2]
Część 1	
Ekspozycja w gablotach (ekspozyty 1—345)	[5]
Część 2	
Ekspozycja statystyczna (graficzno-fotograficzna)	[51]
Zakończenie	[64]